

3 1761 07143282 7

Blangstrup, Christian
Begivenhederne i norden i
efteraaret 1788: en historisk
skitse

DL
78
B6

Chr. Blangstrup.

Begivenhederne i Norden

i Efteraaret 1788.

En historisk Skitse.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag.

Trykt hos J. Jørgensen & Co., (M. A. Hannover).

1889.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

Meddelelser
fra
Krigsarkiverne.

Udgivet af
Generalstaben.

IV Binds 1ste Hefte.

Indhold: Nordens politiske og militære Forhold i Tidsrummet Septbr.—Decbr. 1808. — Breve og Rapporter fra Norge i Perioden Septbr.—Decbr. 1808. — Breve og Rapporter fra Personer eller Myndigheder i Danmark og Hamburg i Perioden Septbr.—Decbr. 1808. — Uddrag af Generaladjutantstabens Kopibøger for Perioden Septbr.—Decbr. 1808. — Andre Aktstykker, henhørende til Perioden Septbr.—Decbr. 1808.

1 Kr. 25 Øre.

Den danske Hærs Historie til Nutiden

og

Den norske Hærs Historie indtil 1814.

Af

Otto Vaupell,

Oberst ved Fodfolket.

Med 35 Billeder af **F. C. Lund**, udførte i Farvetryk af **J. V. Tegner & Kittendorff**, samt en Del Træsnit og Kort.

2 Dele. — 40 Kr.

Chr. Blangstrup.

Begivenhederne i Norden

i Efteraaret 1788.

En historisk Skitse.

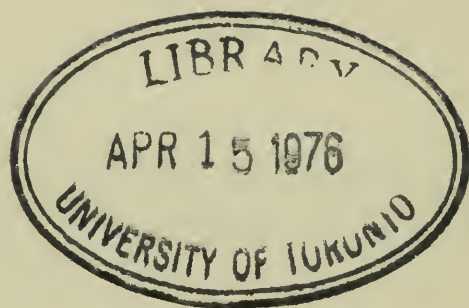

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Son).

Trykt hos J. J. Jensen & Co. (M. A. Hannover)

1889.

DL

78

B6

Det efterstaaende lille Skrift gjør ikke Fordring paa at yde noget videnskabeligt Bidrag til de nordiske Rigers politiske eller militære Historie i den deri omhandlede Periode. Det har kun været mit Ønske at give en sammenhængende, forhaabentlig nogenlunde fyldig og let læselig Skildring af de Begivenheder, der gruppere sig om det lille, i og for sig saa ubetydelige dansk-norske Felttog mod Sverige i Efteraaret 1788. Trods de ikke faa videnskabelige Bidrag til denne Tids Historie, der findes i den nordiske historiske Literatur, tør man vel nemlig sige, at der udenfor en snævrere Kreds ikke er stort Kjendskab til disse militær-politiske Begivenheder i Efteraaret 1788; jeg har derfor tænkt mig, at en Fremstilling heraf, — til hvilken jeg har kunnet benytte adskilligt hidtil utrykt Materiale — maatte kunne læses med Interesse, saa meget mere som de satte Sindene i Norden i en vis Bevægelse, fordi de foregik netop paa et Tidspunkt, hvor det

Krav paa Fred og venskabelig Forstaaelse mellem
de nordiske Riger, der nu besjæler enhver Nordbo,
begyndte at vækkes til Live paa begge Sider af
Sundet.

Frederiksberg i April 1889.

Chr. Blangstrup,
Premierløjtnant.

I det nordiske Selskab i London holdt den danske Historiker Fr. Sneedorff i Januar 1792 et Foredrag om „Vigtigheden af de tre nordiske Rigers Forening“, hvori han stærkt betonedede den Fare, der truede „Skandinavien, vort Fædreland“ fra Rusland, og bl. a. udtalte: „ . . . Det er en Sandhed, mine Venner! som i mine Tanker let lader sig bevise, at Staternes Sikkerhed og Lyksalighed beror ligesom enkelte Menneskers for Størstedelen paa deres Kræfter og Agtelse, at de politiske Baand, som under Navn af Traktater forbinde Stater, altid knyttes af Frygt og Interesse, at de holde og briste med den, at politisk Forbindelse mellem større og mindre Stater ere intet uden ydmygende Baand for de sidste og ere lig dem, hvorved Chaluper i vild So gyngede efter Orlogsmanden.“¹⁾

Sneedorff gjorde sig sikkert ved denne Udtalelse til Tolk for den almindelige Stemning, der paa hin Tid var herskende herhjemme. Man begyndte endelig i Slutningen af forrige Aarhundrede at indse det unaturlige i, at de nordiske Folk skulde hade hinanden: i den lange Fredsperiode efter den store nordiske Krig var der kommen Ro i Sindene,

Sverige betragtedes ikke længere som „Arvefjenden“, og jo mere indlysende det blev, at det var en saare ydmygende Rolle for Danmark at gynges i Ruslands Kjølvand, desto stærkere banedes Vej for en hel ny Opfattelse af Forholdet mellem de nordiske Riger. Mangfoldige Udtalelser i Datidens Presse vidne om Omslaget²⁾, og det er næppe en Overdrivelse, naar den svenske Diplomat d'Albedyhll — i Slutningen af Firserne nogle Aar Chargé d'affaires i Kjøbenhavn — skriver: „Jag känner ej heller någon upplyst Dansk, vare sig enskild eller högre Embetsman, som hos sig hyser eller hos andra billigar den gamla dårskapen, at hata Sverige“, ligesom han med rette tilføjer: „hvilken dårskap förr kunde anses som en ålderdoms svaghet, desse gamla Konunga-Riken emellan, men som nu förtiden, sedan en tredje Magt i Norden uppkommit, hvilkens hela existance såsom nordisk Magt genom detta oförstånd båda uppkommit och stadgats till båda Dannemarks och Sveriges uppenbara förfång, borde å ömse sidor anses och straffas som ett högmåls-brott.“³⁾

Hvad der havde bidraget mægtig til at vække denne ny Stemning i Danmark, var særlig den kortvarige Krig med Sverige, hvori Landet i 1788 indvikledes. Den var Slutstenen paa de mange Ydmygelser, Danmarks „russiske“ Politik havde medført, og skyldtes direkte en Traktat af 1. (12) August 1773, ifølge hvilken Danmark sluttede et Forsvarsforbund med Rusland og forpligtede sig til at yde det Hjælp, hvis det blev angrebet. Da de onde Tider kom, da Sverige truede Rusland med Angreb, søgte Danmarks Udenrigsminister A. P. Bernstorff

forgjæves at slippe fra den Traktat, han selv havde afsluttet, søgte at vride sig fra dens forunderlige Bestemmelser ved Paastanden om, at den egentlig „havde haft Danmarks Sikkerhed til Maal;“ ⁴⁾ men selvfølgelig havde Rusland ogsaa tænkt paa sin egen Fordél, da Traktaten sluttedes, ja denne var ligefrem Betingelsen for, at Rusland indlod sig paa at afgjøre det bekjendte holstenske Mageskiftespørgsmaal, og saaledes kunde da den danske Regéring ikke slippe fra at opfylde sine Forpligtelser. da Sverige i 1788 benyttede Lejligheden. medens Rusland var indviklet i Krig med Tyrkiet, til at falde sin østlige Nabo i Ryggen.

Og saa skér da det mærkelige, at medens det danske Folk i Skrift og Tale giver Beviser for, at det gamle Svenskerhad ikke længere er til, at man kun ønsker Fred med „de brave Svenske“, med „den agtværdige svenske Nation“, medens de første egentlige „skandinaviske“ Stemninger begynde at spire og man paa begge Sider af Sundet fordyber sig i Studiet af de nordiske Rigers mange fælles Oldtidsminder, medens det danske Folk saaledes utvetydig giver til Kjende, at der nu forhaabentlig stunder lysere Tider til for de nordiske Riger — maa den dansk-norske Regéring sende sine Soldater ind over den svenske Grænse som russiske Hjelpe-tropper.

Der kan naturligvis kun være én Mening om, at man var nødt til at opfylde sin traktatmæssige Forpligtelse. Et andet Spørgsmaal bliver derimod, om der ikke fra dansk Side kunde være gjort noget for i Tide at søge tilvejebragt Betingelser for, at

Freden i Norden ikke skulde brydes; en venskabelig Tilnærmelse til Sverige vilde først og fremmest have været Midlet hertil, men en saadan blev forsætlig aldrig forsøgt. Og for yderligere at vanskeliggjøre Situationen sad netop i hin Periode paa Sveriges Trone den Konge — Gustav III —, der vel har hadet Danmark saa glødende som ingen anden, og hvis hele Liv var opfyldt af en brændende Tørst efter at hævne sig paa Danmark for alle de Rænker, der herfra var smeddnet mod ham selv og hans Forgængere. Hans Regering er fra den første Dag en bestandig Trusel mod Danmark, hans kæreste Tanke den stedse tilbagevendende, først ved Døden opgivne Plan om at løsrive Norge fra Danmark.

Som Indledning til Begivenhederne i 1788 vil en Skildring af Kong Gustavs Planer mod Danmark formentlig her være paa sin Plads.⁵⁾

I.

Allerede som Kronprins havde Gustav udkastet Planer til Norges Løsrivelse fra Danmark. Normændenes Misfornøjelse med den danske Styrelse paa hin Tid medførte en stadig Uro og Gjæring i Landet, hvorom han jævnlig modtog Beretninger, og som indgød Forhaabninger om, at det kunde lykkes ham at skaffe sig en Kreds af paalidelige Venner blandt de misfornøjede. Dette synes ogsaa at være skét; i hvert Fald hedder det i et Brev fra August 1770 fra en af de Mænd, hvem han benyttede til at søndere Stemningen i Norge: „Nationen er gjennemgaaende misfornøjet med sin Konge, og denne Mis-

fornøjelse synes at voxe paa Grund af de danske Embedsmænds Strængthed; endnu er alt dog roligt, men Frygten for en større Skatteudskrivning ved Kongens Tilbagekomst til Landet vækker hist og her Uro. Jeg har derfor sørget for at skaffe mig fortrolige baade blandt Præster, Officerer og Kjøbmænd og venter med det første at faa paalidelige Efterretninger om Embedsmændenes Karakter og „Credit“, om Landets finantsielle Forhold og Styrke, om Armeens Tilstand o. s. v. hvorefter jeg, om D. K. H. giver mig naadig Befaling dertil, vil rejse ind i Norge og efter at have stiftet Bekjendtskaber søge at benytte enhver paa bedste Maade til at skabe almindelig Misfornøjelse overalt i Nationen.“ 6)

Efter sin Tronbestigelse var Kongen vel stærkt optaget af sine Planer til den Statsomvæltning, han med saa stort Held udførte i 1772, men Planerne mod Norge vare blot for en kort Tid skudte til Side og gjenoptoges snart. Der foreligger herom en Række Indberetninger fra den danske Gesandt i Stockholm, Baron Gyldenkrone, som vise, hvor nær Uvejret har været ved at bryde ud⁷⁾. Medens Gesanden endnu i Slutningen af August 1772 nærer den Overbevisning, at Kongen for Øjeblikket ikke har noget fjendtligt i Sinde mod Danmark, men at det vilde være heldigt, om man saavel i Danmark som i Norge foretog Rustninger for at give ham andet at tænke paa end at ægge Misfornøjelsen i Norge, kommer der efterhaanden flere og flere Antydninger af, at Kongens Forbindelser med norske misfornøjede kræve den største Agtpaagivenhed fra

dansk Side, om de end ikke give Anledning til nogen alvorlig Frygt.⁸⁾

Dog i Slutningen af Oktober begynder han for Alvor at frygte urolige Tider; Kong Gustav agter at rejse op til den norske Grænse, Rygtet fortæller, at mange Regimenter have faaet Ordre til at holde sig marschfærdige, Flaaden i Karlskrona gjøres klar til at løbe ud, en Flotille med Ammunition og andre Krigsfornødenheder er gaaet under Sejl med hemmelige Ordre, der skulle brydes undervejs, og Kongens „arrangements militaires“ er det staaende Samtale-æmne overalt. Man paastaar almindelig i velunderrettede Kredse, at Kongen ved Grænsen skal møde norske Udsendinge, med hvem det fornødne til et coup de main mod Norge skal aftales, og Gesandten kan ikke noksom udtale sin Forbavselse over, at Gjæringen i Norge allerede har naaet et saadant Højdepunkt, at Kong Gustav virkelig tør indlade sig paa at benytte sig af den⁹⁾. Slag i Slag følge nu Indberetninger om truende Rustninger i Sverige; Regimenterne i Sydsverige trækkes sammen henimod Grænsen, Skyts og Ammunition transporteres til vigtige Punkter, i Gøteborg skulle flere Millioner Geværkugler forfærdiges og i Løbet af 14 Dage sendes til Grænsen, 8000 Geværer ere sendte til Karlskrona, Magasiner anlægges overalt o. s. v. Styrken af de Tropper, der samles mod Grænsen, opgiver han til 8000 Md. Infanteri, 3000 Md. Rytteri og 500 Artillerister.¹⁰⁾

Den danske Regering, der iøvrigt længe havde truffet Forberedelser til at sætte Forsvarsvæsenet i Norge paa bedre Fod, havde ved den første Efter-

retning om Statsomvæltningen i Sverige strax sendt den bekjendte dygtige General Huth derop for at afhjælpe de værste Mangler ved den norske Hær. Han fandt alt i den sørgeligste Forfatning, men tog strax fat med sin sædvanlige Iver, og da de første foruroligende Depescher fra Gyldenkrone indløb, bleve Rustningerne yderlig paaskyndede. Under Kommando af Generalmajor v. Brockenhuus blev et Armékorps, bestaaende af 7 Infanteriregimenter, 3 Dragonregimenter og 3 Artillerikompagnier med 48 Stk. Skyts, sammendraget i og omkring Rakkestad Sogn, ialt 18.000 Mand; nordenfjelds oprettedes et Observationskorps af 3 Batailloner Infanteri, 2 Kompagnier Skiløbere og et Dragonregiment, ialt noget over 3000 Mand. Almuen fik udleveret Gæverer, Fæstningerne armeredes og sattes i Forsvarsstand, overalt udbedredes Veje og Broer, i Arsenalerne herskede travl Virksomhed med Tilvirkning af Ammunition o. s. v.; samtidig begyndte man at sammendrage Tropper paa Sjælland og udbedre Kjøbenhavns Fæstningsværker ¹¹).

Henimod Midten af November synes det imidlertid, at Gustav for denne Gang har opgivet sine Planer mod Norge; tillige havde den danske Regéring besvaret en Forespørgsel fra svensk Side om Meningen med de norske Rustninger paa tilfredsstillende Maade, og den truende Fare syntes saaledes overstaaet. Den 20. November meddeler Gyldenkrone, at de svenske Regimenter have faaet Ordre til at stanse Fremrykningen mod Norge, og i et Brev fra den norske Grænse af 16. Novbr. fortælles om den store Glæde, det overalt har vakt, at en Officer fra

den kommanderende General i Norge har overbragt Kommandanten i Frederikshald en officiel Meddelelse om, at den svenske Regéring havde erklæret den danske, at den ikke havde noget fjendtligt i Sinde mod Norge. „Glæden er ubeskrivelig paa begge Sider. De Norske havde allerede pakket ind og flyttet deres bedste Sager bort, men takke nu Gud og forblive rolig.“¹²⁾ Og da samtidig Bernstorff meddeler Gesandten, at der er truffet Arrangementer i Norge, som have fjærnet „les seuls articles peut-être sur lesquels il restait quelque chose à désirer aux habitants de ce pays“, og at han kan forsikre ham om „la fidèle façon de penser des sujets du roi en Norvège“, føler Gyldenkrone sig overbevist om, at den eneste virkelige Grund, hvorpaa Kongen af Sverige kunde bygge sine Planer mod Norge, nu er borte. Derfor mener han dog ikke, at Kongen har opgivet disse, og herpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at Regimenternes Kontraordrer alle indeholde den Klausul „indtil nye Ordre gives“; en Grænsevagt paa 1500 Mand, sammensat af forskjellige Regimenter, oprettedes og forblev samlet, ogsaa efterat Tropperne i Begyndelsen af December faktisk vare hjemsendte¹³⁾.

Iøvrigt var Gesandten i de bevægede Efteraarsmaaneder kommen til det Resultat, at hans Rapporter ikke kunde give saa mange Oplysninger som ønskeligt, da han var saa langt fra Grænsen, og han mener derfor, at Regéringen bør skaffe sig paalidelige Korrespondenter blandt „les fidèles sujets et serviteurs du roi en Norvège“, og han ansér dette for absolut nødvendigt netop i denne Vinter. Han

har nemlig faaet at vide, at Kong Gustav vil gjøre et Forsøg paa at overrumple Norge i Lobet af Vinteren; samtidig med at Misfornøjelsen søges ægget, skulle svenske Soldater, forklædte som Bønder og med deres Geværer skjulte i Slæderne, trænge ind paa forskjellige Steder i Landet, hvornæst Overrumplingen skal gaa for sig paa et belejligt Tidspunkt. ¹⁴⁾

Det blev imidlertid ved Rygter, og der hengik nu en Række Aar, hvor Gustavs Planer mod Norge vel aldrig hvilede, men dog ikke, stærkt optaget som han var af sit Riges indre Forhold, antog slige Former, at Faren for en Krig mellem de nordiske Riger var mere truende, end den altid maatte være, saalænge Gustav III sad paa Sveriges Trone. Man var imidlertid paa begge Sider paa sin Post, søgte at sætte Forsvarsvæsenet i bedre Stand — betydelige Summer anvendtes saaledes i Norge til Fæstningernes Istandsættelse — og udforskede samtidig gjensidig Stemningen i Landene; den ringeste Ændring i Militærvæsenet betragtedes med Mistæksomhed og indberettedes af Gesandterne. Svenske Officerer sendtes ind i Norge for at skaffe Underretninger om Hærens Tilstand, Kong Gustavs intime Raadgiver i militære Sager, daværende Major Toll, samlede i 1778, under Paaskud af at overvære en Øvelseslejr ved Kjøbenhavn, detaillerede Oplysninger om den danske Hærs Styrke og Beskaffenhed, ¹⁵⁾ og fra dansk Side foretog ligeledes Officerer hyppige Rejser til Sverige og indsendte detaillerede Rapporter om den svenske Hærs Udvikling og om Stemningerne i Landet. ¹⁶⁾

Forst det danske Hofs tvetydige Holdning under de nordiske Neutralitetsforhandlinger i 1780 bragte atter Liv i Gustavs Erobringsplaner. Tidspunktet var dog foreløbig ikke gunstigt for saadanne Planer, det belejlige Øjeblik kom først nogle Aar senere, da det vilde være Rusland vanskeligt at opfylde sine traktatmæssige Forpligtelser mod Danmark. Støttet paa sit Forbund med Østerrig, erklærede nemlig den russiske Kejserinde i Aaret 1783 Krim for hørende til det russiske Rige og truede saaledes Tyrkiet; den politiske Stilling i Europa var samtidig saa gunstig som mulig for Gustavs Planer — Frankrig rustede sig til at hjælpe Tyrkiet i den forestaaende Krig, England trængte til Ro efter den nordamerikanske Krig, Frederik II af Preussen begyndte at blive gammel, og i det hele taget var Opmærksomheden i Europa spændt rettet paa Begivenhedernes Udvikling i Østen, medens endelig Danmarks indre Tilstande vare alt andet end heldige¹⁷). Kong Gustavs nærmeste fortrolige — fremfor alt de to militære, Oberst Toll og Admiral Trolle, — støttede paa alle Maader hans Angrebspolitik mod Danmark, og i al Hemmelighed begyndte nu Rustningerne at paaskyndes med stor Iver. Bruddet med Danmark skulde fremkomme ved, at man overrakte den danske Regéring en udfordrende Note om Sundtolden, medens samtidig en svensk Fregat skulde passere Kronborg uden at salutere de her liggende danske Krigsskibe. Man formodede da, at disse vilde skyde skarpt, og Sverige var saaledes bleven angrebet af Danmark. En Flaadeafdeling holdtes rede til ved første Efterretning herom at løbe ud for at blokere

Kjøbenhavn, og derefter skulde en Hær paa c. 10,000 Mand gjøre Landgang i Sjælland, dækket af en anden større Flaadeafdeling, stærk nok til at holde den danske Flaade Stangen; endelig skulde samtidig en Hær paa c. 14,000 Mand i 3 Kolonner over Jemteland, Carlstad og Venersborg falde ind i Norge.¹⁸⁾

Under disse Forberedelser kom et længe ønsket Møde mellem Kong Gustav og den russiske Kejserinde i Stand i Frederikshamn. At Kongen havde ventet sig meget af dette Møde med Hensyn til at sprænge Alliancen mellem Danmark og Rusland, fremgaar af alle Beretninger herom; om selve Resultatet af Mødet ere Meningerne derimod delte. Selv erklærede Kongen sig tilfreds med det, men rimeligst er det dog, at hans Planer mod Norge ikke fremmedes derved¹⁹⁾; i hvert Fald opsattes Foretagendet til næste Sommer (1784), idet tillige Admiral Trolle indtrængende raadede hertil paa Grund af Flaadens mangelfulde Tilstand. Medens Kongen selv foretog en Rejse til Italien, arbejdede imidlertid en Forsvarskommission ivrig paa Udrustningen, og alt tydede paa, at Anfaldet paa Danmark-Norge nu virkelig vilde blive til noget — da faldt pludselig alle Forudsætningerne for dette Anfald bort, idet Tyrkiet besluttede at faa en fredelig Opgjørelse med Rusland, og Kejserinden samtidig lod ham vide, at hun ikke vilde finde sig i et Angreb paa Danmark. Nødvungen maatte Kong Gustav da opgive sine Planer for denne Gang.

Det ikke mindst interessante ved disse Begivenheder er, at den daværende danske chargé d'affaires i Stockholm, Könnemann, synes at have

været saa temmelig uvidende om, hvad der gik for sig, medens dog Krigsrygterne i Sverige hurtig udbredtes til de Hoffet nærmere staaende Kredse. Af hans Indberetninger — i Udenrigsministeriets Arkiv — fremgaar i hvert Fald, at han i 1783 ikke har haft ringeste Anelse om Rustningerne mod Danmark; først i Begyndelsen af det følgende Aar begynder han at fatte Mistanke og udtale sin Forstemmelse over de Rygter om Kongens krigerske Hensigter mod Danmark, der cirkulere overalt.²⁰⁾ Uagtet han ikke kan tro paa noget alvorligt i saa Henseende, er han dog glad ved at staa i intim Forbindelse med „une personne dans le collège de guerre“, af hvem han nok skal faa gode Oplysninger; om Forsvarskommissionen i 1783, hvis Tilværelse dog vel næppe har været aldeles skjult for Kollegiet, hvor hemmelig end alt gik for sig, har han trods denne gode Ven imidlertid ikke et Ord at meddele, ja benægter senere paa Forespørgsel fra den danske Udenrigsminister, at den i det hele taget har existeret.²¹⁾

„Det er umuligt“, skriver han i Februar 1784, „at faa Rede paa de Planer og Projekter, der vedvarende beskæftige den svenske Konges Sind men er der nogensomhelst Anledning til at tro, at en begavet og tænkende Konge vilde finde paa at falde ind i Norge eller angribe os, al den Stund han mangler de vigtigste Ting til at begynde Krigen og holde den gaaende?“ Mere desorienteret kunde han ikke godt være; men til hans Undskyldning maa dog anføres, at han opholdt sig saa fjærnt fra de Steder, hvor man travlt arbejdede paa Rustningerne,

og tilmed havde en dansk Officer, Kaptejn Tuxen, der af Regéringen beordredes til at berejse de svenske Provinser for at fåa noget at vide om Krigsforberedelserne, erklæret Gesandten, at han ikke paa sin Rejse havde sét Spor af Rustninger!

I Begyndelsen af Marts fortæller han om den almindelige Glæde, der hersker i Stockholm ved Udsigterne til en Forstaaelse mellem Rusland og Tyrkiet; den eneste, der er rasende herover og ikke kan lægge Skjul paa sin Forbitrelse, er Toll.²²⁾ Følgen af disse forandrede politiske Forhold er naturligvis, at man nu aldeles ikke skænker Krigsrygterne nogen Tiltro, og han er glad ved at kunne meddele dette som Modvægt mod den Uro, Efterretninger fra England vække hos den danske Regéring — det var nemlig først gjennem det engelske Hof, at man i Danmark fik klar Besked om Gustavs Plan. Han tror fremdeles ikke paa, at Uvejret har været saa nær, som det siges i England, og udtaler som sin egen Overbevisning, at hele Planen er bleven skabt i Tolls Hjerne, og at Gustav villig har laant Øre til den for derved under sin Fraværelse i Italien at beskæftige den intrigante og urolige Toll og holde Krigskollegiet i Aktivitet til Bedste for Militæretaten!²³⁾

Allerede i Slutningen af Marts havde Kong Gustav givet Ordre til at indstille alle Rustningerne, men nu havde Efterretningerne fra England givet Danmark Blod paa Tanden, og efterat Kronprins Frederik som bekjendt d. 14. April 1784 var kommen til Roret, syntes man for Alvor at ville ruste sig. Det begynder nu at summe Könnemann om Ørene

med Krigsrygter. I Stockholm er man forfærdet over Danmarks Rustninger, der tales ikke om andet, og samtidig faar han Meddelelse om, at store Sendinger af Skyts og Ammunition afgaa fra Stockholm for at fordeles paa Fæstningerne langs Vestkysten. Det er atter Toll, der leder Rustningerne, og blandt det store Publikum hedder det, at Krigen vil blive erklæret Danmark, saasnart Kongen kommer hjem, medmindre Danmark gaar ind paa at nedsætte Øresundstolden til det halve eller helt fritage svenske Skibe for den ²⁴). Da imidlertid Bernstorff de sidste Dage i Maj meddeler ham, at Regéringen har al mulig Grund til at tro, at Kong Gustavs Planer ere udsatte eller helt opgivne, og at der ikke mere er Tale om danske Rustninger, føler han sig ganske beroliget og erklærer, at man nu heller ikke tænker mere paa den Sag i Stockholm ²⁵). I Løbet af Sommeren forstumme da ogsaa paa begge Sider af Sundet de foruroligende Krigsrygter.

Medens i de følgende Aar enkelte af Kong Gustavs fortrolige synes at have virket for en Tilnærmelse til Danmark fra svensk Side, er derimod han selv lige uforsonlig, lige saa meget som før beskæftiget med Planer til Norges Løsrivelse. Han udtaler sig ved flere Lejligheder i høj Grad haanende om Kronprinsen og de danske Ministre og mener, at der ikke er nogensomhelst Grund til at søge Forsoning med Danmark, der sikkert vilde forraade ham ved første Lejlighed. „Alt, hvad man har fortalt mig om Danmark og dets Kronprins“, skriver han i 1785 til Grev Creutz, „styrker blot min Overbevisning om, at man der kun med Vaaben

i Haand kan vente Resultat af Underhandlinger, og jeg er fastere end nogen Sinde for besluttet paa at afvente Øjeblikket^{. 26)} — Det vilde imidlertid føre for langt at dvæle yderligere ved de forskjellige Planer, der beskæftigede Kongens Tanker i disse Aar — i Forbigaaende skal blot nævnes hans bekjendte Plan om at fremkalde Revolution og Borgerkrig i Danmark ved at faa Kronprinsen styrtet og Enkedronning Juliane Marie til Roret, hvilket dog ganske mislykkedes.²⁷⁾ Derimod maa der skænkes hans Optræden i 1787 et Øjebliks Opmærksomhed.

I August 1787 havde Tyrkiet endelig tilkastet Rusland Stridshandsken, træt af de evindelige Plagerier fra dette Lands Side, og man skulde nu vente, at Gustav III øjeblikkelig vilde benytte Lejligheden til at angribe Danmark. Men nu var der sket et stort Omslag i hans Politik, særlig fremkaldt ved Ruslands udfordrende Holdning og den Hjælp, dets Gesandt i Sverige havde ydet Oppositionen i den svenske Rigsdag mod ham; endvidere synes hans bekjendte Yndling Armfelt at have paa-virket ham i Retning af at søge Tilmærmelse til Danmark, og Kronprins Frederiks Besøg i Lejren ved Bonarp i Juni 1786 — nogle Dage efter gjen-gjældt af Kong Gustav ved et Besøg hos den danske Kongefamilje paa Marienlyst — har vel ogsaa haft en vis Indflydelse. Sikkert er det i hvert Fald, at Planerne mod Norge for en Tid vare opgivne, og hans Tanker udelukkende rettede paa at angribe Rusland; den almindelige politiske Situation i Europa kunde ikke være gunstigere for et saadant Angreb end netop nu, det gjaldt blot om

at vinde Danmark og faa den dansk-russiske Alliance af 1773 sprængt. Allerede to Uger efter den russisk-tyrkiske Krigs Udbrud befalede Kongen den svenske Gesandt i Danmark, Baron Sprengtporten, at slaa paa Danmarks og Sveriges fælles Interesser og saaledes forberede en nærmere Forbindelse mellem Hofferne; men det var ikke Gustavs Hensigt at nøjes hermed, han kjendte altfor godt sine store Ævner til at vinde Stemning for sig, hvor han kom, og besluttede derfor selv at træde frem paa Scenen. I al Hemmelighed forberedtes et Besøg ved det danske Hof, og medens man overalt troede ham paa Vejen til Berlin, ankom han den 29. Oktober Kl. 3 om Eftermiddagen til Kjøbenhavn med et glimrende Følge paa henved 40 Personer; uden at lade sig melde gik han strax til Slottet, hvor hans pludselige Ankomst selvfølgelig vakte en ikke ringe Forfærdelse. I nogle efterladte historiske Notitser²⁸⁾ fortæller Kammerherre Brockenhuus meget morsomt, hvorledes han efter Taflet stod i Forgemakket og drak Kaffe, da han pludselig hørte stærk Støj paa Trapperne. I samme Øjeblik stod en Mand bag ham, slog ham paa Skulderen og sagde: „Où est-ce qu'on entre chez mon frère le roi?“ Brockenhuus, der strax kjendte Kongen, blev som himmelfalden, ilede uden at svare et Ord ind til Enkedronningen og sagde: „Kongen af Sverige er her og forlanger strax at føres til Kongen!“ „Er De gal?“ var hendes Svar, men da hun fik at vide, at det forholdt sig rigtig, blev hun yderst betuttet og bad Overhofmarskalk Schack at underholde Kongen nogle Minuter, indtil den første Overraskelse i den kongelige

Familje havde sat sig. Da Schack senere spurgte Kong Gustav, om han ønskede at aflægge Besøget som Greve af Haga, erklærede Kongen, at han vilde modtages „comme roi de Suède“.

Umiddelbart efter sin Ankomst begyndte Kongen at udvikle sine Planer for Bernstorff for paa Forhaand at forebygge enhver Indblanding fra den russiske Gesandts Side, og i de knap 8 Dage, hans Besøg i Kjøbenhavn varede, brugte han nu al sin rige Veltalenhed for at føre dem igjennem.²⁹⁾ Han foreslog et nøje Forbund mellem Danmark og Sverige, en Familjetraktat mellem de danske og svenske Grene af den Oldenborgske Stamme og forelagde samtidig et egenhændigt Udkast til en saadan Traktat, idet han bad Bernstorff sige sin oprigtige Mening om de forskjellige Bestemmelser i denne. Paa den danske Regérings Vegne svarede da Bernstorff, at man med Glæde vilde gaa ind paa et saadant Forbund, saafremt Rusland vilde slutte sig dertil som tredje „partie principale“ eller blot give sit Samtykke til et dansk-svensk Forbund. Dette stemte selvfølgelig ikke med Gustavs Angrebsplaner mod Rusland; han udtalte som sin Mening, at Danmark ikke behøvede Ruslands Samtykke hertil og erklærede tilsidst, „at hans personlige Ære var interesseret i, at denne Underhandling vandt Fremgang, at han følte sig dybt saaret, at han ikke vilde trætte Bernstorff med unyttige Samtaler, men betragtede Underhandlingen som afsluttet og Venskabet med Danmark i Fare for at brydes.“^{29a)} Paa Bernstorffs indtrængende Opfordring lovede dog Kongen at opsætte sit afgjørende Ord i Sagen, indtil

yderligere Overvejelser fra dansk Side havde fundet Sted.

Disse førte dog ikke til noget Resultat, og Gustav, der maatte indsé, at det var frugtesløst at gjøre yderligere Forsøg paa at fjærne Danmark fra Rusland, lagde sit Forslag ad acta. Hans Rejse var mislykket, hvor nødigt han end vilde indrømme det, og der var al Udsigt til, at det svenske Rigsraad vilde spørge ham om Nyttens og Nødvendigheden af hans Besøg i Kjøbenhavn. Hvad skulde han saa svare det? I denne Knibe henvendte han sig til Bernstorff for at faa denne til at affatte en venskabelig Erklæring fra Danmark, som han kunde fremlægge for Raadet. Hertil var Bernstorff ogsaa villig, og i Form af et Brev fra den danske til den svenske Konge konciperede han en Erklæring, der vistes Kong Gustav i Udkast og efter nogle ubetydelige Ændringer godkjendtes af denne. Erklæringen, der er dateret den 5. November 1787, indeholder adskillige Udtalelser om det varme Venskab mellem Kongerne, og det hedder bl. a., at Gustavs Besøg for den danske Konge „har været det sikre og værdifulde Pant paa saadanne Følelser hos Eders Majestæt, der sikrer Roligheden i Norden“, ligesom det ogsaa forsikres, at i Fremtiden skal intet kunne „forstyrre den Fred og den Enighed, der bør herske imellem os til vort Huses og vore Folks fælles Lykke, og de gamle Stridigheder, der altfor længe have hersket imellem de tvende Nationer, bør forsvinde for stedse.“ Efterat Brevet var underskrevet af Christian VII, blev det uforseglet overrakt Kong Gustav af Kronprinsen, der saaledes tilkjendegav

sin Samstemmen med Brevets Indhold.³⁰). Den 8. November forlod Kongen Landet med de højtideligste Forsikringer om, at han rejste bort som Danmarks oprigtigste Ven

Selvfølgelig forandrede dette Besøg intet i Forholdet imellem Danmark og Rusland — med sin sædvanlige Forsigtighed havde Bernstorff først vist den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Krüdener, den danske Erklæring, og denne havde ikke fundet noget at indvende herimod —, og de mangehaande Rygter om Underhandlingerne, der kom i Omløb i Europas diplomatiske Kredse, berigtigedes snarest af det danske og det russiske Hof. Hvor meget man end kan ønske, at de ovennævnte Underhandlinger havde ført til et andet Resultat, saaat Forsikringerne i Christian VII's Brev om Fred og Forsoning mellem Naborigerne vare blevne til mere end det, de nu bleve — et fromt Ønske, og Traktaten med Rusland, der dog tydelig var sluttet som en Trusel mod Sverig, var bleven ændret, maa man dog absolut give den danske Regering Ret i, at den foretrak det sikkert alt andet end behagelige, men dog paa en vis Maade ganske betryggende Forhold til Rusland, fremfor den højst usikre Alliance med en Fyrste, der i saa mange Aar havde givet Beviser for sit Had til Danmark, og som under sit Besøg endog kunde lade sig henrive til at udtale for Bernstorff, at „la bonne foi des souverains est subordonnée aux circonstances.“³¹)

Efter sit Besøg søgte Kong Gustav paa enhver Maade at vise sig venlig overfor Danmark, og man haabede da ogsaa herhjemme, at Freden i Norden

skulde blive bevaret.³²⁾ Ganske vist indløb der snart forskellige Meddelelser om, at Sverige rustede sig, men det var jo dog næsten utænkeligt, at det skulde vove at angribe Rusland; dels vidste Gustav tilstrækkelig Besked med, hvad Danmarks traktatmæssige Forpligtelser da vilde medføre, og dels var Spliden i hans eget Land meget alvorlig. I Rusland opfattedes Sagen dog anderledes, og man skyndede stærkt paa Danmark for at faa det til at ruste sig, men mødtes stedse af den danske Regérings Bestræbelser for at fremstille de svenske Rustninger som betydningsløse eller i hvert Fald kun demonstrerende. I det hele taget er Bernstorffs Iver for at bevare Freden i højeste Grad prisværdig, men førte ikke til nogetsomhelst Resultat. Man søgte at berolige Rusland med Hensyn til Gustavs Rustninger og mindede samtidig Sverige om, at disse let kunde føre til Forviklinger med Rusland; Kronprins Frederik skrev selv et advarende Brev til Kong Gustav, hvori det bl. a. hedder, „at det vilde være „le plus grand des malheurs“, om det kom dertil, at Rusland, fordi det blev angrebet, krævede, at Danmark skulde overholde sin Traktat, men at han i Tillid til Gustavs Maadehold ikke frygtede for, at dette Tilfælde skulde indtræde.“³³⁾ Endelig henvendte den danske Regéring sig ogsaa til flere fremmede Stater, særlig England og Preussen, for at faa dem til at mægle mellem Sverige og Rusland — men Stormen kunde ikke afvendes.

Det var allerede i 1787 bleven bestemt, at de norske Tropper uafhængig af de politiske Forhold skulde samles i Lejr ved Frederiksstad og Trond-

hjem den følgende Sommer, og at Kronprinsen skulde rejse derop for at inspicere Tropperne og samtidig besøge forskellige norske Egne. Under de spændte politiske Forhold og i Betragtning af Gæringen i Norge ansaa Regéringen det for ønskeligt, at en dansk Fyrste atter en Gang viste sig for den norske Nation, og Kronprinsen rejste da i Begyndelsen af Juni 1788 derop. Her modtog han et Brev fra Kong Gustav — dateret Haga d. 18. Juni —, hvori denne søgte at stille Ruslands Optræden i det slettest mulige Lys, erklærede, at Kejserindens Bestræbelse for at skaffe ham Splid i hans eget Rige var lige saa godt som et virkeligt Angreb, og at han betragtede det som Selvforsvar, om han saa sig nødsaget til at angribe Rusland. Han udtalte endvidere, at Kronprinsen ikke kunde anses for bunden ved en Traktat, der var sluttet i hans Barndom under det Guldbergske Ministerium, men hverken denne sublime Ytring eller hans Beskyldning mod Bernstorff for at fremme Interesser, der strede mod Kronprinsens og Landets Tarv, kunde selvfølgelig forandre Regéringens Anskuelser om dens Forpligtelser mod Rusland.³⁴⁾

Samtidig rettedes der fra Ruslands Side bitre Bebrejdelser mod Danmark for at optræde altfor lunkent med Hensyn til Rustningerne overfor Sverige, og den danske Regérings Stilling under sine Bestræbelser for at bevare Freden blev saaledes Dag for Dag vanskeligere, indtil endelig Gustav III's Brud med Rusland i Slutningen af Juni skaffede Luft. I Juli forlangte nu nemlig Rusland, at Danmark skulde opfylde sine Forpligtelser ved Trak-

taten af 1773, og trods alle Bestræbelser fra Gustavs Side for at bevæge Regeringen til at forholde sig rolig, maatte denne selvfølgelig give et bejaende Svar. Dette skete faa Dage efter, at Kronprinsen — den 10. August — var vendt tilbage fra Norge, og den 19. August blev Erklæringen om, at Danmark som Ruslands allierede vilde deltage i Krigen, overrakt Sverige.

II.

I Danmark havde man -- som det fremgaar af ovenstaaende Udvikling — flere Gange under Gustav III's Regering maattet forberede sig paa Krig, og det havde da altid været Regèringens Tanke, at skulde Sverige rammes følelig, maatte det ské ved en Landgang i Skaane fra Sjælland, medens samtidig en Hær fra Norge faldt ind over Grænsen. Der foreligger fra hin Tid ikke faa Udkast til en saadan Felttogsplan³⁵), alle med Gøteborg som det foreløbige Operationsobjekt, og der kunde i det hele taget ikke godt være Tale om nogen anden Operationsplan, hvis der virkelig skulde opnaas noget mere end en blot og bar Demonstration. Dog det var netop dette sidste og slet intet andet, Bernstorff ønskede, da det endelig blev nødvendigt at opfylde Forpligtelserne; Danmarks Deltagelse i Krigen skulde være saa ringe som vel muligt, og det Angreb, Danmark gjorde paa Sverige — efterat Rusland havde forlangt Hjælpen ydet i Form af en Diversion —, blev ved at indskrænkes alene til Ind-

faldet fra Norge, den læmpeligste Maade. hvorpaa overhovedet et saadant kunde ské.

At dette ikke vandt Bifald i militære Kredse, at man her ønskede at føre Krigen med Eftertryk, er i Grunden ganske naturligt, men for den Mand, der sad ved Statsskibets Ror, for Bernstorff, var denne militære Iver alt andet end behagelig. Det var allerede vanskeligt nok at klare de politiske Skær — paa den ene Side den vel begrundede Frygt for, at fremmede Magter og da særlig England og Preussen skulde blande sig i Krigen, paa den anden Side Trykket fra Rusland —, men endnu vanskeligere vilde hans Stilling blive, om de militære Anskuelser bleve de raadende. Og det var ikke uden Grund, at Bernstorff frygtede noget saadant. Det er tilstrækkelig bekjendt, hvorledes Kronprins Frederik allerede den Gang var betaget af en næsten unaturlig Lidenskab for alt Militærvæsen, og det fremgaar af et Brev til Bernstorff fra Prins Karl af Hessen, højestkommanderende General i Norge og designeret Chef for det Hjelpekorps, der skulde falde ind i Sverige, at han sikkert fra først af har næret Ønsker om at gjøre Danmarks Deltagelse i Krigen til noget mere end en tom Demonstration. I dette Brev af 29. Juli 1788 udvikler Prins Karl de Anskuelser, Kronprinsen nærer, og erklærer det for dennes Ønske at kunne understøtte Rusland med en Hær paa 40,000 Mand samt 24 Linjeskibe, 12 Fregatter og 10 Galejer, der skulde operere „i Kattegat, Sundet og de svenske Provinser, der ligge ved disse Vande“; Rusland skulde stille de fornødne Penge-summer — 6—7 Millioner om Aaret — til Raadighed,

og Kronprinsen forlangte tillige „la garantie de provinces à conquérir et gagnées sur l'ennemi commun“. ³⁶⁾ Ganske vist havde Kronprinsen maattet opgive disse vidtgaaende Ideer overfor Bernstorffs bestemte Fordring paa at indskrænke Danmarks Deltagelse i Krigen til det mindst mulige, men derfor var Faren ikke overstaaet. Var Lykken de danske Vaaben gunstig, kunde man vente alt af Kronprinsens — og ikke mindre Prins Karls — Krigsiver, og denne Iver fandtes sikkert ogsaa hos de fleste Chefer for de Afdelinger, der rykkede ind i Sverige; i hvert Fald findes der blandt indkomne Breve til Karl af Hessen fra Vinteren 1788—89 adskillige, hvori det rent ud beklages, at Haabet om at faa Vinterkvarter i Stockholm (!) er glippet.

Saasnart Diversionen fra Norge var fastslaaet, blev der Travlhed med at ruste den norske Hær til Indfaldet. Som ovenfor nævnt havde der tidligere paa Sommeren været afholdt Lejrsamlinger ved Frederiksstad og Trondhjem; paa førstnævnte Sted var samlet c. 8500 Mand, paa sidstnævnte 5—6000 Mand. Prins Karl havde personlig ledet Øvelserne, Kronprinsen havde overværet dem og dernæst aflagt Besøg forskjellige Steder i Landet, overalt modtaget med stor Begejstring, der paa sine Steder fik Luft i yderst vampe Lovprisninger — „utrætteligste Hannibal“, „vidt granskende Fredshelt“, „vidtforskende Aand“, „retskafne Menneskeven“, „velsignede blandt Kongesønner“, „Tvillingrigets Haab“ ere kun nogle enkelte af den Mængde af samme Art, man finder i Datidens norske Presse. Øvelserne vare nu endte. Tropperne delvis hjemsendte, og begge

Prinser vendt tilbage; Prins Karl, der foruden at være Højstkommanderende i Norge tillige var Statholder i Slesvig og Holsten, begav sig d. 19. August herhen efter at have modtaget de fornødne Ordre med Hensyn til det forestaaende Indfald i Sverige. Kronprinsen blev i Kjøbenhavn og deltog i Statsraadsforhandlingerne den 18. August, hvor Svaret paa Ruslands Opfordring om Hjælpen vedtoges, men rejste derpaa den 31. i al Hemmelighed til Slesvig for at følge med Prins Karl til Norge; han havde frygtet for, at der vilde blive lagt ham for mange Hindringer i Vejen, hvis han tydelig tilkjendegav sin Hensigt at ville deltage i det forestaaende Felttog, og det var derfor kun saare faa, der anede noget om Rejsens Maal, førend man fik at vide, at han atter var i Norge.

Den 6. September forlod Prinserne Slesvig og naaede den 13. til Kristiania. Rustningerne vare imidlertid blevne drevne med Iver i Norge, efterat Prins Karl allerede den 16. August — 3 Dage, forinden Erklæringen om Danmarks Deltagelse i Krig — havde beordret det norske Generalitets- og Kommissariatskollegium til at sammendrage Tropper, udskrive Heste og Trosknægte, sørge for Tilvejebringelse af Proviant og Fourage, lade foretage Eftersyn af Geværer og Ammunition o. s. v. Hærens Tilstand var imidlertid saa mangelfuld, at Prins Karl med rette gruede for at rykke i Marken med den. „Ved min Ankomst fandt jeg alt i et fuldstændigt Kaos“, skriver han den 17. September til Bernstorff, „ingen vidste, hvad der skulde gøres.“³⁷⁾ I lange Tider var det norske

Hærvæsen bleven skammelig forsømt, og nu strømmede fra alle Sider Meldinger om talløse Mangler ind. Vaabnene vare i en ynkelig Forfatning, en Mængde Geværer vare kassable, der var stor Mangel paa Ammunition, og med Artillerimateriellet var det ikke synderlig bedre bevendt; det hedder saaledes i en Indberetning fra det norske Artilleridetachment, at „Artilleriet i samtlige Fæstninger er i en meget slet Tilstand, Halvparten af Kanonerne er at ansé som ubrugelig, og til en stor Dél af de øvrige kan ikke sættes Lid, Lavetterne ere for Størstedelen kun maadelige og tildéls ubrugbare o. s. v.“³⁸⁾, og uagtet den nys udnævnte ny Artillerichef, Oberstløjtnant v. Mechlenburg, var en meget dygtig og energisk Mand — „Mechlenburg har gjort det utrolige“, skriver Prins Karl i sit ovennævnte Brev til Bernstorff —, var det selvfølgelig umuligt for ham i kort Tid at bringe Orden til Veje. Værst af alt var dog Troppernes slette Beklædning, Munderingerne vare gamle og slidte, Strømper og Sko næsten ubrugelige, og om strax at erstatte det med nyt var der ikke Tale. „De paa det 13. Aar hafte forfødde Støvler ere upaalidelige“, skriver Trondhjems Kommandant, General Krogh, i en Indberetning om Munderingens Tilstand nordenfjelds, og lignende Indberetninger findes allevegne fra; for blot at tage en enkelt i Flæng hedder det saaledes om Munderingens Tilstand ved en bestemt Eskadron: „Dragonernes Livmundering er sandfærdig virkelig meget slet . . ., Hattene i Almindelighed ere ganske ubrugbare og uduelige for Karlen . . ., Støvler duer slet ikke, da der er paa de fleste ingen Fødder og

Skafterne ganske i Stykker revne og andre igjen er ingen Soller eller Hæle under og umulig at reparere dem . . . , Strømper og Buxer ere forslidte, men faar saa meget mulig repareres til Brug . . . , nye Sporer behøves for hele Styrken, da der ikke findes 10 Par komplette til samme . . . , Sadel-Munderingen er ganske totaliter ruineret Lædertojet ganske forraadnet og spoleret o. s. v. o. s. v.“³⁹⁾ Om at sørge for Reservebeholdninger af de forskjellige Sager havde der aldrig været Tale, og saaledes strømmede da nu, hvor Krigen stod for Døren, Krav af alle mulige Arter ind paa Kollegiet, der stod aldeles raadvildt over for denne Kalamitet. Landets Hjelpekilder vare kun faa, Haandværkskraften ringe, og desuden hed det sig overalt, at de norske Haandværkere vare Fuskere, der gjorde slet Arbejde og forlangte ublu Betaling; alt skulde saaledes hentes op fra Danmark, ikke alene Beklædningsgjenstande, men ogsaa Proviant, Fourage o. s. v. For hurtigst mulig at faa ordnet det fornødne til Felttogets Begyndelse nedsatte Prins Karl umiddelbart efter sin Ankomst til Kristiania en „Generalkommissariatskommission“,⁴⁰⁾ der skulde sørge for Leverancer af alt, hvad der hørte til Hærens Munderings- og Forplejningsvæsen, medens det ny oprettede „Feltkommissariat“⁴¹⁾ nærmest blev at betragte som Hærens egentlige Intendantur og fik det Hverv at drage Omsorg for de marcherende Afdelingers Forsyning fra „velindrettede“ Magasiner med rigelige Forraad. Den Maade, hvorpaa disse Institutioner samvirkede, synes imidlertid at have været meget slet, og da tillige Uheld af forskjellig Art stødte

til, blev Hærens Forplejning ofte mangelfuld og ikke uden Indflydelse paa den senere store Sygelighed blandt Tropperne.

Kronprinsen var yderst fortrædelig over den Uorden, der fandtes i alle Forhold; han skrev personlig til General Huth om endelig at sørge for, at alt fornødent hurtigst sendtes op til Norge, og samtidig tildelte han Generalløjtnant Ahlefeldt, Deputeret i det danske Krigskollegium, en alvorlig Irettesættelse, fordi man ikke skyndte sig tilstrækkelig i Danmark. Det hedder i dette Brev⁴²), der er meget betegnende for den vordende Soldaterkonges militære Stramhed og tillige viser, at Kronprinsen under Felttoget langtfra vilde nøjes med at være „Volontør“, som han ellers officielt kaldte sig: „Med den største Forundring har jeg erholdt Generalløjtnantens Pro Memoria, hvori De melder mig ikke at kunde være færdig førend om 3 Uger, da De har alt hvad som dertil behøves og dog vil De ikke skynde Dem. Generalitetet skal lægge mit Navn til og sige, at jeg havde befalet Dem paa det eftertrykkeligste, at alt skulde være færdig 8 Dage efter at De haver erholdet dette Brev og derimod ønsker jeg ikke mindste Modsigelse. Hvad De taler om Correspondance, da maatte den rent falde bort, naar der er en Generalcommissariats Commission, og overalt jeg er bleven i Norge færdig med Heste og alt hvad tænkes kan i 4 Dage, omendskjøndt alle de Cabaler, som ere gjorte fra Kjøbenhavn, jeg forventer af Deres Activité det samme i Danmark.“

Ogsaa Prins Karl var saare urolig ved Tanken om det forestaaende Felttog; han skriver bl. a. til

Bernstorff: „ . . . vi mangle alt og hore hvert Øjeblik grundede og nedslaaende Klager; Mangler af alle Slags, Sko, Strømper, Skjorter o. s. v. vilde hindre enhver General i at marchere med en Hær, der vilde behøve mindst 14 Dages Øvelser endnu . . . “⁴³⁾ Selv ønskede han helst at udsætte Indfaldet en 8—14 Dages Tid endnu, for at faa Sagerne bragt i bedre Orden, men herom vil Kronprinsen — atter „Volontøren“! — slet ikke hore Tale, og desuden havde jo nu Bernstorff lovet Rusland, at Indrykningen skulde finde Sted den 24. September. Hertil kom endvidere, at det vilde være nødvendigt strax at marchere, forat Fjenden ikke skulde faa Tid til at besætte Grænsedefileerne; var dette skét, vilde hvert Skridt koste' uforholdsmæssig meget Blod, og han vilde derfor give Marscheordre.

Prins Karls Felttogsplan var i Korthed følgende.⁴⁴⁾ Selv vilde han med Hovedstyrken⁴⁵⁾ -- 15 Batl. Fodfolk, inddelt i 4 Feltbrigader under Generalmajorerne Schmettow, Hesselberg og Mansbach samt Oberst Stricker, det nyoprettede norske Jægerkorps, 10 Eskd. Dragoner, 3 Batterier Artilleri, det ridende Artilleri og en lille Styrke Pionerer og Pontonnerer — rykke over Grænsen ind i Bohuslen, trænge den sandsynligvis ringe svenske Styrke, der fandtes i Nærheden af Grænsen, tilbage og derpaa i rask Marsche gaa mod Gøteborg, som han antog hurtig vilde overgive sig, da dens Fæstningsværker vare i kummerlig Stand, dens Besætning ringe; det vilde da afhænge af de politiske Forhold, hvorledes Operationerne herefter skulde ledes, men han antog, at en dansk Hær imidlertid

havde gjort Landgang i Skaane for ligeledes at rykke frem mod Gøteborg, og i Forbindelse med dennes Anfører skulde da nærmere Bestemmelser om Felttogets Fortsættelse træffes. Det gjaldt imidlertid om at alarmere Fjenden paa forskjellige Kanter for at aflede Opmærksomheden fra Hovedstyrkens Fremrykning mod Gøteborg, og den kommanderende General nordenfjelds, Generallöjtnant Krogh, fik derfor Ordre til med 5 Batl. Fodfolk, 1 Skiløverbataillon, de Trondhjemske Skarpskytter og 2 Eskd. Trondhjemske Dragoner at rykke ind i Jemteland. Ved Grænsen skulde han dog efterlade 3 Batailloner til dennes Bevogtning og selv rykke tilbage, saasnart han mente tilstrækkelig at have foruroliget Svenskerne ved at udbrede Efterretningen om, at hele det nordenfjeldske Korps fulgte ham i Hælene og skulde gaa lige mod Stockholm; endvidere skulde han udskrive en Skat af 400,000 Rdl. i Jemteland samt en „Douceur“ af 12,000 Rdl. til Fordeling mellem hans Tropper, Landet skulde blottes aldeles for Heste og Fourage, hvilket alt skulde bringes til Trondhjem, alt, hvad der fandtes af Vaaben i Landet, medtages o. s. v. Efter at være vendt tilbage over Grænsen skulde Krogh dirigere sin Styrke tilligemed de 2 resterende Eskd. Trondhjemske Dragoner mod Kongsvinger, hvor han vilde finde nærmere Ordre angaaende en Fremrykning i Sverige for at forene sig med Prins Karl. — Endelig beordredes Kommandanten i Kongsvinger, Generalmajor Biellart, til med en mindre Styrke Fodfolk og Rytteri at alarmere Vermland og træffe Foranstaltninger til at dække Grænsen her.⁴⁶⁾

De Efterretninger, man gjennem „Kundskabsmændene“ — af hvilke den betydeligste var en Kjøbmand Hans Trane — havde modtaget om Fjenden, vare meget afvigende, men stemmede dog overens i, at en mindre svensk Styrke var under Fremrykning mod Grænsen for at hindre Overgangen over Svinesund. For om mulig at afskære denne Styrke besluttede Prins Karl at foretage Indfaldet i 2 Kolonner; den ene, under Kommando af Schmettow og bestaaende af dennes Brigade, 5 Kompagnier af Jægerkorpset, 6 Eskadroner samt Batterierne, skulde gaa over Svinesund ved Helle, efterfulgt af Hærens Tros, den anden, under Prinsens personlige Kommando og bestaaende af Infanteribrigaderne Hesselberg, Mansbach og Stricker, 1 Kompagni af Jægerkorpset, 4 Eskadroner og det ridende Artilleri, skulde dels rykke frem langs Idefjordens østre Bred til Krokstrand i Bohuslen, dels paa Pramme sættes over til den svenske Bred. Overgangen skulde ske Natten mellem den 23. og 24. September, men Schmettows Styrke, der skulde gaa over Svinesund paa en Pontonbro, blev paa Grund af Pontonernes mangelfulde Tilstand og det stormfulde Vejr saa forsinket, at den først den 26. kom over; for sidstnævnte Kolonnes Vedkommende gik derimod Overgangen for sig Natten mellem den 23. og 24. og følgende Dag, saaat hele Kolonnen om Aftenen den 24. var paa svensk Grund. Til Fjenden hverken saa eller horte man noget.

Som tidligere omtalt var Danmarks Erklæring om at ville yde Rusland Hjælp mod Sverige bleven overrakt den svenske Gesandt i Kjøbenhavn den 19. August. Kong Gustav var da ved Hæren i Finland, og hans Stilling var saa fortvivlet som vel mulig — Krig med Rusland, Mytteri i hans Officérskorps, almindelig Misfornøjelse i Landet, et ringe Antal Tropper til at forsvare Landet mod nye Fjender, ingen Forraad, ingen Hjelpekilder. Man skulde vente, at han under slige Forhold vilde have givet tabt og hurtigst mulig søgt at faa sluttet Fred; men netop i dette fortvivlede Øjeblik, da selv hans trofasteste Tilhængere tabte Modet, opbød Kongen al sin Kraft for at frelse Fædrelandet, og det lykkedes ham. Han forlod skyndsomst Finland, appellerede til sit Folks Selvstændighedsfølelse og Fædrelandskærlighed og rejste saa den Bevægelse, der senere vil blive skildret — en Folkebevægelse, der til alle Tider vil staa som et af de smukkeste Minder i Sveriges Historie.

Allerede tidlig paa Sommeren havde det svenske Gesandtskab i Kjøbenhavn i sine Rapporter indstændig raadet Kongen til ikke at blotte den norske Grænse,⁴⁷⁾ og ligeledes havde han fra Norge faaet alvorlige Paamindelser i samme Retning og Udtalelser om den truende Fare;⁴⁸⁾ men det synes af alt at fremgaa, at han dog lige til det sidste har tvivlet om, at det vilde blive til Alvor med Danmarks Angreb, og endnu i August betænker han sig paa at samle Tropper til at beskytte Grænsen, bl. a. af Frygt for, at de skulde „forblive uvirksomme.“⁴⁹⁾

Først i Slutningen af August sendte han Toll til Skaane for at organisere Forsvaret der, og samtidig fik Generallojtnant, Baron Hjerta, der allerede i Juni var udnævnt til Højstbefalende over de Tropper, „Kongen kunde finde det nødvendigt at sammen-
 drage i Vestergötland og paa Rigets vestre Grænse,“⁵⁰⁾ Ordre til at træffe Foranstaltninger til at mode et eventuelt Indfald fra Norge. Alene den Omstændighed, at Kongen havde overdraget Hjerta, der ganske vist havde en smuk militær Fortid, men nu var 70 Aar gammel og svagelig, denne Kommando, tyder paa, at han ikke kan have ansét denne Post for særdeles vigtig, og man synes ikke at kunne tvivle om, at Kong Gustav virkelig har levet sig ind i det Selvbedrag, at det var Skaane, der vilde blive Gjenstand for Hovedangrebet. „Om Danmark attaquerar oss, är tanken en descente i Skåne,“ skriver han den 16. August til Rigsdrosten Grev Wachtmeister; vel nævner han samtidig en anden „Attaque“ fra Norge, men tillægger den kun ringe Betydning, og endnu i September, da Toll fra Skaane indberetter, at der ganske sikkert kun kan være Tale om et Indfald fra Norge, ansér han denne for fort bag Lyset.⁵¹⁾ At der fra dansk Side skulde være fremkommet Ytringer, der berettigede ham til at stole paa, at intet Indfald skulde ské fra Norge, er lidet sandsynligt.⁵²⁾

Heller ikke General Hjerta synes at have næret synderlig Frygt for et norsk Indfald. Til at beskytte Sveriges vestre Provinser havde han en Styrke af 4152 Mand og 21 Kanoner;⁵³⁾ det var ganske vist ikke meget, men paa den anden Side ere

Terrænforholdene ved Grænsen af en saadan Natur, at selv mindre Styrker, samlede paa de enkelte Punkter, hvor der kan være Tale om Indrykning fra Norge, vilde have kunnet yde betydelig Modstand mod en overlegen Fjendes Fremrykning, og særlig havde det været ganske naturligt at samle en større Styrke i Egnen ved Svinesund. Dog, Hjerta udstykkede sine Tropper i smaa Afdelinger langs Grænsen, fra Eda Skanse i Värmland til Kungelf i Bohuslen, og selv da han henimod Midten af September paa sin Inspektionsrejse til Grænsen fik bestemt Underretning om, at den norske Hær samledes i og omkring Frederiksstad, faldt det ham ikke ind at gjøre Forandring i sine Dispositioner. Den 18. September udnævnte han fra sit Hovedkvarter i Vänersborg Chefen for det Bohuslenske Dragonregiment, Oberst Tranefelt, til Kommandør over Korpsets venstre Fløj ved Svinesund til Bohuslensgrænsens Forsvar. Tranefelt var en dygtig og tapper Officér paa henimod 60 Aar, der i sin tidligere Løbebane havde „på besynnerligt utmärkt sätt sig destinguerat,⁵⁴⁾ og hvis Forhold i Tjenesten altid havde været „öfvermåttan hederligt och en officerare anständigt“; trods de mærkelige Forsyndelser mod Krigskunsten, han gjorde sig skyldig i under dette lille Felttog, havde han sikkert fortjent en langt bedre Skæbne end den, der nu faldt i hans Lod.

Den Styrke, der blev underlagt ham, var ialt kun c. 350 Mand — „Armeens venstre Fløj“ (!) — og bestod af 2 Kompagnier Infanteri af det gamle, berømte Skaraborgs Regiment, 1 Kompagni Artilleri med 4 trepundige Kanoner samt 27 Jægere („Skog-

waktare“) under en Overjægermester; men Tranefelt fik ikke en Gang selv Raadighed over Anvendelsen af denne ringe Styrke, idet General Hjertas Ordre lod paa, at han skulde holde „Hovedstyrken“ samlet omkring Strømstad, men detachere 1 Officér med 40 Mand og 2 Kanoner saa nær op til Svinesund, at de ved Efterretning om Fjendens Fremrykning strax kunde være fremme og søge at hindre Overgangen. Først den 23. om Eftermiddagen naaede Tranefelts Tropper frem til Egnen ved Strømstad — han selv var ilet nogle Dage forud for at rekognoscere Terrænet —, og samme Aften detacheredes den nævnte lille Styrke til Svinesund, medens en lignende Styrke gik i Bivouak noget længere tilbage som Reserve. Men tidlig næste Morgen — Natten havde han tilbragt med at udfærdige detaljerede Ordre for Posteringen næste Dag — fik han Underretning om, at Fjenden trods Mørket og Stormen om Natten havde ført en betydelig Styrke over Idefjorden og landsat den ved Krokstrand. I Stedet for strax at trække sig tilbage fattede nu Tranefelt den besynderlige Idé at rykke frem med hele sin Styrke til Svinesund, og trods det storm- og regnfulde Vejr og de slette Veje lykkedes det ham virkelig at faa sine udmattede Tropper saa hurtig frem, at han Kl. 11 om Formiddagen stod $\frac{1}{2}$ Mil fra Svinesund. Dog her fik han at vide, at det ikke saa ud til, at de norske Tropper vilde gaa over her — som man vil erindre blev Schmettows Korps stærkt forsinket —, og Tranefelt gav da Ordre til skyndsomst Tilbagerykning. Til alt Held for ham var Karl af Hessens Kclonne endnu ikke rykket

frem fra Krokstrand, og han undgik saaledes at blive afskaaret fra Tilbagoetoget og omringet; dette vilde ellers ufejlbarlig være skét, og hermed var maaske Felttogets Karaktér bleven betydelig forandret. Nu lykkedes det ham i Ilmarsch at slippe tilbage; under Vejs afbrød han dog alle Broer, beordrede Egnens Bønder til at lave Forhug paa Vejene og naaede ud paa Aftenen samme Dag til Wetlandsbroen, hvor han gjorde Holdt og gik i Stilling.

I Løbet af Natten mellem den 24. og 25. fik Prins Karl Efterretning om, at et svensk Detachment den 24. var rykket frem mod Svinesund, og brød da strax næste Morgen, den 25., op med de første marschfærdige Tropper, der vare bestemte til at danne Korpsets Avantgarde — 4 Batailloner, 4 Eskadroner og Jægerkompagniet som Fordækning⁵⁵) —, i Haab om at kunne afskære Svenskerne Tilbagoetoget. Som ovenfor nævnt mislykkedes dette, og Prinsen rykkede nu rask frem for at forfølge den lille svenske Styrke; for at holde Forbindelse med Schmettows Korps sendte han en Bataillon og en Eskadron ad Svinesundsvejen og gav saa Ordre til, at Resten af hans egen Kolonne skulde følge efter ham, saa snart Afdelingerne vare marschfærdige. Ved en lille Aa, der syd for Ske Kirke løber ud i Wetlandselven, stansedes Fremrykningen en kort Tid, da Broen herover var afbrudt, og Aaen selv ved den stærke Regn var gaaet over sine Bredder. Medens Overgangen retableredes, sendte Tranefelt en Artillerisergent Helvig frem for at spørge Prins Karl om, hvad Meningen med den danske Hærs Fremrykning i Grunden var. Han fik det

særdeles hoflige Svar, at dette ingenlunde betød noget fjendtligt, at Tropperne vel vare russiske Hjælpetropper, men at Landets Indbyggere ikke skulde lide den ringeste Overlast, saafremt de afholdt sig fra væbnet Modstand; yderligere medgav Prinsen ham et Exemplar af et trykt Manifest,⁵⁶) der skulde opslaas overalt under Fremrykningen, og hvis Indhold bekræftede, hvad han havde meddelt Sergenten. Med dette Svar var selvfølgelig Tranefelt ikke fornøjet og sendte paa ny Bud til Prins Karl — denne Gang en Artillerikaptejn Cedercrona — for at faa klar Beskéd. Overfor ham præciserede Prinsen sin tidligere Udtalelse og tilføjede, at det gjorde ham ondt, at han maatte angribe de svenske Tropper, om de søgte at stanse hans Fremrykning; tillige lod han Generaladjutant Haxthausen ledsage Kaptejnen tilbage for at give Tranefelt rén Beskéd om, at enhver Modstand fra dennes Side vilde blive betragtet som en Krigserklæring.

Under dette lille Intermezzo var Overgangen over Aaen iværksat, og Prins Karl rykkede frem mod Wetlandsbroen, som Tranefelt imidlertid havde afbrudt. Medens man nu paa begge Sider forberedte sig til Kamp, kom et Møde i Stand imellem Prinsen og Tranefelt — efter Kronprinsens Ønske, siger Tranefelt i sin Rapport, medens Prins Karl fortæller, at han til en svensk Officér, han saa hinsides Elven, udtalte Ønsket om at hilse paa Tranefelt, „inden jeg begyndte“, men at denne derpaa udtrykkelig bad om at maatte sætte over Elven for at hilse paa Kronprinsen. I Mødet, der fandt Sted i hele Hovedkvarterets Nærværelse, udtalte

Prins Karl sig som tidligere, men tilføjede en Dél almindelige Fraser om det nære Venskabs- og Slægtskabsforhold mellem de to nordiske Konger; hertil svarede Tranefelt „på Krigsmans-Vis, tydeligt, høfligt, men utan prål“, at hverken hans Konge eller han selv forstod sig paa den Slags „så ofta åberopade Slägt- och Wänskap, som bekräftas med Canoner och antända Luntor“, og at han i hvert Fald maatte have nærmere Forholdsordrer fra den kommanderende General, hvilket kunde ské i Løbet af fem Dage. Selvfølgelig vilde Prins Karl ikke indlade sig paa at forholde sig rolig i hele fem Dage, i hvilken Tid der kunde sendes Tranefelt Forstærkning, men han blev dog — efter hvad han selv fortæller — under denne Samtale saa bevæget ved Tanken om, at der maaské et Øjeblik efter skulde udgydes Blod, at han lovede Tranefelt, at de endnu den Dag vilde være Venner.⁵⁷⁾

I Hjertas Generalordre hed det, at Tranefelt maatte „aldrig cedera någon Post utan yttersta trångmål af Trouppens deroute“, men efter Samraad med sit Officérskorps besluttede han dog endnu samme Aften at trække sig tilbage for at opsøge en bedre Forsvarsstilling. Foreløbig gik han i Bivouak en Fjerdingsvej længere tilbage, hvor Tropperne tilbragte Natten „med Geværet i Haand“; de norske Tropper kantonnerede i Omegnen af Ske med Undtagelse af 2 Batailloner under General Mansbach, der efter at have retableret Overgangen over Wetlandselven besatte Terrænet hinsides denne.⁵⁸⁾ Ved Midnatstid ankom en af Hjertas Overadjutanter til Tranefelt for at høre, hvorledes

Sagerne stod, og besluttede tidlig næste Morgen at tage til det danske Hovedkvarter -- i Ske Præstegaard — for at søge udvirket 5 Dages Stilstand; han fik imidlertid her det Svar, at Prinsen allerede én Gang havde standset sin Fremrykning for Tranefelts Skyld, men nu havde i Sinde at fortsætte den uden ringeste Ophold. Efter Samraad med Overadjutanten gik Tranefelt da i Ilmarsch videre tilbage over Svarteborg og Tanums store Sletter, hvor hans Tropper atter maatte tilbringe Natten — mellem den 26. og 27. — under aaben Himmel, og naaede den 27. henimod Aften til Quistrum, hvor han i hvert Fald vilde modtage Fjendens Angreb.

Det havde egentlig været Prins Karls Hensigt at oppebie den anden Kolonnes Fremrykning, besætte Strömstad og her afvente Ankomsten af en Dél Baade med Proviant og Fourage, der vare samlede i Frederiksværn og herfra under Konvoi skulde lobe ind til Strömstad, hvor de første Forplejningsmagasiner skulde oprettes af Feltkommissariatet. Da han imidlertid efter Tranefelts Forsøg paa at opnaa Stilstand frygtede, at denne skulde faa Forstærkning, besluttede han strax at forfølge ham og nøjedes derfor med at detachere 1 Bataillon til Strömstad, der overgav sig uden Modstand, og hvor et betydeligt Korn- og Fourageforraad fandtes,⁵⁹⁾ og beordrede samtidig Resten af Kolonnen til at følge rask efter, men dog holde Forbindelse med Schmettow. Uden at afvente Hovedstyrkens Ankomst rykkede han frem ad samme Vej, hvor nylig Tranefelt var gaaet, med Avantgarden, der nu bestod af Jægerkompagniet, 3 Batailloner og 4 Eskadroner,

og hvortil under Fremrykningen 8 Amusetter af det ridende Artilleri sluttede sig.⁶⁰⁾

III.

Paa Bråland i Nærheden af Landsbyen Quistrum boede den svenske Oberstløjtnant, Friherre Adolf Funck, ansat ved det Bohuslenske Dragonregiment, men for Tiden uden Kommando, da Regimentet var splittet til Garnisonstjeneste i de mange smaa Kyst-fæstninger. General Hjerta havde paa sin Inspektionsrejse besøgt ham, og senere havde Oberst Tranefelt ligeledes været hans Gæst paa Rejsen til den norske Grænse. Samtalen med Gæsterne havde ganske naturlig drejet sig om Modstanden mod et fjendtligt Indfald fra Norge, og da Tranefelt ytrede, at han i Tilfælde af et lykkeligt Tilbage tog fra Grænsen agtede at forsvare Quistrumpasset, tilbød Funck at ville sørge for Anlæg af nogle Forskansninger her. Der blev imidlertid ikke talt nærmere herom, men Funck mente dog efter sin tidligere Samtale med Hjerta at være saa temmelig paa det rene med, hvor og hvorledes denne ønskede Forskansninger anlagte.

Quistrum ligger i en lang, smal Dal, indrammet af høje Klipper; gjennem Dalen løber en temmelig dyb Elv, der dog har flere Vadesteder, hvor Infanteri kan komme over. Hovedvejen fra Grænsen til Uddevalla fører paa en Bro over Elven, og umiddelbart hinsides Broen ligger Quistrum. I kort Afstand fra Broen deler Vejen sig, en Gren gaar nordpaa,

en anden sydpaa, følgende Elvens østre Bred. Hvor Vejen forgrener sig, laa en gammel Skanse, der almindelig kaldtes „Karl XII's Retranchement“, skjønt den rimeligvis stammede fra Gyldenlovefejden under Karl XI.⁶¹⁾ Dens Stilling var godt valgt, da herfra ikke blot Broen kunde bestryges, men tillige alle Højdepunkter indenfor hin Tids Skudvidde beherskes, medens Fjenden egentlig kun med Fordel kunde beskyde den fra et eneste Punkt paa den venstre Elvbred, hvor der tilmed kun var Plads for nogle faa Kanoner. Og selv om det skulde lykkes Fjenden at passere Elven og klatre op paa Fjeldene ost for Skansen, var dog Afstanden herfra for stor til, at hin Tids Haandskydevaaben kunde naa ind i den, og om at transportere Kanoner op paa Fjeldene kunde der ikke være Tale.

Naturen og tidligere Dages Befæstningskunst havde saaledes ganske tydelig angivet Stillingen -- men Funck forstod det bedre. Han tog ned til Quistrum, saasnart Efterretningen om, at Karl af Hessen havde overskredet Grænsen, naaede ham, og uden at have nogensomhelst Ordre fra nogen begyndte han at lade anlægge Forskansninger ved en Gaard, Källhagen, hvor efter hans Mening Forsvaret af Passet burde lægges. Valget af dette Sted var saa urimeligt som vel muligt. Der var herfra c. 3000 Fod ned til Broen, og denne kunde ikke en Gang sés derfra, da Skov og Højder laa imellem, ej heller var der selvfølgelig Tale om at kunne beskyde den; Fjenden kunde uhindret foretage sin Overgang og uden at blive sét omgaa Stillingen med Fodfolk.

Ved Quistrum traf Funck en Kaptejn Fock, der af General Hjerta havde faaet Ordre til fra Uddevalla at rykke Tranefelt til Hjælp med et Kompagni Fodfolk, 2 trepundige Kanoner og en lille Artilleristyrke. Ordren lød bl. a. paa, at han skulde benytte den gamle Skanse ved sine Forsvarsdispositioner, men under Samtalen med Funck blev han saa henrykt over dennes Dygtighed i „Fortifikationskunsten“, at han uden at bryde sig om Ordren — han har efter alt at dømme ikke en Gang læst den rigtig igjennem — sluttede sig til Funcks Forsvarsplan. Ogsaa Generalens Overadjutant v. Schoultz, der paa Vejen til Tranefelt stansede ved Quistrum, fik han efter nogen Disput overbevist om Rigtigheden af sine Forholdsregler. Flere Indvendinger gjorde derimod Oberstløjtnant de Laval fra Vänersborg, der tilfældig kom til Stede under Disputen; med Funck vilde han ikke disputere, men han gjorde Fock opmærksom paa, at han kunde beskydes i venstre Flanke fra Højderne ved Åtorp. Funck blandede sig imidlertid i Samtalen og erklærede, at det vilde være umuligt for Fjenden at kjøre Kanoner op histovre, og skjønt de Laval aldeles ikke kunde indsé Rigtigheden af denne Paastand, tav han dog stille og nøjedes med at trække paa Skuldrene — han havde jo intet Ansvar, ingen Ordre fra General Hjerta.

Almuen i Omegnen opbødes nu til Skansearbejde, og den 26. om Morgenens begyndte dette. Den 27. kom Tranefelt til Quistrum; han var ilet forud for sine Tropper, der først henimod Aften naaede til Byen, gjennemblødte og udmattede, og

strax indkvarteredes her. Allerede næste Morgen blev der imidlertid indrettet Lejr til dem bag de paabegyndte Forskansninger, forat de kunde deltag i Skansearbejdet, hvorfra Almuen nu i store Skarer deserterede ved Efterretningen om Fjendens Fremrykning. — Ogsaa Tranefelt blev under Samtalen med Funck overbevist om, at Stillingen ved Källhagen var fortrinlig, og fandt sig i det hele taget i, at Funck optraadte som den ledende Aand. Han fandt ingen Anledning til at afbryde Broen; déls mente han, at Fjenden alligevel kunde komme over Elven, og déls ansaa han det for muligt at Karl af Hessen ganske rolig vilde lade Bro være Bro og rykke ad en anden Vej, nord for Bråland, til Uddevalla, og det var i Tranefelts Øjne det værste, der kunde hændes ham. At forhindre Fjendens Fremrykning, „det war just det jag icke wille göra, jag längtade lika med alla som woro hos mig, at få träffa honom; Quistrum war dertil behändigt Skulle wäl jag lägga minsta hinder i wägen, at strida sedan jag war beredd, och i det afseende utsänd, uti åsyn af trenne Prinsar och et Utländskt Generalitet?“ Som Følge af dette snurrige Ræsonnement afbrød han ikke Broen, men posterede blot en Vagt paa dens vestre Side for at holde Udkig og trak den tilbage, saasnart den havde meldt ham, at Fjenden var i Anmarsch.

Karl af Hessen var imidlertid rykket fra Tanum og fik under Vejs Bekræftelse paa, at Svenskerne stod ved Quistrum uden endnu at have afbrudt Broen; for at forebygge dette ilede han selv forud med Jægerne, de 4 Eskadroner og det ridende

Artilleri, medens Resten af Fodfolket saa hurtig som muligt skulde følge efter. En halv Mils Vej fra Quistrum mødte han Funck, der var redet ham i Mode for at udvirke Sikkerhed for sin Ejendom; dette blev lovet ham, og tillige bad Prinsen om, at saavel Kronprinsen som han selv maatte tage Kvarter paa Bråland, en Anmodning, Funck naturligvis ikke godt kunde afslaa. Under Samtalen var Broen naaet; den blev strax besat af Dragoner, medens 4 Kanoner opstilledes, saa at den kunde bestryges paa langs. Jægerne besatte Højderne hinsides Broen. Det var imidlertid blevet hen paa Eftermiddagen, og Prins Karl besluttede ikke at foretage yderligere Skridt den Dag, sikkert hovedsagelig i den Tanke, at Fjenden vilde trække sig tilbage i Løbet af Natten. Han var overmaade glad ved saa let at være kommen i Besiddelse af Broen og sendte i sin oprømte Stemning Bud til Tranefelt med Indbydelse til at spise til Aften i Hovedkvarteret paa Bråland. Under Paaskud af et Ildebefindende afslog Tranefelt dog dette, men lovede derimod at modtage en Indbydelse til Middag næste Dag, som Prinsen oversendte ham ved Funck. Forøvrigt var Prins Karl ikke i Tvivl om, at den svenske Oberst vilde være borte næste Morgen, og at alene dette var Grunden til hans Afslag om at deltage i Aftensmaaltidet paa Bråland.

Desto mere overrasket blev han da ved næste Morgen — den 29. — at erfare, at Fjenden rolig var paa samme Sted. Samtidig fik han Meddelelse om, at Brigadeadjutanten hos General Mansbach, Løjtnant Leschly, tilligemed en anden Officér i

Quistrum Gæstgivergaard havde fundet en Dél iturevne Papirer, og at de ved at sætte Stumperne sammen bl. a. havde tilvejebragt et Brev fra General Hjerta til Tranefelt, der begyndte saaledes: „Averteres herved en Amie, at Kongen ventes i disse Dage fra Wærmeland over Carlstad tilbage; derfor, min Hjertens Broder, vær paa din Post. at Agtsomhed og Flid kan forstørre dine øvrige Fortjenester, paa det om Fjældrævene ikke vil holde Styr — være rolig — de da kan finde ægte Svensk og Gothisk, men intet Finsk Forhold o. s. v.“⁶²) Dette i Forbindelse med de fortsatte Forsøg, der i Løbet af Gaarsdagen fra svensk Side var gjort paa at søge opnaaet nogle Dages Vaabenstilstand, gjorde det indlysende, at Forstærkninger maatte være i Vente, og at man snarest burde søge en Afgjørelse. Karl af Hessen gav derfor Ordre til at holde alt rede til Angreb, den svenske Stilling blev rekognosceret, og Kanonerne opstilledes paa Højderne ved Søndre Åtorp i Flanken paa de svenske Forskansninger. Ved Middagstid var alt i Orden, og Tropperne fik Ordre til at begynde Angrebet Kl. 3 om Eftermiddagen.

Orderne vare just uddelte, da Oberst Tranefelt kom ridende til Bråland for at spise til Middag hos Prinserne.

Der er siden hin Dag hengaaet hundrede Aar, og Maaden at føre Krig paa har ganske vist i Løbet af den Tid i væsentlig Grad skiftet Karakter; men dog er hin Tid os ikke fjærn nok til, at vi kunne forsone os med dette, at en Anfører forlader sine Tropper i en kritisk Stilling, nogle Timer før en

afgjørende Kamp, for at spise sammen med den fjendtlige Fører. Tranefelt mente dog under Krigsretsforhandlingerne med rette at kunne erklære, at tidligere Tiders Krigsbrug intet ondt fandt heri, og at ikke længe før hin Dag ved Quistrum noget lignende var skét. Han skriver saaledes i sit Forsvarsindlæg: „Grefwen och Fält-Marskalken Stenbock åt och drack med de Danske, slog dem sedan; jag böd åtminstone til herma honom. I sidsta Pommerska Kriget hade då warande Preussiska Öfwersten Belling ofta gäster, til och med Generaler utaf Swenska Arméen, ingen ansåg det då för lastbart; jag har ej eller wetat det til denna stund; men det är wäl mit fel, at jag i nya tider brukar gamla seder.“ Ja, han glemte i hvert Fald ganske, at under Forhold saa kritiske som de, hvori hans Tropper da befandt sig, havde hverken Stenbock eller nogen anden Fører et Øjeblik forladt dem. — Det eneste, der paa en Maade kan tjene til Tranefelts Undskyldning, er en Udtalelse af Funck, der kom til den svenske Lejr, just som Tranefelt overvejede, om det kunde gaa an at blive borte fra Middagen og saaledes „støde en saa fornem Person som Prinsen af Hessen for Hovedet.“ Funck sagde nemlig, at Prinsen overfor ham havde erklæret, at han helst vilde undgaa Strid og rykke videre frem til Uddevalla ad en anden Vej; dette lod sig nu imidlertid ikke gjøre, men om Angreb denne Dag var der slet ikke Tale.⁶³⁾ Denne Udtalelse slog Hovedet paa Sømmet. Tranefelt haabede maaske ved Middagsbordet at kunne faa udvirket nogle Dages Vaabenstilstand og réd da afsted til Selskab, medens Fjen-

den anlagde sine Batterier ved Åtorp i Flanken paa hans Stilling.

For Prins Karl var det en stor Overraskelse at se Tranefelt ride ind paa Bråland. Obersten blev modtaget med stor Forekommenhed, og Stemningen under Maaltidet var yderst venskabelig; man undgik al politisk Samtale, om en eventuel Vaabenstilstand blev der aldeles ikke talt, og Prins Karl tænkte ikke et Øjeblik paa at opgive sin Plan om et Angreb samme Dag. Man var just i Færd med at rejse sig fra Bordet, da der blev meldt en Adjutant fra General Hjerta; det var Generalens Søn, Løjtnant Hjerta, der, efter at have afleveret en af hin Tids sædvanlige „Complimenter“ til Prinserne fra Faderen, bad om et Møde mellem denne og Prins Karl. Dette blev besvaret med nogle almindelige Talemaader om, at det vilde være Prinserne en Glæde at gjøre Generalens personlige Bekjendtskab o. s. v. Da Løjtnant Hjerta derpaa fik Øje paa Tranefelt, gik han hen til ham og hviskede ham et Par Ord i Øret, som Obersten øjensynlig blev meget glad over; med rette ansaa Karl af Hessen det for at være en Meddelelse om, at Forstærkningen var i Vente, og besluttede strax at bryde op. Ved Afskeden ytrede han til Tranefelt:

„Gud give, kære Oberst, at De havde trukket Dem tilbage sidste Nat.“

„Jeg har mine Ordre“, svarede Tranefelt, „og som brav Soldat bør jeg følge dem!“

Han red derpaa bort sammen med Løjtnant Hjerta, men næppe et Kvartér efter vendte denne atter tilbage. Han havde strax paa Vejen fra Brå-

land sét, at der var Røre blandt de norske Tropper, og besluttet endnu en Gang at gjøre et Forsøg paa at forhale Fjendtlighederne og faa et Møde i Stand mellem Faderen og Prins Karl. Han traf begge Prinser i Færd med at bryde op, men fik dog Lejlighed til at fremføre sit Ærende og tillige meddele, at hans Fader var paa Vej for at overbringe en „Compliment“ fra den svenske Konge til Kronprinsen. Prins Karl erklærede imidlertid, at der nu ikke var Tid til nærmere Forhandling, og da Løjtnanten vedblev med sin Anmodning, affærdigede han ham temmelig kort. „Hr. Løjtnanten var næsviis og uvittig og blev derfor affærdiget efter Fortieneste“, hedder det i nogle Dagbogsoptegnelser om disse Begivenheder,⁶⁴⁾ og Bülow fortæller i sine Optegnelser, at Karl af Hessen sagde om ham: „Das ist doch ein impertinenter Kerl.“⁶⁵⁾ — Ogsaa Funck, der nu traadte til og mindede Prinsen om, at han havde lovet, at der intet skulde ské den Dag, blev kort afvist med Ordene: „Pour vous le sorti ne sera jamais bourré!“

Tranefelt var imidlertid alene redet ad Quistrum til. Paa Vejen saa han det fjendtlige Rytteri i Færd med at sidde op, og da han med beklemt Sind naaede ned til Broen, saa han General Mansbachs to Batailloner skynde sig over den. Han indhentede Mansbach og spurgte ham, hvad dette betød; Generalen svarede, at han blot vilde rekognoscere Højderne hinsides Broen, og tilføjede:

„Men hvorhen rider De? Var jeg i Deres Sted, vilde jeg trække mig tilbage.“

„Nej!“ svarede Tranefelt. „jeg vil som brav Soldat forsvare min Post.“

„Og var De end selve Turenne, kunde De nu med god Samvittighed trække Dem tilbage!“

De skiltes, og paa Vejen til Lejren overvejede nu Tranefelt alvorlig, om dog ikke et hurtigt Tilbage-tog vilde være det fornuftigste; at en afgjørende Kamp var nær forestaaende, kunde han ikke længere være i Tvivl om. Den svenske Chef kom imidlertid til det Resultat, at et Tilbagetog i altfor høj Grad vilde stride mod General Hjertas Ordre fra foregaaende Dag, hvori det klart héd, at hvis Fjenden, inden Generalen selv kunde naa til Quistrum, skulde vise sig hinsides Broen „til Attaque“, skulde Passet forsvares „med svensk tapperhet til sista man. dock bör ej från vår sida skjutas först.“ Efter sin Hjemkomst til Lejren, hvor man med stor Utaalmodighed ventede ham, da Røret blandt de norske Tropper naturligvis ikke var undgaaet de svenske Officerers Opmærksomhed, gav han sig derfor i Hast til at ordne Forsvaret. Jægerne fik Ordre til at postere sig bag Lejren for i Tide at varsko, hvis Fjenden skulde angribe her — at Mansbachs Batailloner vilde søge at omgaa Stillingen og falde ham i Ryggen, var han nu paa det rene med —, og to Kanoner under Infanteribedækning sendtes ligeledes derhen. De sex andre Kanoner — der var nu yderligere ankommet 1 Infanterikompagni under Kapt. Klockenfelt og 2 Kanoner som Forstærkning — placeredes i de paabegyndte Forskansninger for dels at bestryge Landevejen fra Quistrum, dels at beskyde de fjendtlige Batterier ved Åtorp. Fjeldene paa hans

højre Fløj besattes af de bedste Skytter af Skaraborgs Regiment.

Under disse hastige Forberedelser ankom General Hjerta i Lejren. Af hans Udtalelser i Krigsretten fremgaar, at han blev i højeste Grad overrasket ved ikke at finde Tranefelt i „Carl XII's Retranchement“, og at hans Forfærdelse naaede Toppunktet, da han erfarede, at Quistrum Bro uden Sværds slag var overladt Fjenden. Han indsaa øjeblikkelig Stillingens Haabløshed og sammenkaldte Officererne til et Krigsraad. Samtidig lod han paa forskjellige Steder give Trommesignaler for at tilkjendegive, at man ønskede at forhandle med Fjenden; efter flere mislykkede Forsøg blev Signalet endelig besvaret fra dansk Side, og en Officér viste sig paa Vejen fra Quistrum. Løjtnant Hjerta sendtes ham i Møde og begærede paa Faderens Vegne Audiens hos Prinserne for at overrække Brevet fra den svenske Konge. Svaret lød imidlertid, at Betingelserne for den ønskede Samtale var, at den svenske Styrke strax overgav sig, og paa Hjertas Indvending mod dette lod den danske Udsending ham vide, at hvis Svenskerne ikke kort og godt overgav sig som Krigsfanger inden fem Minutter, vilde det gaa løs fra dansk Side. Under de fortsatte Forhandlinger i Krigsraadet synes Stemningen at have været for Kamp til det yderste, men pludselig afbrød Hornsignaler hinsides Elven alle videre Overvejelser, og det første Skud løsnedes fra dansk Side. Klokken var da omtrent 5 $\frac{1}{2}$.

De danske Batterier vare — som tidligere nævnt — anlagte ved Søndre Åtorp. Paa Bakkeskraaning

var opstillet tolv Amusetter under Kommando af Kaptejn Bielefeldt, medens to andre under Løjtnant Styhr stod højere oppe og skød udover det nederste Batteri; som Kanonbedækning benyttedes den tilbageværende Bataillon af Mansbachs Brigade. Prinserne opholdt sig i Begyndelsen af Affæren i umiddelbar Nærhed af Bielefeldts Batteri, men Kronprinsen lod sig dog snart — efter hvad Bülow fortæller — bevæge til at opsøge „et for hans dyrebare Person mindre farligt Sted.“ Efter det første Skud, der affyredes af Styhr, fulgte rask elleve andre fra begge Batterierne; først da svaredes fra svensk Side, og en livlig Kanonade begyndte nu.

I sin Dagbog skriver Generalkvartærmester Gedde, at Kanonaden var „den heftigste, man kunde forestille sig, da de lange Dale og de høje Klipper, der omgav dem, bragte Genlyden til at høres milevidt.“ Nogen synderlig Virkning havde denne Artilleriild dog ikke; Svenskernes Ild synes godt ledet, men deres Stilling var yderst slet, og de danske Amusetters Betjening gjorde Indtryk af at have været meget mangelfuld.⁶⁶⁾ Som deres Navn tyder paa, vare de hovedsagelig „blot til Lyst“, og Bülow fortæller, at Præstekonen i Tanum under Prinsernes Ophold dør meget fornuftig bemærkede til Kronprinsen, at de vist maatte være gode til at skyde Krager med.

Som tidligere nævnt var imidlertid General Mansbach med to af sine Batailloner rykket ind mellem Fjældene paa den nordre Side af den svenske Stilling; Jægerkompagniet, der hidtil havde besat Højderne ved Broen, sluttede sig til ham.

Efter en meget besværlig Fremrykning, hvor Soldaterne ofte maatte krybe paa alle fire gennem det tætte Tjørnekrat, stødte han paa en Kløft, der aabnede sig i Flanken paa den svenske Lejr; for at ikke Fjenden eventuelt skulde rykke bort gennem denne Kløft, posterede han her et Grenaderkompagni med Ordre til at forhindre en fjendtlig Fremrykning, medens en Dél af Jægerne besatte Fjældene paa begge Sider af Kløften. Selv gik — eller rettere krøb — han videre med Resten af sin Styrke og naaede endelig frem paa Landevejen i Ryggen paa den svenske Lejr; de svenske Jægere, han stødte paa efter at være kommen ned fra Fjældene, gjorde ingen Modstand, men flygtede strax i Retning af Uddevalla. Han ordnede nu sine Tropper paa Landevejen, og saasnart han hørte den livlige Kanonade paa begge Sider, ansaa han Øjeblikket for gunstigt til at storme den fjendtlige Stilling. Et Grenaderkompagni under Kaptejn Gaarder rykkede frem, med Resten af Bataillonnen under Motzfeldt i Reserve; Musketerbataillonnen tog Stilling længere tilbage.⁶⁷⁾

De to svenske Kanoner under Løjtnant Mjøberg, som allerede inden Fægtningens Begyndelse vare sendte tilbage for at møde Mansbachs omgaaende Bevægelse, havde ganske rigtig taget Stilling, saa at den ovenfor nævnte Kløft, hvor man ventede at se de fjendtlige Batailloner komme frem, kunde beskydes; et Infanterikompagni under Kaptejn Klockenfelt stod paa Linje mellem dem, et andet under Kaptejn Carlén holdtes i Reserve. Det viste sig imidlertid, at Fjenden var gaaet en langt længere Vej end formodet og nu nærmede sig i

Ryggen paa den svenske Lejr syd for Gaarden Kasa. I en Fart bleve Kanonerne rettede herimod, og en vældig Salve modtog Kapt. Gaarder, da han uforfærdet rykkede frem. „Ett fasligt skri hördes“, og det forekom Svenskerne, at „det föll liksom en väg af folk“, og at hele Kolonnen bagved Gaarders Afdeling kom i Uorden. I Virkeligheden havde Gaarder dog kun faaet otte Mand dræbte og saarede, og han fortsatte rask sin Fremrykning til omtrent 50 Skridt fra de svenske Kanoner, stadig fyrende paa Fjenden. Samtidig rykkede Motzfeldt med Reserven i Løb frem til Undsætning, Ilden fortsattes med Voldsomhed paa begge Sider, og Mansbach var alt i Færd med at give Ordre til Stormangreb.

Mørket var nu faldet paa, en tæt Krudtrøg skjulte næsten alt; fra Åtorp og Källhagen dundrede Kanonerne stadig løs, og paa Vejen fra Quistrum kunde man nu skimte Rytteri sprænge frem. Det var Dragonerne under Oberst Sundt, der hidtil havde staaet *en colonne* paa Landevejen, men nu fik Ordre af Prins Karl til at attakere. Med Sundt og Kaptejn Michelet i Spidsen sprængte de frem, men de vare næppe naaede hélt hen til den svenske Stilling, da Trommehvirvler hortes, og „Chamaden“ blev slaaet. Michelet synes at have haft mest Lyst til alligevel at gaa paa. „Nu giver de sig“, raabte han, „men hvem kan tro dem? Mon det ikke var rettest at hugge ind alligevel?“

Det var General Hjerta selv, der havde ladet slaa Chamade. Saavel Tranefelt som de øvrige Officerer ønskede intet hellere end at fortsætte Kampen: baade de og Soldaterne vare komne i

Aande under den tre Kvartér lange Kamp, og Stillingen syntes dem ikke længere saa fortvivlet som ved Træfningens Begyndelse. „Åh, herr løjtnant, blott ett skott till!“ raabte Ltnt. Mjøbergs Artillerister til ham, da han gav Ordre til at ophøre med Skydningen, og lignende Ønsker om fortsat Kamp hørtes paa flere Steder; der var endog dem, der mente, at Kampen kun var ophørt paa Grund af Mørket, og at den vilde blive fortsat næste Morgen. Svenskerne havde kæmpet med stor Udholdenhed, og det er derfor temmelig latterligt, naar Bülow i sine Optegnelser fortæller, at Svenskerne selv erklærede, at man pryglede en Tambour, der var saaret i den ene Arm, fordi han ikke brugte sine Trommestikker hurtig nok, og at en svensk Officér selv tog en Trommestikke for at hjælpe ham at slaa Chamade. I Lejren herskede der tværtimod almindelig Ophidselse og Forbitrelse over, at Generalen saaledes havde tabt Hovedet og ikke havde raadført sig først med Tranefelt, der dog havde den umiddelbare Kommando over Tropperne, og paa hvem Ansaret vilde komme til at hvile. Men Hjerta havde ikke ment at kunne handle anderledes. Han havde under den lille Fægtning spaseret frem og tilbage i Stillingen og tilsidst opholdt sig nogen Tid ved Mjøbergs Kanoner; her saa han Mansbachs Tropper trænge frem og ventede hvert Øjeblik at se dem storme; Tanken om det Myrderi, der saa vilde begynde, greb ham stærkt, og han mente da, at Øjeblikket til en Kapitulation var kommet.

Da General Hjerta ikke viste sig — han havde umiddelbart, efter at der var slaaet Chamade, begivet sig paa Vejen til Quistrum for at træffe Prins Karl —, maatte Tranefelt, hvor nødigt han end vilde, paatage sig Ordningen af Kapitulationen og fik da to Officerer til at gaa til det danske Hovedkvarter for at faa Betingelserne for Overgivelse at vide. De stodte strax udenfor Stillingen paa Michelet med sine Dragoner, der „squadronerade med sabeln öfwer hufwudet, under så plumpa som dumma utlåtelse, med swar, at ingen annan capitulation woro at få, än at blifwa krigsfångar.“ Efter en kort Forhandling rakte de svenske Officerer ham da deres Kaarder, men i det samme kom en af Prins Karls Adjutanter, Major Köppern, til og befalede, at Kaarderne strax skulde tilbagegives, da Prinsen havde erklæret, at man ikke maatte berøve saa tapre Officerer deres Vaaben. Kort efter kom nu den danske Kavallerichef, Generalmajor Düring, til, og han meddelte paa Karl af Hessens Vegne Betingelserne for Kapitulationen. Den svenske Styrke skulde herefter overgive sig som Krigsfanger, men saavel Officerer som Mandskab skulde strax gives fri paa den Betingelse, at de ikke i denne Krig vilde tjene mere mod den danske Konge eller hans allierede; Tropperne skulde blive i Lejren om Natten, for at næste Dag alt nærmere kunde ordnes. — Da General Hjerta endelig fandt Prins Karl i Quistrum, var alt afgjort, og han udvirkede kun, at han selv med Adjutanter slap fri for at betragtes som Krigsfanger; samme Aften vendte han tilbage til Vänersborg.

Efterat Prinserne, der om Natten havde taget Kvartér i Foss Præstegaard, den følgende Dag havde besøgt de saarede, der vare blevne indkvarterede i Åtorp, begav de sig til den svenske Lejr. Her fremstilledes samtlige svenske Officerer for Kronprinsen, der udtalte sin Anerkjendelse af deres tapre Forsvar og dernæst frigav dem paa de ovenanførte Betingelser. Efterat Tropperne havde præsenteret Gevær for ham, gav han dem Tilladelse til at vende hjem til deres Arne paa samme Betingelser som Officererne; herfra undtoges dog Jægere og Artillerister, der som hvervede Folk betragtedes som Fanger og samme Dag transporteredes til Strömstad. Mandskabet, der sendtes hjem, fik Lov at beholde deres Mundering samt Tornystre, Feltflasker m. m., hvorimod alle andre Sager bleve Krigsbytte og ligeledes transporteredes til Strömstad.

Trods den hæftige tre Kvartérs Skydning viste det sig, at Tabene vare ganske forsvindende paa begge Sider. Paa dansk-norsk Side fandtes af døde en Officér — Løjtnant Frederik Tellekvist af Nordenfjeldske Regiment, der blev ramt af en Kardæsk i Brystet og døde fire Dage efter — og fire Mand. af saarede sexten; Svenskerne havde fem døde og toogtreksindstyve saarede, deriblandt fire Officerer. For øvrigt kom senere frygtelige Rygter om vort Tab i Omløb i Sverige; man fortalte, at vi havde kastet en Mængde døde i Elven, Tranefelt opgav vort Tab af døde til fire Officerer og ethundrede og halvfjerdsindstyve Mand, inde i Landet voxede det til mange Hundrede, og Kong Gustav selv skrev den 2. Oktober til Grev Wachtmeister: „Affæren

ved Quistrum Bro har været mere *glorieuse* for os end for Fjenden, thi efterat 1000 Svenske, omringede af 6000 Danske, havde forsvaret sig i en Time, saa bleve de tagne, efter at have dræbt 1800 (!) Fjender og mange Officerer; af vore er ingen død eller saaret.“⁶⁹⁾

Fangernes Antal var ialt 806 Mand, Officerer iberegnet. Byttet: 10 Kanoner — i Affæren benyttedes kun de 8, da en 6 Pd. Kanon og en 8 Pd. Haubits, der samme Dag ankom fra Uddevalla, ikke kunde benyttes i Kampen, da de vare „föruten instrumenter och service och således obrukbare“ — c. 600 Geværer, 10 Ammunitionsvogne og en Dél andre Vogne, c. 100 Telte, 19 Geværkapeller, c. 100 Feltkedler og andre Feltrekvisiter m. m.

Forinden Afmarschen holdt Kronprinsen en Tale til de dansk-norske Tropper og takkede dem for udvist Tapperhed, ligesom han specielt takkede enkelte af Officererne for deres Optræden; særlig Ros tilfaldt Kaptejn Gaarder, hvem Mansbach i sin Rapport fremhæver, og Kronprinsen sendte ham efter sin Hjemkomst til Danmark en tabatière, der overræktes ham af General Mansbach i Nærværelse af Regimentets Officerskorps.⁷⁰⁾

*

*

*

Affæren ved Quistrum fik paa svensk Side et Efterspil, idet Tranefelt, Funck m. fl. stilledes for en Krigsret. De vildeste Rygter om Forræderi begyndte nemlig kort efter hin Septemberdag at

komme i Omlob, og Tranefelt fandt sig foranlediget til selv at forlange sit Forhold undersøgt ved en Krigsret. Kong Gustav følte sig tillige stærkt paa-virket af Folkestemningen og skrev da den 27. Oktober til General Hjerta, at „Affairen wid Quistrum är af den naturen, at den bör updagas för at til-fredsställa en uprörd allmänhet.“ Den 14. November begyndte Undersøgelserne. En Mængde Vidner forhørtes, og man lod midt om Vinteren Ingeniør-officerer undersøge Forholdene ved Quistrum; dog, inden disses Arbejde var endt, bestemte Kongen, at Krigsretten ikke skulde befatte sig med at under-søge „sådant, som egentligen angår sjelfwa Krigs-wettenskapen i sin utöfning, och kan i tilfällen bero på bättre eller sämre begrepp, och ofta mindre lyckeligt wal af stälning och anstalter.“ Man skulde kun sørge for at komme paa det rene med, om der var begaaet aabenbart Brud paa Reglementer og Krigsartikler, og om de givne Ordre vare rigtig adlydte. Herved faldt selvfølgelig en eventuel Undersøgelse af General Hjertas Forhold bort; det var Tranefelt, der først og fremmest blev stillet i Breschen.

Den 22. Juni faldt Dommen. Krigsretten ind-rømmede, at Tranefelt nu som paa sin tidligere Løbebane havde opført sig som en tapper Soldat, men kom til det Resultat, at ved Quistrum havde hans Optræden „warit aldeles otillständigt och ej allenast medfört wädeliga belägenhet för Swenske Trouppen, desz Krigs-Fångenskap, samt Canoners, Ammunitions, Tros och Gewärs förlust, utan och förorsakat, at Fienden omsider obehindrat fått intåga

i Landet.“ Han domtes derfor til at suspenderes fra sit Embede i to Aar. Dommen indsendtes til Kongens Approbation, men denne skærpede den, saaat Tranefelt blev helt afskediget og tillige dømt til at betale en Del af Retsomkostningerne. Forgjæves søgte han Naade og indgav i de følgende Aar flere Bønskrifter om fornyet Undersøgelse, men Dommen blev ikke ændret. Han henlevede Resten af sit Liv i Stilhed og døde i Kungelf den 2. April 1806.⁷¹⁾

Om Funck erklærede Krigsretten, at han „genom egen ovarsamhet, stridande emot Krigs-Lagarne och den försiktighet han, såsom Regements-Officer och den der tillika hade förut emot Fienden tagit befattning genom Retranchements anläggning, både bordt och kunnat i akt taga, sjelf warit wällande til sin Krigsfångenskap.“ Han domtes til et Aars Suspension fra sit Embede, men Dommen blev for hans Vedkommende ligeledes af Kongen skærpet til fuldstændig Afskedigelse og Betaling af Retsomkostningerne. Rygtet havde stemplet ham som Forræder, erklæret, at han allerede forinden Affæren ved Quistrum havde givet Karl af Hessen Oplysninger om Forholdene paa svensk Side, og i hvert Fald tydelig angivet ham som den, der havde vist Mansbach Vejen, saa at han kunde falde Svenskerne i Ryggen. Dagen for Affæren havde man sét nogle smaa røde Flag paa Bjergene, og ved at følge disse skulde det være lykkedes Mansbach at foretage sin omgaaende Bevægelse. Skjønt Funcks hele Optræden under Retsforhandlingerne rober hans snedige Karaktér og ikke stiller ham i noget synderlig

sympatetisk Lys, ligger der dog næppe noget til Grund for Historien med Flagene, alene af den Aarsag, at Mansbach fra tidligere Tid var godt kjendt netop i denne Egn.⁷²⁾ Retten erklærede da ogsaa Funck for uskyldig, hvad angik Beskyldningen for Forræderi.

IV.

Efter Affæren ved Quistrum fortsattes Fremrykningen den 1. Oktober mod Uddevalla, efterat en Dél af Strickers Brigade var beordret til at afbryde Långevallsbroen ved Bullarsøen og i Forbindelse med Strömstads Garnison besætte Passene mellem denne Sø og Idefjorden, saa at Forbindelsen med Värmland var afskaaren og Ryggen dækket. Borgerskabet og Garnisonen i Uddevalla havde vel anlagt nogle Forskansninger udenfor Byen, men ved Efterretningen om Kampen den 29. forlod den lille Garnison Byen og ilede til Gøteborg; Byen overgav sig derfor uden Modstand. Déls for at skaffe sig nøjere Underretning om den svenske Styrke ved Vänersborg, déls for at unde Tropperne nogen Hvile efter de anstrængende Marscher ad opblødte Veje under idelig Regn holdt Prins Karl Rast her i 2 Dage; i Løbet af disse naaede Schmettows Kolonne frem til Uddevalla med Hærens Tros efter at have efterladt en mindre Styrke ved Svinesund, hvor Forskansninger bleve anlagte til Dækning af Overgangen. Den 3. detacheredes Mansbach med 2 Batailloner. 1 Jægerkompagni og 2 Eskadroner

til Vänersborg for at opfordre den til at overgive sig. Efterretningen om Affæren ved Quistrum havde her vakt stor Bestyrtelse; Byens Kommandant, Oberst de Laval, havde strax ladet slaa Alarm og rykkede med hele sin Styrke, c. 1000 Mand, til Uddevallas Undsætning, men fik paa Vejen hertil at vide, at hele Tranefelts Styrke havde kapituleret, og at Uddevallas Garnison var paa Vejen til Göteborg. Han vendte da om, gik over Götaelven og marscherede til Göteborg; Mansbach besatte derfor Vänersborg uden Modstand og tog de rigt forsynede Magasiner med Proviant og Fourage, der fandtes her og i Byens Nærhed, i Besiddelse.⁷³⁾

Med Hovedstyrken rykkede Prins Karl den 4. mod Göteborg. Han antog, at Kapitulationen ved Quistrum og Uddevallas Besættelse havde bevirket, at Kommandanten i Byen, hvis Fæstningsværker formodedes at være i meget slet Stand, ikke vilde tænke paa Modstand; for yderligere at alarmere Byen havde han allerede den 3. ladet en mindre Styrke besætte Byen Kungelf og det gamle Bohus Slot, hvor heller ingen Modstand blev gjort. Medens han nu selv gjorde alt klart til at etablere en Overgang over Götaelven, sendte han en af sine Generaladjutanter, Haxthausen, til Göteborg for at opfordre Kommandanten til at overlevere Fæstningens Nøgler; der vilde blive indrømmet ham nogle Timers Betænkningstid, men afsloges Forlangendet, maatte Byen finde sig i et Bombardement.

Dog i Göteborg var meget forandret.

„En enda ressurs gifves, min vän, för oss: det är, om dansken förklarar oss krig,“ havde Kong Gustav en Aftenstund i Finland, i de mörke pinlige Dage, da alt syntes tabt for ham, sagt til sin Yndling, den berömte Gustav Mauritz Armfelt. „Då hafva vi en orsak att fara härifrån, för att försvara vår vestra gräns; och hela nationen, som då blir upplyst af faran, skall tjena mig att försvara både fäderneslandet och mig sjelf: hos oss behöfvas starka slag, för att göra effekt.“⁷⁴) Armfelt tänkte ved sig selv: „nu är du blifven galen“, men det viste sig dog, at Kongen fik Ret. Den danske Erklæring af 19. August blev hans Redningsplanke — „je suis sauvé“⁷⁵), udbrod han, da han fik Meddelelse om den —, den friede ham ud af den utaalelige, nedværdigende Stilling i Finland, hvori Armeens Mytteri havde bragt ham, og gav ham Anledning til ufortøvet — i yderste Øjeblik, inden de oprørske Officerer gjorde ham til deres Fange — at vende tilbage til Stockholm. Ganske vist var Stemningen her ikke synderlig skikket til at opmuntre ham, alle raabte paa Indkaldelse af Rigsdagen og Fredsslutning; men Kong Gustav havde allerede besluttet ikke at lytte hertil. Selv hans nærmeste Venner, endog Armfelt, mente, at den eneste Udvej til Frelse laa i Rigsdagen, og man tør næsten her om Kongen anvende Ordene fra Tegnér's Digt:

„intet hopp om räddning fans
i något annat bröst än hans.“

Han besluttede at appellere til sit Folk, vendte Aristokratiet i Stockholm Ryggen og begyndte sin berømte Rejse til Provinserne.

Den 11. September forlod Kongen Stockholm. Det gjaldt først og fremmest om at værne Sveriges vestre Grænse, da Faren for et Angreb paa Skaane nu syntes mindre truende, og han ilede derfor til Dalarne, for, som han selv udtrykte sig, at „upp-muntra Dalkarlarne, som på visst sätt har genom en gammel häfd rätt till Rikets värn mot Danskarne, att upprätta en Corps, som jag skall skicka ner till Goteborgs försvar.“¹⁶⁾ Han blev overalt modtagen med stor Begejstring, og hans Appel til Dalkarlenes Fædrelandskjærlighed blev ikke forgjæves; i alle Sogne oprettedes Frikorps, og det overdroges en energisk Officér, Oberstlöjtnant Tersmeden at sørge for disses videre Samling. Samtidig overdrog han Armfelt at sørge for Folkerejsningen i Nerike og Värmland, og bedre Valg kunde han ikke have truffet; det er en Nydelse uden Lige at følge denne begejstrede, ildfulde Person paa hans Fart i Landet, hvor han henrev alle ved sin sjældne Veltalenhed og bragte Gemytterne i stormende Bevægelse for Kongens Sag. Da Gustav og Armfelt den 24. September mødtes i Karlstad, kunde de med rette lykønske hinanden til det gode Resultat.

Her i Karlstad udnævnte Kongen Armfelt til Øverstbefalende over de frivillige Korps og gav ham uindskrænket Fuldmagt til at ordne Forsvaret af Sveriges vigtigste Grænseprovinser mod Norge, Värmland og Dalsland; eventuelt skulde han komme Kongen til Undsætning længere sydpaa. Herfra

var det ogsaa, at Kong Gustav udstedte sit berømte Manifest „angående de stämplingar, rikets fiender företaga, att söndra svenske män och förleda dem från den trohet, de konungen och riket skyldige äro“, et Manifest, der overalt kaldte Folket i Vaaben. — Et Øjeblik syntes dog Modet at skulle svigte ham. Det var den 29. September, just som han sént ud paa Aftenen stod i Begreb med over Vänersborg at rejse til Gøteborg, at en Kurér fra Hjerta bragte ham Efterretningen om Kapitulationen ved Quistrum. „Tout est perdu; lisez!“ udbrod han og kastede Hjertas Rapport hen til Armfelt. Han var aldeles nedbøjet og syntes at have opgivet alt. Forgjæves forestillede Armfelt ham, at alt endnu kunde frelses, og at Gøteborg hurtigst maatte sættes i Forsvarsstand — Kongen svarede „med humeur“. Da vovede Armfelt at svare ham, at saaledes vilde aldrig Gustav Vasa eller Gustav Adolf have givet tabt, de vilde have foretrukket Døden for Uvirksomhed, hvorpaa Kongen i Vrede sprang op og raabte: „ni vill att jag skall dö, och ni skall få er önskan uppfylld.“ Han forlod øjeblikkelig Karlstad for over Mariestad — den korteste Vej over Vänersborg var nu afskaaren — at ile til Gøteborg.⁷⁷⁾

Her havde længe hersket Forvirring. Fæstningsværkernes Tilstand var yderst slet, der var knap en brugelig Kanon paa Volden, Besætningen var kun lille og Armaturbeholdningen ringe. Modløsheden greb mere og mere om sig, og da Efterretningen om Affæren ved Quistrum naaede Byen, begyndte Befolkningen at flygte; man forudsaa et Bombardement og dermed Byens Ruin, da en stor

Dél af Husene vare Træbygninger. I de sidste Dage af September begyndte dog en Dél behjærtede Mænd at røre sig til Stadens Forsvar, man begyndte at udbedre Voldene, indøve sig i Vaabenbrug o. s. v., men under den almindelige Modløshed udrettedes kun lidet. Da kom Kong Gustav den 3. Oktober sént paa Aftenen til Byen og modtoges med ustandselig Jubel. Alt vaagnede til nyt Liv ved Kongens personlige Tilstedekomst; „han behöfde ej Konungslig Pompe — våra hjertan lärde oss ändå at det war Gustaf“, skrev Gøteborgs „Allehanda“ den 6. Oktober. Kongen selv fik ny Kraft ved den begejstrede Modtagelse; den nervøse Ophidselse, hvori han var, da han i Karlstad forlod Armfelt, lagde sig, og han hengav sig hélt til Arbejdet for Gøteborgs Forsvar. „I går var Gøteborg ikke möjligt att hålla i åtta dagar och i dag kan det hålla ut i fyra veckor, om några dagar ännu längre“, skrev han Dagen efter sin Ankomst. I Løbet af disse første Oktoberdage steg Fæstningens Besætning fra 7—800 Mand til ikke mindre end 6000 Mand, idet nu de nærmest værende Afdelinger og Vänersborgs Garnison ankom dertil, ligesom ogsaa to tyske hværvede Regimenter, der allerede henimod Slutningen af September vare overførte fra Stralsund til Malmo, samtidig naaede frem til Gøteborg.

Saaledes var Tilstanden i Gøteborg, da den danske Udsending, Haxthausen, kom dertil for at förlange Fæstningens Overgivelse til Prinsen af Hessen som Chef for „det russiske Auxiliærkorps.“¹⁸⁾

Med tilbundne Øjne og ledsaget af to svenske Dragoner med dragne Sabler førtes Haxthausen ind

i Byen, hvor han til sin store Overraskelse fik at vide, at Kongen selv var her. Da Bindet blev taget fra hans Øjne, befandt han sig overfor Kommandanten, der strax førte ham til Kongen, som modtog ham „med en meget alvorlig og stolt Mine“ og syntes at ville „gjøre ham bange ved sit strænge Blik“. Haxthausen spurgte — efter nogle Fraser om, at dette Øjeblik var et af de lykkeligste i hans Liv o. s. v. —, om Kongen ønskede, at han skulde udrette sit Hværv for Kommandanten, eller om Hans Majestæt selv vilde høre ham, idet han beklagede, at man ikke havde anet Kongens Nærværelse, da i saa Fald en værdigere Person vilde være bleven sendt. Hertil svarede Kong Gustav, at han vilde tillade ham at tale, dersom det var sømmelige Forslag, han vilde fremkomme med, men hvis der var nogensomhelst Tale om Underhandlinger, Overgivelse eller lignende, forbød han ham at udtale sig nærmere. Dog inden Haxthausen kunde komme til Orde, holdt Kongen nu en lang Harangue, hvori han i de skarpeste Udtryk angreb Prins Karl, erklærede, at denne langt overskred sine Ordre, at han alt to Gange var bleven opfordret til at standse sin Fremrykning, og at det danske Ministerium saa godt som officielt desavouerede hans Optræden. Kongen var nu i Gøteborg fast bestemt paa at blive der for at sejre eller dø; Prinsen kunde lægge Byen i Aske og dræbe alt, hvad der kunde dræbes, der vilde dog altid blive Folk nok tilbage, som kunde tage Hævn.

Men Prinsen skulde tage sig i Agt — vedblev Kongen —, thi Følgen vilde blive, ikke blot at der gjennem mange Generationer vilde vækkes et ufor-

sonligt Had mellem de to Nationer, men at store Ulykker kom over Danmark, da Europa ikke rolig vilde sé paa dette Overfald. For alt dette vilde Prins Karl komme til at bære Ansvar. „Vil De sige ham alt det fra mig!“

Efterat Kongen derpaa havde tilladt Haxthausen at udtale sig, erklærede denne, at han nu ikke havde noget at fremføre, men kun vilde tillade sig at protestere mod den Insinuation, at Prins Karl skulde handle mod den danske Konges eller Ministeriets Planer; herom kunde der aldeles ikke være Tale. Hertil svarede Kongen „ganske ligegyldigt“, at han beklagede for Øjeblikket ikke at kunne vise Haxthausen den „considération“, han tidligere havde gjort, og at han forøvrigt ikke vilde høre mere Tale om den Sag.¹⁹⁾

Hermed var Audiensen forbi. Efter Haxthausens Sigende gav derpaa Kongen i en meget ophidset Tone Ordre til, at han med tilbundne Øjne skulde føres ud af Fæstningen, og i det samme Optog som forrige Gang ledsagedes han til de yderste Forposter.

V.

Efterretningen om den svenske Konges Nærværelse i Gøteborg kunde selvfølgelig ikke være Karl af Hessen behagelig, den berøvede ham Haabet om en fredelig Indrykning i denne By, og paa et regulært Bombardement var han foreløbig ikke forberedt, da det hertil brugelige Artillerimateriel for Størstedelen ventedes hidbragt ad Søvejen; men

Flaadeafdelingen, der skulde overføre dette, lod stadig vente paa sig. Dog samtidig kom Efterretninger af ganske anden Natur til ham.

Som tidligere nævnt havde Kong Gustav allerede i Slutningen af August henvendt sig til flere Magter om Hjælp, og i Løbet af September begyndte da ogsaa England og Preussen at røre sig til Mægling.⁸⁰⁾ Men allerede nogle Dage forinden de dansk-norske Tropper rykkede over Grænsen, var den engelske Gesandt i Kjøbenhavn, Hugh Elliot, af egen Drift og uden nogen Bemyndigelse hertil fra sin Regéring taget over til Sverige, havde opsøgt Kong Gustav i Karlstad og var nu med ham i Gøteborg. Elliot gjør Indtryk af at have været en kæk og begejstret, men urolig og noget exalteret Natur, der let lod sig henrive af øjeblikkelige Stemninger, og det var under en saadan, fremkaldt ved Mistanken om, at den danske Regéring nærede Erobringsplaner mod Sverige, om hvilke der i Virkeligheden aldrig havde været Tale, at han besluttede paa egen Haand at optræde som frelsende Engel for Kong Gustav; sikkert har ogsaa dennes hele Naturel maattet tiltale ham, uagtet han undertiden bruger slige Udtryk om ham som „un prince diabolique.“⁸¹⁾ Det lykkedes Elliot at bevæge Kongen til at modtage en engelsk-preussisk Mægling samt til at gaa ind paa Danmarks bestemte Paastand om, at de dansk-norske Tropper kun maatte betragtes som russiske Hjælpetropper, og at som Følge heraf dets Optræden ikke kunde betragtes som casus belli.⁸²⁾

Allerede den 30. September skrev han til Prins Karl om en Vaabenstilstand, men Prinsen, der hidtil

havde haft saa meget Held med sin Fremrykning og netop nu ventede i Løbet af nogle Dage at kunne holde sit Indtog i Gøteborg, afviste ham med Bemærkning om, at „Vaabenæren“ ikke tillod ham at standse nu, og at det maatte blive den danske Regérings Sag at forhindre en yderligere Fremrykning.⁸³⁾ Samtidig med at han sendte Haxthausen til Gøteborg for at opfordre Kommandanten til Overgivelse, gav han derfor Ordre til at lade Tropper føre over Gøtaelven, og den 6. Oktober gik General Hesselberg med Jægerkorpset, 2 Batailloner og det ridende Artilleri over.

Da kom Haxthausen tilbage efter sin mislykkede Sendelse, og medens Prins Karl endnu var under Indtrykket af disse forandrede Forhold, indløb der en ny Skrivelse fra Elliot, hvori denne lod Prinsen vide, at i det Øjeblik, han skrev disse Linjer, vilde rimeligvis England og Preussen have erklæret Danmark Krig, en engelsk Flaade vilde være i Færd med at løbe ud og en preussisk Hær paa Vejen til Holsten. Han havde imidlertid Kongen af Sveriges Fuldmagt til at afslutte en Vaabenstilstand med Prinsen, hvad enten denne vilde betragtes som dansk Feltmarskalk eller som Chef for et russisk Auxiliærkorps, og hvis Prinsen vilde gaa ind herpaa, vilde han øjeblikkelig foranledige, at saavel England som Preussen foreløbig standsede deres Forehavende.⁸⁴⁾

Prins Karl var bragt i en vanskelig Stilling. Kong Gustavs modige Optræden i Gøteborg og Elliots Bebudelse af England-Preussens fjendtlige Skridt mod Danmark var allerede en stærk Dæmper paa hans militære Operationer, men samtidig hermed

blev der fra anden Side lagt yderligere Baand paa ham. I sine Breve til Kronprinsen og Prins Karl under disses Ophold i Norge i September havde Bernstorff stedse mere og mere bestemt udtalt Nødvendigheden af, at Felttoget paa ingen Maade fik større Omfang end paatænkt, ikke tabte sin Karakter af en Demonstration, og erklæret, at han bestemt vilde modsætte sig alt, hvad der kom i Strid dermed. Dog disse Udtalelser ere næppe at opfatte som andet end Udtryk for Bernstorffs forsigtige Politik og hans Ønske om at lægge en Dæmper paa den Lyst til krigerske Foretagender, der mulig fandtes i Hovedkvarteret; men i et Brev af 30. September, som først den 6. Oktober blev modtaget af Prins Karl, udtalte nu Bernstorff som sin bestemte Mening, at Forholdene havde udviklet sig saaledes, at endog en Erobring af Gøteborg vilde være ubetimelig.⁸⁵⁾

At Karl af Hessen følte sig ilde til Mode ved dette Brev, er ganske naturligt. Det er muligt, at han kan have ønsket at vise Kronprinsen sine militære Talenter og at komme til at spille en Rolle som Hærfører nu, da der endelig var Krig i Norden, men det 'er lidet troligt; allerede inden Indrykningen over Grænsen fandt Sted, havde han udtalt sin Frygt for at rykke i Marken med de norske Tropper i den slette Tilstand, hvori de befandt sig, og der var ingen Grund til at sé lysere paa Forholdene nu. Men han var betroet Ledelsen af de Tropper, Danmark ydede Rusland som Hjælp, og det maatte derfor være ham magtpaaliggende i hvert Fald at udrette saa meget, at Kong Gustav virkelig blev

bragt i Forlegenhed. At den Plan, der fra først af var lagt, nemlig samtidig med Gøteborgs Erobring at true Stockholm ved et Indfald fra Norge over Jämtland og Värmland, medens en dansk Hær skulde gjøre Landgang i Skaane, ikke vilde blive fulgt, havde Bernstorffs Breve tilstrækkelig tydelig givet ham at forstaa; men Gøteborgs Erobring syntes ham simpelt hen en Nødvendighed. Først naar dette Maal var naaet, kunde der virkelig siges at være udrettet noget af Betydning, og Underhandlingernes Tid kunde da være kommen; han spørger derfor ogsaa den 5. Oktober Bernstorff, om der vil blive Tale om yderligere Fremrykning, naar Gøteborg er taget, eller om de politiske Forhold node til at standse her.^{s 6)} Og naar han i sine Memoirer om Felttoget siger, at han „brændte af Lyst“ til at lade Kronprinsen rykke ind i Gøteborg i Spidsen for Tropperne, skyldes denne Udtalelse næppe en udpræget militær Ærgjerrighedsfølelse, men alene Følelsen af, at hele Toget ellers vilde være forfejlet. Gøteborg maatte erobres, og havde han end tænkt sig denne Sag lettere, end den nu efter Kongens Ankomst til Byen maatte blive, var derfor intet forandret i hans Beslutning. Men efter Bernstorffs sidste Brev, der klart tilkjendegav ham Regeringens Ønsker, havde han intet andet Valg end at opgive Gøteborgs Belejring og hurtigst mulig modtage Elliots Mægling; ved at trodse sin Plan igjennem vilde han paatage sig et altfor stort Ansvar. Man kan kun være Bernstorff taknemlig for hans forsigtige Politik og for, at han ikke lod sig paavirke af de militære Ønsker om Landgang i Skaane o. s. v.,

men man kan ikke bebrejde Karl af Hessen, at der kun udrettedes saa lidet under dette lille Felttog.⁸⁷⁾

I det hele taget er denne Mand bleven Skive for mange uretfærdige Angreb i Anledning af disse Efteraarsbegivenheder. Han er saaledes bleven beskyldt for at have næret den ærgjerrige Tanke at ville gjøre sig til Konge i Sverige, en Beskyldning, for hvis Rigtighed der ikke foreligger nogetsomhelst gyldigt Bevis,⁸⁸⁾ ligesom Beskyldningen for, at det var hans Ærgjerrighed, der udkastede Planen til Felttoget mod Sverige, er ganske absurd, da den eneste Grund til Danmarks Optræden som Ruslands allierede var dets Forpligtelse til at opfylde Bestemmelserne i Traktaten af 1773 og slet intet andet. Den sidste Beskyldning er blandt mange andre rettet mod ham i de Optegnelser om hin Tid, en norsk Oberst Tidemand har efterladt, og som for nogle Aar siden ere udgivne.⁸⁹⁾ I disse udtales en afgjort fordømmende Kritik over Prinsen baade som Menneske og som Hærfører, men man kan vanskelig frigjøre sig fra den Tanke, at deres Forfatter, da han nedskrev sine Erindringer i Aarene 1816—17, har været i en stærkt ophidset Stemning mod Prinsen. I hvert Fald synes hans Bedømmelse af Prinsen altfor stræng og énsidig, og det er — som et Bidrag til Belysning af den Varsomhed, hvormed i det hele taget al Memoireliteratur maa benyttes — ganske interessantatsé, hvorledes en anden norsk Officér, General de Seue, der havde haft nøje Lejlighed til at lære Prins Karl at kjende, og som ligeledes deltog i Felttoget 1788, i sine efterladte

Memoirer løfter ham til Skyerne og erklærer, at den danske Hær kan „regne sin heldige Periode“ fra den Dag, han fik Styret over den.⁹⁰⁾ Naturligvis afkræfter denne Tirade ikke Tidemands Beskyldninger, men fortjener dog at anføres som Udtryk for en ganske anden Bedømmelse af Prinsen.

Det er ikke her Stedet at tage til Orde mod alle de Angreb, Tidemand og andre have rettet mod Prins Karl for hans Virksomhed i Danmark-Norge i de mange Aar, hvor han ovede en vis Indflydelse paa vort Militærvæsen. At den Hær, som i Efteraaret 1788 rykkede ind i Sverige, i mange Henseender var i en yderst tarvelig Forfatning, har jeg alt tidligere nævnt, men at skyde Skylden herfor paa en enkelt Mands Foranstaltninger eller Mangel paa tilstrækkelig Omsigt kan ikke forsvares. Der er imidlertid ikke paa dette Sted⁹¹⁾ Lejlighed til at foretage en indgaaende Undersøgelse af Hærvæsenets Tilstand i den dansk-norske Stat paa hin Tid og særlig af Forholdene i den norske Hær; en saadan vilde vise, i hvor høj Grad alt forenede sig for at skabe Tilstande, for hvilke en enkelt Mand — in casu Prins Karl af Hessen som højstkommanderende General i Norge — aldrig kan gøres ene ansvarlig. Og Forvirringen i Administrationens forskjellige Grene var for sorgelig stor til at der selv med den bedste Vilje og med Anvendelse af store Penge-midler nu umiddelbart for Indrykningen kunde raades Bod paa den gamle Slendrian; selv med den største Støtte fra alle Sider vilde den enkelte ikke have kunnet tilvejebringe blot nogenlunde Orden i Sagerne, endsige da naar han mødtes af Uvidenhed

og Ligegyldighed. Prins Karl arbejdede i den korte Tid, der var ham levnet før Indrykningen, ivrig paa at bringe Orden til Veje, og af hans ikke ubetydelige Korrespondance med Kollegiet fremgaar det, at han særlig bestræbte sig for at skaffe Tropperne de fornødne Beklædningsgjenstande. Naar dette mislykkedes, skyldes det udelukkende Kollegiet, der nølede med at træffe sine Foranstaltninger og ofte rént ud vægrede sig ved at skaffe de fornødne Sager til Veje.⁹²⁾

Forplejningsforholdene under Felttoget vare ikke gode og kunne vel have bidraget noget til Sygeligheden blandt Tropperne; men de vare dog langt fra saa slette, som man har gjort dem til. Under de første Dages Fremrykning var Trosset langt tilbage, og Hæren maatte derfor søge sin Forplejning gennem Rekvisitioner i Landet, hvor saavel Proviant som Fourage maatte betales i dyre Domme, da Svenskerne ikke modtog danske Penge efter deres fulde Værdi;⁹³⁾ om Udpresninger hos Beboerne var der saa godt som ikke Tale, og Tropperne synes i det hele taget at have opført sig mønsterværdig overfor Befolkningen. Under Opholdet i Uddevalla naaede imidlertid Trosset frem, og da samtidig vel-fyldte svenske Magasiner i flere Byer — Strömstad, Uddevalla, Vänersborg m. fl.⁹⁴⁾ — bleve tagne i Besiddelse, er der ingen Anledning til at tro, at den saa meget omtalte Sult har haft stort at sige. Jeg bestyrkes i denne Tro ved i de forskjellige Afdelingers Skrivelser til Karl af Hessen under Felttoget kun at finde alvorlige Klager over Mangel paa Proviant fra Afdelingerne under Stricker, der

under Vaabenhvilen havde besat Åmål og tilstødende Egne i Dalsland. Medens de øvrige Afdelinger vel udtale, at Rationerne ikke kunne gjøres saa store som ønskeligt, men at der ikke lides Nød, klager han bittert over, at Feltkommissariatet ikke vil komme ham til Hjælp, og siger, at det er ham aldeles umuligt at opdrive noget i hans Distrikt.⁹⁵⁾

Under Vaabenstilstanden bleve flere Gange større Sendinger fra Norge med Proviant opsnappede af Svenskerne, og man nødtes derved til i større Omfang, end det ellers vilde være skét, at leve paa Rekvisitioner i Landet. Men havde Nøden virkelig været saa stor, som det er fortalt, vilde det sikkert have været umuligt at hindre en ligefrem Udplynndring af de okkuperede Egne, og dette fandt afgjort ikke Sted. At Uordener paa enkelte Steder ikke kunde undgaas, kan man ikke undre sig over, og det er selvfølgelig en Overdrivelse, naar Karl af Hessen i sine Memoirer siger, at han har „sét Dragoner komme tomhændede tilbage fra Huse, hvor man havde sendt dem hen for at søge Proviant og Fourage, fordi Husene vare forladte af deres Beboere,“ og at Soldaterne „drev deres Maadehold saa vidt, at de ikke en Gang vilde spise den Mad, de fandt sat paa Bordet, af Frygt for derved at begaa Tyveri.“⁹⁶⁾ Særlig ved Udskrivning af Fourage, der ikke som Provianten betales kontant, men ved Anvisninger paa Feltkommissariatet, synes der undertiden — særlig i Dalsland — at være opstaaet Bryderier af alvorligere Natur med Bønderne, og et enkelt Sted maatte der bruges Vold for at skaffe det fornødne til Veje;⁹⁷⁾ men Beretningerne i

samtidige svenske Blade om Udpresninger maa betragtes som i højeste Grad overdrevne og kun skrevne for at vedligeholde den ophidsede Stemning mod Danmark, en Opfattelse, der ogsaa i den nyere Tid er gjort gjældende fra svensk Side.⁹⁸⁾ Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Prins Karl har gjort alt for ikke at skabe større Misstemning mod Nabolandet, end Indrykningen i Sverige allerede maatte foranledige, og det er næppe usandt, naar Bülow den 2. November — i Anledning af den forestaaende Hjemmarsch — skriver til Bernstorff, at det er en Hæder for os at kunne sige, at Felttoget endes, uden at man efterlader „nogen Familje ulykkelig eller noget Hus plyndret.“⁹⁹⁾

VI.

Saasnart Karl af Hessen efter Modtagelsen af de ovennævnte Breve fra Bernstorff og Elliot havde maattet opgive Tanken om Gøteborgs Belejring, trak han de fremskudte Tropper tilbage over Gøtaelven og besatte hele Terrænet langs Elven fra Bohus til Vänersborg; Forpost- og Patrouilletjenesten overdroges Jægerkorpset. I Kungelf, hvor Hovedkvarteret blev, indfandt nu Elliot sig den 8. Oktober for at forhandle mundtlig med Prinsen og foreslog da strax denne at gaa ind paa en Vaabenstilstand i 8 Dage; i Løbet af disse mente han, at der vilde kunne tilgaa Prinsen nærmere Ordre fra Regeringen i Kjøbenhavn. Han forestillede ham Situationen som betydelig forandret ved Kongens Ankomst, men

var dog villig til at indrømme, at Fæstningen ikke vilde kunne modstaa et Bombardement; han tilføjede endvidere, at hvis Gøteborg nu blev erobret, vilde der sikkert opstaa Revolution i Sverige, og at Prins Karl vilde faa det paa sin Samvittighed — en Ytring, der kun fremkaldte et Smil hos Prinsen.¹⁰⁰⁾ Med Hensyn til Vaabenstilstanden gik Prins Karl, hvem nu intet andet Valg var levnet, selvfølgelig ind paa Elliots Tilbud, og efter nogen Forhandling vedtoges et Udkast til en 8 Dages Stilstand, der næste Dag, den 9., ratificeredes. Den skulde vare fra den 9. Oktober Kl. 12 Nat til den 16. samme Klokkeslet, og Vilkaarene vare i Hovedtrækkene: Fjendtlighederne skulde ophøre paa begge Sider, og Prins Karls Tropper forblive i Besiddelse af Egnen vest for Gotaelv og Vänern mellem Kungälf, Vänersborg og Åmål. Øen Hisingen betragtedes som neutralt Territorium.¹⁰¹⁾

Det saa dog ud til, at denne Stilstand snart skulde brydes. Som tidligere nævnt sendtes adskillige Gange Baade med Proviant m. m. dels fra Norge, dels fra Magasinerne i Strömstad, og den 9. Oktober var saaledes en større Flotille af saadanne Baade — Feltkommissariatet angiver Antallet til 22 — afsejlet fra Strömstad for at løbe ind i Uddevallas Havn; men paa Vejen hertil blev hele Flotillen Natten mellem den 11. og 12. taget af svenske Skærbaade og ført til Marstrand. Skylden herfor maa udelukkende tilskrives Feltkommissariatet. Under Paaskud af, at det vilde blive vanskeligt at transportere Ladningen over Land til sit Bestemmelsessted, da man manglede det tilstrækkelige Antal

Vogne og ikke mente at kunne opbyde de svenske Bønder til Kjørsel, lod det Baadene afgaa, udsatte for Vind og Vejr og oven i Kjøbet uden Konvoj; det skete tilmed mod Kommandanten i Strømsstads Vidende og Vilje, der, saasnart han fik det at vide, øjeblikkelig søgte at skaffe den fornødne Konvoj til Stede — men for silde.¹⁰²⁾

Og samtidig indtraf et andet Uheld, der vel i og for sig ikke havde nogen synderlig Betydning for Hæren, men særlig gik Kronprins Frederik til Hjærte. Hele Byttet fra Quistrum var bleven samlet i Uddevalla for derfra at transporteres til Norge, og Prins Karl havde givet Uddevallas Kommandant, Oberstløjtnant Schwenzen, Ordre til kun i yderste Nødstilfælde at lade det gaa ad Søvejen og da under stærk militær Ledsagelse. Den 10. om Morgen afsejlede dog 2 Jagter med Ladningen under Kommando af Løjtnant Hals med 1 Underofficér og 20 Mand; men den 12. tidlig om Morgen, medens Jagterne laa til Ankers ved en lille Ø, overrumplede en stor Skare bevæbnede Bønder fra de nærmeste Øer Besætningen, afvæbnede den og førte Jagterne til Marstrand. — Schwenzen blev som Følge heraf i November stillet for en Krigsret. Han erklærede her, at han havde handlet, som han gjorde, i Tillid til, at Farvandet maatte være rensat for svenske Skærbaade, da han vidste, at en stor Proviantflotille var paa Vejen til Uddevalla; endvidere havde han givet Løjtnant Hals Ordre til, naar Jagterne lagde sig for Anker, ikke alene at have Vagt om Bord, men ogsaa paa de nærmeste Øer, samt til at forsvare sig til det yderste — men dette var ikke

skét. Krigsretten kom dog til det Resultat, at han havde handlet imod den givne Ordre, og dømte ham til 1 Aars Fæstningsarrest og Fortabelse af et Fjerdingaars Gage, der skulde tilfalde den norske Kvæsthuskasse. Den 2. December begyndte han Afsoningen af Straffen paa Akershus Fæstning, men Dommen formildedes samtidig til 6 Ugers Arrest.¹⁰³⁾

De erobrede Jagter og Baade med deres Ladning bleve strax tilbagekrævede, og Henvendelsen herom rettedes til Elliot som den, der havde været den egentlige Garant for Vaabenstilstandens ubrødelige Opfyldelse. Elliot kunde ikke strax faa et bestemt Svar af Kong Gustav angaaende dennes Opfattelse af Spørgsmaalet om Prisernes Lovlighed, og Prins Karl lod ham da vide, at Fjendtlighederne vilde begynde igjen, hvis der ikke inden Stilstandens Udlob var kommet et fyldestgjørende Svar fra Kongen. Imidlertid modtog Kronprinsen den 15. et Brev fra den svenske Konge, hvori denne erklærede, at Vaabenstilstanden kun gjaldt Foretagender til Lands, og at Baadenes Opbringelse derfor var lovlig, en Opfattelse, der selvfølgelig var ganske uholdbar, og som ogsaa stærkt misbilligedes af Elliot. Det saa altsaa ud til, at Fjendtlighederne vilde begynde paa ny, men heldigvis var det imidlertid lykkedes Elliot at bevæge Kong Gustav til at love at ville give Proviantbaadene tilbage og at indlade sig paa nærmere Forhandling om Kanonernes Udlevering. Elliots Meddelelse herom naaede Prins Karl samtidig med, at Kronprinsen modtog det ovennævnte Brev fra Kongen, og Prinserne mente da ikke at burde

modsatte sig det Forslag til Vaabenstilstandens Forlængelse, som Elliot samtidig fremsendte. Spørgsmaalet om Fartøjernes Tilbagegivelse blev dog ikke strax ordnet, særlig fordi Kong Gustav forlangte, at der skulde skjelnes mellem de egentlige norske Fartøjer og dem, der vare fragtede i Strømstad; herom drejede Forhandlingerne sig, længe efter at de dansk-norske Tropper havde forladt Sverige. For at tvinge Kongen til snart at træffe en afgjørende Bestemmelse paalagde Prins Karl Uddevalla at udrede en Skadeserstatning af 100,000 Rdl., der vilde blive tilbagebetalt, saasnart Spørgsmaalet var afgjort; Summen nedsattes dog til 50,000 Rdl., og som Sikkerhed for Beløbet medtog Prinsen paa Tilbagemarschen til Norge to af Byens mest ansete Borgere, Kjøbmændene Bagge og Gerle, som Gisler. Først i Løbet af Marts 1789 blev Sagen om Erstatning for de optagne Proviantbaade afgjort; Erstatningsbeløbet blev fastsat til 42483 Rdl., hvorpaa Gislerne vendte tilbage til Sverige. — Spørgsmaalet om Kanonernes Tilbagegivelse løstes lettere, idet Kronprinsen, paa Elliots Forslag herom, besluttede at tilbyde Kong Gustav dem som Gave; Tilbudet blev modtaget, og Sagen ordnet de første Dage i November.¹⁰⁴⁾

Takket være Elliot, vare altsaa disse Vanskeligheder overvundne, og det skyldes utvivlsomt ligeledes hans energiske Mægling, at Kong Gustav ikke i sidste Øjeblik afbrød Forhandlingerne om den første Vaabenstilstands Forlængelse. Det synes nemlig, at Kongen, der under Stilstanden havde faaet mange opmuntrende Efterretninger om den Fremgang, Folkerejsningen overalt havde, har tænkt,

at Øjeblikket nu var kommet til at gaa angrebsvis til Værks, og at han i hvert Fald længe har vægret sig ved at indlade sig paa en saa lang Forlængelse af Stilstanden — 4–5 Uger —, som Elliot fordrede.¹⁰⁵⁾ Den 16. om Aftenen, nogle faa Timer før Stilstandens Udløb, modtog Prins Karl endelig et Brev fra Elliot, og heri lovede denne ganske vist at sende Forslaget til den nye Stilstand, men bad tillige Prinsen være paa sin Post, da et Angreb paa hans længst bortliggende Afdelinger — i Egnen mellem Åmål og Vänersborg — ikke var umuligt, eftersom det vilde tage nogen Tid, inden Efterretningen om Stilstanden kunde naa alle svenske Poster. Først sént paa Aftenen kunde Elliot sende Meddelelse om, at Kongen havde underskrevet Bestemmelserne om Stilstandens Forlængelse, men denne Meddelelse modtog Prins Karl først den 17. om Morgen.¹⁰⁶⁾

Natten mellem den 16. og 17. var derfor paa dansk Side alt klart til at modtage Angreb, alle Poster og Patrouiller vare forøgede og havde Ordre til største Aarvaagenhed, Tropperne stode rede til Udrykning; Ordrene hertil vare allerede udstedte den 14. om Aftenen, og særlig vare Besætningerne i Åmål og Vänersborg averterede om at bevogte Terrænet mellem disse Byer med største Paapasselighed.¹⁰⁷⁾ Natten forløb dog rolig, men Faren for et Angreb var endnu ikke forbi. Armfelt fik først den 18. Meddelelse om den fornyede Stilstand; den 16. om Aftenen havde han tilskrevet Kongen, at han, saasnart Stilstanden af 9. Oktober var til Ende, vilde rykke mod Åmål, og dette Brev naaede først den 18. til Gøteborg, hvorfra Elliot øjeblikkelig sendte

Prins Karl fornøden Underretning. Der blev dog ikke noget af Armfelts Angreb; ganske vist naaede han den 18. frem til Åmål og stod just i Begreb med at angribe Strickers Forposter, da Kureren fra Gøteborg bragte ham Meddelelsen om Stilstandens Forlængelse og Befaling fra Kongen til at ophøre med Fjendtlighederne.¹⁰⁸⁾

Uden yderligere Forhindringer blev da den anden Stilstand sluttet, og dens Varighed fastsat til 4 Uger fra den 16. Oktober Midnat til den 13. November Midnat; den 18. Oktober underskrev Prins Karl den i Hovedkvarteret i Bohus „i det sikre Haab om, at den vil tjene til at bane Vej til Freden.“ Hovedtrækkene i den vare de samme som i den første, kun indførtes udtrykkelig Bestemmelsen om, at den ogsaa skulde gjælde til Vands, og der fastsloges en bestemte Grænselinje for det Distrikt i den vestlige Dæl af Värmland, Karl af Hessen vedblivende holdt besat, idet det tillige héd, at kun det Distrikt skulde besættes, hvor der ikke fandtes nogen svensk Post. Allerede inden den første Stilstands Udløb havde imidlertid Kong Gustav givet Armfelt Ordre til at besætte flere vigtige Punkter i Värmland — mellem Åmål og Glafs fjorden —, og han fastholdt nu sin Ret til at beholde disse. For ikke at give Anledning til nye Tvistigheder gav Prins Karl efter for Kongens Fordring, særlig da Elliot, der frygtede for Sammenstød med Armfelts frivillige, indtrængende opfordrede ham dertil.¹⁰⁹⁾

Karl af Hessen havde ved Afslutningen af Stilstanden udtalt Haabet om, at den vilde føre til endelig Fred, men hverken han selv eller i Kron-

prinsen troede dog, at dette vilde blive Tilfældet. De kjendte Kong Gustav for godt og vare overbeviste om, at denne vilde søge et Paaskud til at bryde den, saasnart han folte sig stærk nok til at udrette noget. Dette fremgaar tydelig af Prins Karls Breve til Bernstorff i Oktober Maaned, hvori han tillige stedse vender tilbage til, at man saa hurtig som muligt bør træffe tilstrækkelige Forberedelser til at sikre sig mod et Angreb paa Norge; thi selv om det virkelig skulde lykkes nu at faa sluttet Fred, vilde denne ikke vare længe, da Kong Gustav gjorde alt, hvad han formaaede, for at ophidse Stemningen i Sverige mod Danmark. Det fremgaar tillige af disse Breve, at Prins Karl ikke ansaa sit lille Korpses Stilling for truet, hvis Stilstanden pludselig skulde brydes fra svensk Side. Det nordenfjældske Korps under General Krogh stod den 20. Oktober samlet ved Kongsvinger, og han mente, at dettes eventuelle Fremrykning vilde true Stockholm, der var hélt blottet for Tropper, og node Kongen til at splitte sine Kræfter, af hvilke Størstedelen tilmed bestod af Bondemilitsen, som han ikke ansaa for egnet til at modstaa hans egne regulære Tropper. Han vilde da strax med sin egentlige Hovedstyrke vende sig mod Gøteborg, men ansaa det for absolut nødvendigt, at Tilførslen af Levnedsmidler m. m. sikredes ganske anderledes, end Tilfældet nu var, da de konvoierende Skibe slet ikke egnede sig til at optræde i de snævre Farvande mellem de svenske Skær. Endelig mente han, at det vilde være heldigt at indjage Svenskerne Skræk ved at lade Gesandten i Stockholm udsprede Rygter om, at det længe

havde været aftalt, at 4—5000 Mand russiske Tropper skulde overføres til Danmark for derfra at slutte sig til Karl af Hessens Styrke i Sverige, og at dette nu var i Færd med at sættes i Værk.¹¹⁰⁾

Der er dog næppe nogen Tvivl om, at Prins Karl har sét for lyst paa disse Forhold, og i hvert Fald har han undervurderet Betydningen af Folke-rejsningen i Sverige. Han kalder spottende Armfelt's Tropper „cette redoutable milice Dalécarlienne,“¹¹¹⁾ men i Virkeligheden var denne Milit's efterhaanden voxet til en betydelig Magt.

Efterat Armfelt, som ovenfor berørt, havde organiseret Folkevæbningen i Värmland, begav han sig i Begyndelsen af Oktober til Dalarne for at overtage Kommandoen over de Frikorps, der her vare samlede og uddannede af Oberstløjtnant Tersmeden. Begejstringen her overgik langt hans Forventninger — „Folket ligner de gamle Romere“, skrev han til sin Hustru —, og den 15. Oktober kunde han mønstre en Styrke paa 3000 Mand med 8 Kanoner, der Dagen efter marscherede til Värmland. Paa lignende Maade gik det i Rigets andre Provinser.¹¹²⁾ I Helsingland kunde der rejses en Styrke paa 3000 Mand, hvis Kongen ønskede det, berettede Armfelt ham den 14., „ty provinsen missunnar Dalarne den hedern att ensamt våga allt för sin kung“; i Jämtland samledes paa nogle Dage 4000 bevæbnede Bønder i Grænsebyerne, begyndte at anlægge Forskansninger, indrette Forhug o. s. v., i Härjedalen mødte 500 Mand paa de mest truede Punkter, og et Skiløberkorps organiseredes for at overtage Bevogtningen ved Grænsen, i Norrland løb

de bevæbnede Skarer op til et Antal af 4000 Mand, og ved Indlobet til Byen Sundswall blev anlagt 2 Batterier med 15 Kanoner o. s. v. — Ogsaa i mange Provinser i det sydlige og sydøstlige Sverige oprettedes Frikorps, særlig paa de Steder, hvor der kunde være Fare for russisk Landgang, men Hovedinteressen knytter sig dog kun til Bevægelsen i de ovennævnte Provinser. I Bohuslen og Dalsland, hvor den fjendtlige Indrykning fandt Sted, var der i September kun gjort lidet for at rejse Befolkningen til væbnet Modstand, og de Forsøg, der senere bleve gjorte paa at faa Præsterne til at op-
 hidse Befolkningen, mislykkedes¹¹³⁾. Manifestet fra Prins Karl forbød under strænge Straffe Almuen at bære Vaaben; naar undtages de bevæbnede Øboeres Overrumpling af de danske Fartøjer, synes der da heller ikke at være gjort Forsøg paa væbnet Modstand, hvorimod det af og til hændte, at en enlig Soldat blev overfalden og mishandlet af Beboerne¹¹⁴⁾.

Ved Efterretningen fra Kongen — den 13. Oktober — om, at der var Udsigt til Fjendtlighedernes Fornyelse, havde Armfelt, som tidligere nævnt, sendt smaa Posteringer til forskjellige Punkter i Värmland, for at disse kunde siges at være besatte af svenske Tropper, og var derpaa ilet til Karlstad for derfra at angribe Åmål, saasnart Stilstanden udlob. Det var hans Hensigt at lade et Par Galejer, bemandede med Bønder og forsynede med Kanoner, angribe Byen fra Vänern, samtidig med at han selv angreb fra Landsiden; ved at afbryde Köpmannebro — et vigtigt Punkt for Forbindelsen mellem Vänersborg og Åmål, beliggende paa et i Vänerns nordvestlige

Hjørne fremspringende Næs — vilde den fjendtlige Styrke i Åmål være afskaaren. Efter Åmåls Erobring vilde han vende sig mod Bohuslen og var overbevist om, at det skulde lykkes ham at tilbageerobre de her okkuperede Byer — „mon projet, inconcevable pour un poltron, trop téméraire pour un pedant, pendable dans les yeux d'un patriote, ira à merveille“, skrev han til Kongen, da han sendte denne sin Felttogsplan.¹¹⁵⁾ Der er da heller næppe nogen Tvivl om, at det dansk-norske Korps vilde være kommet i en mislig Stilling, hvis virkelig det paa-tænkte Angreb paa Åmål var lykkedes den 18. Oktober, paa et Tidspunkt, hvor General Kroghs Korps endnu var paa Marschen til Kongsvinger, saa meget mere som netop Strickers Afdelinger vare i slet Stand. Stricker, der først nogle Dage senere fik Forstærkning fra Mansbach i Vänersborg, var da ogsaa yderst ilde til Mode; han anede, at der forestod et Angreb paa Åmål, men det var ham umuligt at skaffe sig Underretning om Fjendens Styrke, Borgerne vare i stærk Bevægelse, og om sine egne „saakaldte“ Tropper siger han, at Efterladenheden, Dumheden og Egoismen iblandt dem overgaar al Beskrivelse — „maaské naar Kuglerne regne, ville de til Uheld for mig bruge Benene hurtigere, end jeg ønsker det“, fortsætter han.¹¹⁶⁾

Til Strickers Held, men til Armfelts store Harme og Sorg maatte Angrebet paa Åmål opgives i sidste Øjeblik. Armfelt haabede dog endnu, at Stilstanden paa en eller anden Maade skulde brydes, for at hans Folk kunde opnaa „den himmelska glädjen att få badda på juten“, og han vedblev med

usvækket Iver at organisere Forsvaret og indove Befolkningen i Vaabenbrug. Det syntes da ogsaa mod Slutningen af Oktober, at Stilstanden vilde blive brudt, eller i hvert Fald Fjendtlighederne blive fortsatte efter dennes Udløb, og Haabet herom tilbagegav ham — som han den 24. skrev til Kongen — „lifvet, helsan och munterheten“; han tilstod ogsaa „i för-tröende“ Kongen, at han paa sine Knæ havde bedt Gud give Prinsen af Hessen Lyst til at anfælde ham. Der blev dog ikke noget heraf, og den sidste Sexmaanedsstilstand gjorde snart Ende paa alle krigerske Bevægelser. Armfelts Folkerejsning kom vel saaledes ikke til at øve nogen direkte Indflydelse paa Begivenhederne, men Mindet om den fortjener dog at bevares i Sveriges Historie som et Bevis paa, hvad et Folks Fædrelandskjærlighed kan yde i Nødens Stund.

VII.

Den danske Regéring havde under Elliots første Optræden som Mægler forholdt sig tvivlende overfor denne og mént, at han tiltog sig for stor Myndighed, særlig da den preussiske Gesandt Borck, der var sendt som Mægler til Norden, udtalte sig langt spagfærdigere ¹¹⁷). Den skulde dog ikke længe blive i Uvished om Preussens Hensigt. Omtrent samtidig med Afslutningen af den anden Vaabenstilstand lod nemlig Preussen sin Gesandt i Kjøbenhavn erklære Regeringen, at man ikke kunde finde sig i, at Danmark truede med at tilintetgjøre Kongen

af Sverige, omstyrte dette Lands Forfatning og kuldkaste Ligevægten i Norden, og at Danmarks Angreb langt overskred Grænserne for en Hjælpe-magts Optræden. Den preussiske Konge bad derfor den danske om at give sine Tropper Ordre til strax at forlade Sverige, i modsat Fald vilde preussiske Tropper ufortøvet besætte Holsten og Slesvig, medens samtidig et Korps hannoveranske Tropper af den engelske Regéring vilde faa Ordre til at forene sig med de preussiske.¹¹⁸⁾ Faa Dage efter fik Bernstorff fra en dansk Officér i Mecklenborg Indberetning om, at den preussiske Styrke, der var bestemt til at falde ind i Holsten, bestod af 16 Batailloner og 30 Eskadroner, ialt c. 16,000 Mand.¹¹⁹⁾

Hvor opbragt end den danske Regéring maatte føle sig ved denne Mægling fra engelsk-preussisk Side, der kom i en saa truende og ydmygende Form, maatte den selvfølgelig bøje sig og hurtigst mulig søge at faa Ende paa Krigen. Foreløbig beordrede den Prins Karl til at trække sine Tropper bort fra Stillingen overfor Gøteborg og rykke længere tilbage for derved at vise, at der ikke længere var Tale om Angreb paa denne By.

Den 19. Oktober og følgende Dage trak Hovedstyrken sig tilbage til Uddevalla og Egnen syd for denne By, og det overdroges Jægerkorpset at besørge hele Forposttjenesten langs Gøtaelven fra Kysten indtil Strøm, hvorfra Forpoststillingen indtil Vänersborg og videre over Åmål indtoges af Mansbachs Brigade. Det var for Jægerkorpsets Vedkommende en meget besværlig og vanskelig Opgave

at løse, og der stilledes store Krav til saavel Chefen Oberstlojtnant Binzer, som Korpsets Kræfter. Binzer var en Mand, til hvem Prins Karl nærede ubetinget Tillid,¹²⁰⁾ og han opfyldte med største Utrættelighed og Samvittighedsfuldhed sit vanskelige Hverv; Dag og Nat arbejdede han paa at tilvejebringe et gennemført Patrouillesystem, men var selv paa det rene med Umuligheden heraf, da Kyststrækningen var altfor udstrakt til at kunne bevogtes.¹²¹⁾ Men forøvrigt synes Prins Karl nærmest at have frygtet et Angreb paa Åmål og Egnen her, hvorfor ogsaa Forstærkning sendtes derhen, medens samtidig Mansbach beordredes til at lede Forsvaret her i Stedet for Stricker; i Vänersborg overtog General Düring Kommandoen. Overalt holdtes daglig Øvelser med Mandskabet, og — naar undtages Strickers Afdelinger — synes Stemningen blandt Tropperne at have været upaaklagelig.¹²²⁾

Ingen af Prinserne ansaa Felttoget for endt, de mente endnu, at Kong Gustav, uagtet de to Stormagters Mægling havde haft det forønskede Resultat, ikke vilde lade Stilstanden udløbe uden at gjøre et Forsøg paa at bryde den.¹²³⁾ Og de syntes at skulle faa Ret. Den 24. Oktober modtog Prins Karl ved en af Kongens Generaladjutanter, Baron Wrede, et egenhændigt Brev fra den svenske Konge, hvori denne udtalte sin Forundring over, at de dansk-norske Tropper ikke gjorde Tegn til at ville forlade Landet, beklagede sig over de Voldshandlinger, disse begik, og truede med at ville bryde Stilstanden, dersom han ikke hurtig fik et Svar fra Prins Karl med Sikkerhed for, at der vilde

blive gjort Ende paa dette Uvæsen. I sit Svar værgede Prinsen sig mod disse Beskyldninger, men erklærede forøvrigt, at han ifølge Bestemmelserne i den sidst afsluttede Vaabenstilstand vilde overlade det engelske Hof — alias Elliot — at dømme dem imellem; samme Dag gav han Elliot Underretning om det forefaldne, meddelte ham tillige, at han ifølge modtagen Ordre fra Regeringen i Kjøbenhavn agtede at trække sine Tropper ud af Landet inden Stilstandens Udløb, og bad ham samtidig paaskynde Ordningen af Sagen om Erstatning for de opbragte Baade. Elliot havde ikke haft nogensomhelst Anelse om det Skridt, Kongen vilde gjøre. Han modtog Meddelelsen herom samtidig med, at Kong Gustav sendte Karl af Hessen det ovennævnte Brev, og bad strax — i Forening med Borck — Kongen om ikke at afsende sin Erklæring, der kun vilde foranledige nye Stridigheder; samtidig underrettede han Prins Karl om, at hverken han selv eller Borck billigede Kongens Plan. Baron Wrede var dog afsendt, da Elliots Brev naaede Kongen, hvorefter Gesandten strax modtog Underretning. Kongen lod ham tillige vide, at han havde foretaget dette Skridt af Hensyn til Stemningen i Landet¹²⁴) — netop i disse Dage havde han fra Armfelt faaet Meddelelse om, at denne frygtede for ikke ret længe at kunne holde sine bevæbnede Skarer tilbage¹²⁵) —, og at han ansaa det for nødvendigt at underrette Prinsen af Hessen herom. Elliot og Borck lod dog strax Kongen vide, at hans Optræden var i høj Grad ubetimelig, og at alle videre Skridt fra deres Side vilde være ganske unyttige, hvis Kongen saaledes, af Hensyn til Stem-

ningen i Folket, vedblev at lægge Hindringer i Vejen for deres Mægling.¹²⁶⁾

Det var saaledes atter lykkedes Elliot at afværgе yderligere Fjendtligheder, men Stemningen paa begge Sider var i Slutningen af Oktober meget ophidset. I det danske Hovedkvarter var man særlig forbitret over, at Kong Gustav havde ladet sin ovennævnte Erklæring af 24. Oktober trykke; der var bleven uddelt en Mængde Exemplarer af den blandt Befolkningen, og herved var selvfølgelig Ophidselsen steget betydelig. Paa flere Steder fandt Uroligheder Sted, der vel strax bleve dæmpede, men afgav tilstrækkeligt Bevis for, hvad man kunde vente af Stemningen.¹²⁷⁾ Man mente ogsaa at have fundet Spor til en vidt forgrenet Sammensværgelse mod Prins Karl, og der foretoges Undersøgelser i den Anledning, som dog ikke førte til noget Resultat. En svensk Landmaaler blev ganske vist fængslet som mistænkt for at være Lederen af den, men vist uden Grund; han blev angivet af en norsk Kjøbmand, til hvem han havde sagt, at hvis Karl af Hessen virkelig vilde plyndre og brænde i Landet, fordi Baadene med Proviant vare opbragte, vilde han næppe undgaa at blive myrdet af Befolkningen, der da overalt vilde gribe til Vaaben og overfalde de dansk-norske Tropper.¹²⁸⁾ Naar hertil kommer, at Kong Gustav endnu stedse, som det allerede tidligere er omtalt, trak Spørgsmaalet om Erstatning for de erobrede Baade i Langdrag, kan man ikke undre sig over, at Sindene vare i Bevægelse.

Det var derfor ingen let Sag for Elliot at faa et gunstigt Resultat af sine Bestræbelser for at bortrydde de Vanskeligheder, der stillede sig i Vejen for Afsluttelsen af en længere Vaabenstilstand og de dansk-norske Troppers samtidige Tilbage-rykning til Norge. Flere Gange saa det ud til, at hans Mæglingsforsøg skulde blive frugtesløse, og at begge Parter med Vaaben i Haand selv vilde afgjøre deres Mellemværende.¹²⁹⁾ Det første Forslag til en ny Vaabenstilstand, hvori var optaget en Bestemmelse om den Vej, Tropperne skulde rykke tilbage til Norge, forkastedes af Prins Karl med den Bemærkning, at „det vilde være den første Gang, man foreskrev en sejrende Hær“ sligt, og han erklærede at „have Nøglen til Vejen paa sin Kaardepids.“ Denne noget pralende Ytring, der slet ikke stemmer overens med Prinsens iøvrigt saa fornuftige og sindige Optræden under Forhandlingerne med Elliot, maa forméntlig nærmest skyldes hans Frygt for, at det skulde sé ud, som om man blev jaget ud af Landet; i Virkeligheden var det meget fornuftigt af Elliot at ville forebygge de Uroligheder, der let kunde opstaa, om en Dél af Korpset gik tilbage til Norge gennem Värmland, hvor det faldt Armfelt haardt at holde Styr paa sine disciplinerede Skarer, og dette indsaa da ogsaa Prins Karl meget snart.¹³⁰⁾ Imidlertid optoges Bestemmelsen om Vejen for Tilbagemarschen ikke i det Udkast til en ny Vaabenstilstand, som Karl af Hessen den 5. November underskrev i Uddevalla, ligesom Elliot heller ikke optog enkelte andre Bestemmelser, mod hvilke Prinsen havde rejst Indvending-

ger; i det hele taget viser Elliots Optræden under disse Forhandlinger, at han efterhaanden var bleven stærkt forbitret over den svenske Konges Upaalidelighed og Fordringsfuldhed, medens han samtidig folte sig sympatetisk berørt af Prins Karls Optræden.

Allerede den 1. November havde Karl af Hessen givet detaillerede Ordre til samtlige Brigader og Korps angaaende Tilbage-marschen til Svinesund og truffet de fornødne Bestemmelser for Troppernes Forplejning og Indkvartering under denne.¹³¹⁾ Dagen efter at Vaabenstilstandsforslaget var underskrevet, kunde derfor Afdelingerne begynde Hjemmarschen, der foretoges med største Ro og Orden og under fornødent Hensyn til, at mulig enkelte Strejfkorps af Armfelts Bondehær skulde tænke paa at forurolige Tropperne; de Afdelinger, der havde besat Distriktet i Värmland under Stilstanden, fik af samme Grund Ordre til at foretage Tilbage-rykningen over Uddevalla og gennem Bohuslen. Den 13. November — samme Dag Stilstanden udløb — rykkede de sidste Tropper over Pontonbroen over Svinesund, hvorpaa denne afbrødes under Kanonsalut. — Samme Dag indtraf en Kurér fra Elliot med Meddelelse om, at den svenske Konge havde undertegnet Forslaget om den nye Vaabenstilstand, der skulde vare til 15. Maj 1789.¹³²⁾

Medens Afdelingerne rykkede til de Steder, der af Prins Karl vare bestemte til at være deres Garnisoner under den nye Stilstand, rejste begge Prinserne til Kristiania, hvor de modtoges med stor Jubel. Under deres 14 Dages Ophold her holdtes en Mængde Fester med mere eller mindre bomba-

stiske Lovprisninger af „Bedrifterne“ i Sverige — „kraftig Prøve paa vredgjort Heltens sande Værd.“ Begejstringen var stor og staar i skærende Mod-sætning til den Uvilje mod Prins Karls Ledelse af Felttoget, der senere kom frem; men baade Begejstringen og den stærke Reaktion mod den ere i lige høj Grad Bevis for Uvidenheden med de virkelige Forhold.¹³³)

Den 4. December førte Orlogsskibet „Oldenburg“ begge Prinserne tilbage til Danmark, hvor Kronprins Frederik fik en begejstret Modtagelse. Selv Frihedsmanden P. A. Heiberg skrev ved en senere Lejlighed følgende Linjer om Stemningen:

Prins, da Du kom fra vundet Slag,
da ligned Folkets Fryd en Torden.

✱

✱

✱

Det lille Felttog havde ikke kostet meget Blod, og det er derfor saa meget desto sørgeligere bag-efter at sé saa mange Menneskeliv falde som Offer for Hospitalernes slette Indretning, Lægernes Uvidenhed og Samvittighedsløshed og de militære Autoriteters Mangel paa Konduite. At hele denne Kalamitet skulde skyldes en enkelt Mands Uduelighed eller Mangel paa Omsorg, er en ganske urimelig Tanke.

Det var først efter Hjemkomsten til Norge, at Sygeligheden mellem Tropperne begyndte at antage større Dimensioner. Under selve Felttoget var An-

tallet af syge 2—300, og af disse døde kun en ganske forsvindende Dél paa Feltlazarethet i Uddevalla. Samtidig med at Afdelingerne den 1. November fik Ordre til at træffe deres Dispositioner for Tilbagemarschen, beordrede Prins Karl Feltkommisariatet til at drage Omsorg for, at alle de syge transporteredes tilbage til Norge paa bekvemmeste Maade; de Patienter, hvis Tilstand ikke tillod en Flytning, skulde blive tilbage, og i Vaabenstilstandsforslaget optoges en Artikel om, at den svenske Konge vilde samtykke i, at de bleve behandlede med største Omhu og, saasnart de vare i Stand til at flyttes, bragtes tilbage til Norge af det Kommando, der i den Anledning efterlodes i Uddevalla. ¹³⁴) Den 4. November begyndte Sygetransporten fra Lazarethet i Uddevalla, og det blev nu „efter lang Ventilation mellem de Herrer Medici og Chirurgi“ bestemt at lade Transporten foregaa til Lands; men da Feltkommissariatet ikke havde sørget for at tilvejebringe det fornødne Antal Vogne, maatte Størstedelen af de syge anbringes paa svenske Kærre, der vare saa smaa, at Folkene laa „med det halve Legeme ud af Kærren“ — Kapper havde de ikke, Munderingen var tyndslidt og ussel, og man synes ikke en Gang at have tildækket dem med Halm. Paa denne Maade transporteredes de i den barske Novembermaaned til Frederiksstad; men da de naaede derhen, var ganske vist ogsaa en stor Dél af dem død, og mange døde strax efter Ankomsten. ¹³⁵)

Og der blev ikke draget større Omsorg for dem i Frederiksstad. Skildringerne af Lazarethtilstandene her ere saa gruopvækkende, at man næppe vil

tro dem, og dog ere de næppe overdrevne. Man kan vanskelig finde bedre Illustration til dem end det Løfte, de norske Officerer — efter en Tradition i en bekjendt norsk Familje¹³⁶⁾ — gav hinanden inden Indrykningen i Bohuslen, nemlig at ville give hinanden Naadesstødet, dersom de bleve haardt saarede i Kampen! Saa stor var Frygten blandt Officererne for at komme paa Lazarethet og i Hænderne paa de uvidende Læger — hvormeget maa da ikke Mandskabet have frygtet dette? I Juli Maaned 1789 indberetter General Fasting, at en Deputation fra den bergenhusske Bataillon, der garnisonerede i Frederiksstad under Vaabenstilstanden, kom til ham for at søge udvirket Tilladelse til, at Bataillonens forflyttedes et andet Sted hen, „paa det vi ikke længere skal sé vores Brødre og Venner pines og dø eller blive for sin ganske Tid uskikket efter Sygdommen til enten at tjene sig selv eller Landet“; Fasting tilføjer, at „Talen blev saa meget mere rørende, som Døden selv var afmalet i deres Ansigter.“¹³⁷⁾

Ifølge Lægernes Udsagn maatte Hovedaarsagen til Sygeligheden søges i Munderingernes slette Tilstand og særlig da i Manglen paa Sko og Strømper;¹³⁸⁾ ved mange Afdelinger vadede Soldaterne barbenede ad de paa Grund af den vedholdende Efteraarsregn næsten ufremkommelige Veje, og det var særlig ved disse, at de forskjellige Sygdomstilfælde kom til Udbrud. Ved en kyndig Lægebehandling og Iagttagelse af den største Forsigtighed mod Smitte vilde Sygdommen vel have indskrænket sig til disse, men nu medførte den grænseløse Urenlighed paa Syge-

stuerne, at Smitten hurtig bredte sig blandt Frederiksstads store Garnison. „Ved den alleryderste Malproperhed blev hele Barakken saa inficeret, at intet Menneske uden Frygt og Fare turde nærme sig denne Bygning som et Pesthus“, hedder det i en Indberetning fra Slutningen af December.¹³⁹⁾

Paa en Forespørgsel fra Kollegiet om Forholdene ved Lazarethet kan dettes „Overinspektør“, Oberstlojtnant Rye, kun afgive „det allerbedrøveligste Svar“, at der mangler »fast alle de Ting, som skulde befordre de syges Helbredelse“¹⁴⁰⁾ — Lagerne, Sengklæder, Skjorter o. s. v. —, og Feltmedicus Rosted skriver, at naar Skjorterne skulle vaskes, „maa Manden ligge nogen i Halmen saalænge: træffer den ynkverdige og ulyksalige Tilstand ind, hvilket vi desværre daglig sé, at Sygdommen gaar over i saa høj Grad, at Urenligheden imod den syges Vidende gaar under ham i Sengen. saa maa han ligge i en saa elendig Forfatning med en og samme Skjorte fra den Dag han kommer ind, indtil han enten udgaar eller dør.“¹⁴¹⁾

Denne Mangel paa Hospitalsrekvisiter stammede vel tildéls fra, at der var gaaet en større Sending af saadanne Sager tabt, idet disse vare ombord paa de af Svenskerne i Oktober opbragte Baade; men der synes heller ikke fra Lazarethbestyrelsens Side at være gjort tilstrækkelig kraftige Skridt til at skaffe Manglerne afhjulpne. I hvert Fald røber det stor Mangel paa Konduite, at Rye ikke paa egen Haand turde aabne en større Sending Kasser med forskellige Rekvisiter, der i Slutningen af November tilsendtes Lazarethet fra Kristiania. fordi Frederiks-

stads Kommandant havde befalet, at disse Kasser ikke maatte aabnes, „førend der under en Kommission var reguleret om dette og det øvrige til Marstrand opbragte!“ Som Følge heraf stode Kasserne uaabnede i over en Maaned, netop i den Tid, da der havde været mest Brug for deres Indhold.¹⁴²⁾

Der fandtes vel enkelte dygtige Læger, som synes at have gjort, hvad de formaaede, for at tilvejebringe Orden, men de udrettede kun lidt, da det overvejende Antal af deres Kolleger vare uvidende og forsømmelige — „ryggesløse Folk“ kalder Rosted dem i en Skrivelse til Kollegiet, hvor han beder om større Myndighed overfor Kompagnifeltskærerne. Der havde længe været Mangel paa Læger, og for at faa det tilstrækkelige Antal under Felttoget havde man udnævnt en Mængde unge Mennesker, der ingensomhelst Erfaring havde; tilmed vare de fleste Tyskere, der ikke forstod Soldaterne, hvilket ofte gav Anledning til sørgelige Misforstaaelser.¹⁴³⁾ Manglen paa brugelige Læger var saa stor, at man fuldstændig blottede andre Garnisoner for deres Læger; saaledes maatte Kommandanten i Trondhjem indberette, at han i Mangel af andet havde maattet antage Skarpretteren, „som har nogen Praxis“, men hvis Assistance i Længden dog syntes at være temmelig upaalidelig.¹⁴⁴⁾

Først hen paa Foraaret 1789 begyndte Epidemien, der yderligere fik Magt paa Grund af det slette Vand i Frederiksstad, at aftage, men den havde da krævet store Ofre, og dens Virkninger fortog sig først langt hen paa Aaret.¹⁴⁵⁾

VIII.

I Rusland havde man med stor Misfornøjelse sét Danmark lade sig paaavirke af de mæglende Magters Optræden og gjort flere Forsøg paa at bevæge Danmark til at staa fast mod Trykket fra England — Preussens Side.¹⁴⁶⁾ Da Efterretningen om Sexmaanedsstilstanden kom, vakte den stor Forbitrelse i Rusland, og man lod i de stærkeste Udtryk den danske Regéring vide, at den i Stedet for at slutte en Stilstand skulde have erklæret Sverige Krig uden at bryde sig om de mæglende Magter; man fordrede imidlertid nu, at der skulde træffes Aftale om atter til Foraaret at begynde Krigen i Fællesskab. Den danske Regéring var selvfølgelig paa det rene med, at England og Preussens Holdning ikke vilde forandres til Foraaret, og at det, naar det kom til Stykket, næppe vilde hjælpe noget at stole paa Forsynets Bistand og Hjælp fra andre europæiske Magter, saaledes som Rusland raadede til; tillige var den i høj Grad forbitret over, at Rusland, hvis Krigsførelse i Finland havde været yderlig slap, medens det lille dansk-norske Korps søgte at gjøre sin Skyldighed som dets allierede, nu atter vilde skubbe Danmark frem og oven i Købet klagede over, at der fra Regeringens Side ikke var vist tilstrækkelig Kraft. Ruslands anmassende Optræden gav som Følge heraf Anledning til stærk Spænding mellem de to Regeringer under Forhandlingerne i Slutningen af 1788.

I Løbet af det nye Aars første Maaneder kom dog den russiske Regéring mere og mere paa det

rene med, at Danmark ikke vilde kunne modstaa Trykket fra de to Stormagter, og at den selv ikke kunde være tjent med at faa Danmarks Hjælp, naar derved et Brud med disse Magter skulde fremkaldes. Den haabede ganske vist, at Danmark dog kunde hjælpe tilsøs, og der blev da ogsaa fra dansk Side tidlig paa Foraaret udrustet en Flaadeafdeling paa 11 Linjeskibe. Men England og Preussen fordrede i April, at Danmark skulde iagttage absolut Neutralitet, og efter flere Forhandlinger herom gav da endelig Rusland i Slutningen af Juni Afkald paa al Hjælp fra Danmarks Side.¹⁴⁷⁾

Hermed var den temmelig ydmygende Rolle, Danmark havde spillet under denne svensk-russiske Krig, forbi, og Freden mellem de nordiske Riger atter gjenoprettet — i hvert Fald i det ydre. I Danmark havde man, som alt tidligere nævnt, intet Øjeblik sporet Tegn til nogen ophidset Stemning mod Sverige under det lille Felttog; tværtimod — det almindelige Ønske var, at denne Krig, som Landet paa en fremmed Magts Bud og som Følge af tidligere Dages Kabinetspolitik var draget ind i, hurtig maatte faa Ende og ikke efterlade Bitterhed mellem Nationerne. En forbigaaende Misstemning vakte vel i Kjøbenhavn ved den Plan, en svensk Søofficér, Løjtnant Benzelstjerna, havde lagt i Februar 1789 til at stikke Ild paa den russiske Flaadeafdeling, der overvintrede paa Rheden her, en Plan, der, om den var lykkedes, sikkert vilde have medført den danske Flaades Ødelæggelse;¹⁴⁸⁾ men denne Misstemning tabte sig dog snart i Følelsen af, at den svenske Nation ikke kunde gøres ansvarlig for

denne Handling. At den offentlige Mening i Sverige derimod stemplede den dansk-norske Indrykning i Bohuslen som et brutalt Overfald, og at det lykkedes Kong Gustav at vække det gamle Had til Danmark til nyt Liv, kan man ikke undre sig over; det modsatte vilde have været unaturligt. Dog der fandtes paa begge Sider af Sundet altfor megen sand Begejstring for den nordiske Enhedsfølelse til, at dette Had paany skulde fæste varig Rod i Nationen, og de mange Baand, der i aandelig Henseende knyttedes mellem de nordiske Folk i Slutningen af det 18. Aarhundrede, bragte snart Begivenhederne i Efteraaret 1788 i Forglemmelse og viste det unaturlige i at tale om et Nationalhad, der, naar alt kom til alt, dog kun var en rén Fabel. Vel skulde det 19. Aarhundredes Begyndelse atter blive en Stridens og Ufredens Tid for de nordiske Riger, men de aandelige Baand, der knyttede Folkene til hinanden, løstes dog ikke derfor; man kan kun ønske, at Følelsen af denne Sammenknytnings Betydning maa blive stærkere og stærkere.

Anmærkninger.

1) Foredraget findes trykt i Skandinavisk Museum, 2. Bd. S. 122 ff.

2) Se herom særlig Edv. Holm: Danmarks politiske Stilling under den franske Revolution, 1791—1797, særlig med Hensyn til Sverige (Kjøbenhavn 1869), S. 130 ff.

3) d'Albedyhll: Skrifter af blandadt indhold, I, S. 80.

4) En udførlig Fremstilling af disse Forhold er givet i Edv. Holm: Danmarks Politik under dens svensk-russiske Krig fra 1788—1790 (Kjøbhvn. 1868), S. 22 ff.

5) Hovedkilderne til min Fremstilling af disse Planer og de derved fremkaldte Stemninger i Norden have — foruden en Del Gesandtskabsberetninger fra Sverige, der findes i Udenrigsministeriets Arkiv — været Prof. Holms ovennævnte Skrift, Dr. Yngvar Nielsen: Gustav III's norske Politik (i Norsk historisk Tidskrift, 2. Række, 1. Bind) samt Hellstenius: Konung Gustaf den Tredjes Danska politik (i Nordisk Universitets-Tidskrift, 7. Aargang), hvilken sidst-

nævnte Forfatter delvis har benyttet de ovennævnte Gesandtskabsberetninger.

6) Hellstenius, anf. St., S. 6.

7) „Relationer fra Stockholm 1772“ i Udenrigsm. Arkiv. — Gyldenkrone var udnævnt til Gesandt i Struensees Tid, i den kortvarige Periode da der virkelig fra dansk Side blev gjort Skridt til at nærme sig Sverige, og det var ham, hvem Struensee havde givet den saare fornuftige, men for en dansk Gesandt i Sverige hidtil ganske uvante Instruks: „Er hat sich nicht in den dortigen Privathändel zu mischen!“

8) Indberetninger af 22. og 25. August, 3. og 15. September, 16. Oktober.

9) Indberetning af 27. Oktober. Det er ganske interessant at sé, hvorledes Gesandten i denne Indberetning vedbliver at gjøre opmærksom paa, at han i disse Aar siden Kong Gustavs Regeringstiltrædelse stadig har søgt at overbevise den danske Regering om „le peu de sincérité que S. M. Suédoise met incontestablement dans Ses négociations vis-a-vis de nous . . . sur des projets sur la Norvège, sur le caractère masqué, entreprenant et ambitieux de ce monarque capable comme nous l'avons vu de risquer le tout pour le tout et de frapper des coups au moment et d'un côté que l'on devrait s'y attendre le moins.“

10) Indberetninger af 3. og 13. November. Se endvidere herom Gustavianske papperen, I, 230 ff.

11) Sé Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie II, S. 187 ff., slg. Dahll: Artilleriet i Norge i forrige Aarhundrede (Norsk militært Tidsskrift 1888) og Karl af Hessen: „Mémoires de mon temps“ S. 63.

12) Uddrag af Brevet i Stockholmerbladet Dagligt Allehanda for 25. Novbr. 1772.

13) Indberetning af 27. Novbr. — Om Kongens fremtidige Planer hedder det i en Indberetning af 17. Novbr. bl. a. „ . . . Il paraît cependant bien décidé que toutes les démarches du roi de Suède pour nous chercher chicaner et tous les arrangements pris de ce côté ne nous laissent aucun doute sur Ses vrais objets de surprise . . . et qu'il aura pourtant l'exécution de Son idée toujours à coeur, nous inquiètera sans cesse tant qu'il pourra et nous donnera par consequent les plus justes allarmes pour la continuation de tous les arrangements que le roi notre maître vient de prendre pour la defence et la sureté de Son pays.“

14) Indberetning af 4. Decbr., slg. Hellstenius anf. St., S. 13.

15) Hellstenius, anf. St., S. 17, sgl. Fältmarskalken, Grefve J. C. Toll. Biografisk teckning S. 22.

16) I Generalstabens Manuskriptsamling findes adskillige af disse Rapporter, som Pladsen her dog ikke tillader at gaa nærmere ind paa; Resultatet af dem synes at være, at den svenske Hær gik mægtig frem siden 1772.

17) Hellstenius, anf. St., S. 19, Gustavianske papperen III, I, S. 27.

18) Planen omhandles udførligst i Tolls ovennævnte Biografi S. 240 ff. sgl. Hellstenius, anf. St., S. 20 og Gust. papperen, anf. St., S. 18 ff. — Toll skriver om den til Kongen, at ved den vil fuldbyrdes „det dristigaste, bäst concerterade, och för Sverige nyttigaste af alla de storverk tideböckerna kunna uppvisa.“

19) Odhner: Gustav III och Katarina II ären 1783—84 (I Nordisk Tidskrift 1879).

20) Indberetning af 20. Januar 1784.

21) — „ 30. Marts.

22) „Je sais de bonne part que ce colonel en est demeuré stupefait et n'a pas même eu assez de politique pour cacher en public la surprise ou plutôt le chagrin que la nouvelle lui causait.“ (Indberetning af 2. Marts).

23) Indberetning af 30. Marts. — Temmelig naivt tilføjer han: „Cette conjecture paraît d'autant plus probable que les personnes auxquelles le roi témoigne le plus grand confiance comme un Cte de Creutz, Mr. de Lilliencreutz, feu Mr. de Trolle et même S. A. R. le duc de Sudermanie ont toujours traité les bruits en question avec un souverain mépris.“

24) Indberetninger af 11., 21. og 25. Maj.

25) „On ne touche plus cette matière, soit en société, soit en particulier, que pour tourner ceux en ridicule qui paraissent y être encore attachés.“ (Indberetning af 18. Juni).

26) Gustavianske papperen III, 2, S. 15 ff, Hellstenius, anf. St., S. 27.

27) Hellstenius, anf. St., S. 28—29.

28) De findes i det store kgl. Bibliotheks Manuskript-samling (Ny kgl. Smlg. Fol. 711 c.)

29) Baade fra dansk og svensk Side foreligger der udførlige Skildringer af Forhandlingerne i disse Dage, og begge Hovedpersonernes Fremstilling af Sagen kjendes nu. I det ovennævnte Skrift: Danmarks Politik o. s. v. har Prof. Holm først skildret Kongens Besøg (S. 5—11), men senere sæt sig i Stand til at meddele Bernstorffs Indberetning til Christian VII om Forhandlingerne med Gustav (i Historisk Tidsskrift, IV R, 1. Bd.) og her taget til Gjemme mod en Benyttelse af denne Beretning i Beskow: Om Gustaf den tredje såsom konung och menniska, 4. Dél (i Svenska Akademiens Handlingar 42.—44. Dél). I Svensk historisk Tidsskrift 1881 (S. 161) har C. T. Odhner

til en Fremstilling af Gustavs Besøg kunnet benytte Kongens Redegjørelse for Underhandlingerne med Bernstorff og senere i samme Tidsskrift (S. 296 ff) meddelt det Forslag til en Alliance mellem Danmark og Sverige, som Kongen fremlagde for Bernstorff.

29 a) Bernstorffs Indberetning, anf. St., S. 696.

30) Bernstorffs Koncept til dette Brev findes i Udenrigsministeriets Arkiv, og i sin ovennævnte Afhandling (anf. St., S. 300) har Odhner aftrykt det efter Originalskrivelsen.

31) Bernstorffs Indberetning om Forhandlingerne med Kong Gustav (anf. St., S. 691).

32) En udførlig Fremstilling af den politiske Stilling efter Besøget og Danmarks Bestræbelser for at bevare Freden findes i Holm's Danmarks Politik o. s. v. S. 11 ff.

33) Holm, anf. St., S. 16.

34) Brevets Indhold er refereret hos Holm, anf. St., S. 19. — Prins Karl modtog samtidig et Brev fra Kong Gustav, hvori han udtalte sin Sorg ved eventuelt at skulle føre Krig med Kronprinsen, men samtidig slog paa, at de Tropper, han kunde rejse i Sverige trods Krigen i Finland, dog vilde være de danske overlegne (Karl af Hessen: *Mémoires sur la campagne de 1788 en Suède*, S. 11 og Bilag 1).

35) I Generalstabens Manuskriptsamling.

36) Koncepten hertil findes i Gehejmearkivet (Aflevering fra Bülow'ske Manuskriptsamling i Sorø); sgl. hermed Udtalelser af Bernstorff om Prinsernes Krigsiver og hans Frygt herfor hos Holm: Hugh Elliot (i Hist. Tidsskr. IV R, 1. Bd. S. 815 ff).

37) Brevet findes i Udenrigsministeriets Arkiv (Pakke vedrørende Felttoget 1788).

38) Dahll „Artilleriet i Norge i forrige Aarhundrede“ (i Norsk militært Tidsskrift 1888).

39) Indberetninger fra Afdelingerne 1788 (i Norske Rigsarkiv).

40) Medlemmerne: Generalmajor, Generalkrigskommissær og Deputeret i Generalitets- og Kommissariatskollegiet v. Wackenitz. Gehejmerraad. Stiftamtmand Scheel, Præsident i Kristiania Willumsen.

41) Medlemmerne: Generalkrigskommissær Peder Anker, Justitsraad, Generalauditor Wessel og Major ved Smaalehnske Dragonregiment Hans v. Fritzner. Endvidere var ovennævnte Wackenitz Medlem af Kommissariatet, men skulde ikke følge med Tropperne som Følge af sin anden Stilling. — Den 21. Oktober blev Generaladjutant Haxthausen udnævnt til Armeens Intendant og fik i denne Egenskab „Sæde og Stemme“ i Kommissariatet, men skulde dog blive i Hovedkvarteret og handle paa Prins Karls Vegne i alle Forplejningssager (Ordre fra Karl af Hessen til Feltkommissariatet af ²¹/₁₀ 1788. Krigsm. Arkiv).

42) I Gehejmearkivet (Aflevering fra Bülow'ske Samling i Sorø).

43) Karl af Hessen til Bernstorff d. 21. Septbr. (i Udenrigsm. Arkiv).

44) Efter Generalkvartermester, Oberst Gedde's, Journal over Felttoget og senere (i 1795) afgivne yderligere Oplysninger hertil (begge i Generalstabens Manuskriptsamling). Sgl. hermed Prinsens ovennævnte *Mémoires sur la campagne o. s. v.* Side 28 ff.

45) Ifølge kgl. Resol. af 22. August (i Gehejmearkivet, Afleveringer fra Krigsminist.) skulde „de første marschfærdige 12,000 Mand Auxiliærtropper“ bestaa af:

Rytteri. 3 Rgter. søndenfjældske Dragoner (à 4 Eskdr. à 120 Md.), ialt 1440 Md. Chef for Rytteriet Generalmajor Düring.

Fodfolk. 19 Batl. (à 4 Komp. à 120 Md.), 1 Skiløberbatl. (à 3 Komp. à 100 Md.), ialt 9,420 Md. Inddelt i 5 Brigader under Generalmajorerne Fasting, Hesselberg, Mansbach, Schmettow samt Oberst Stricker.

Norske Jægerkorps (6. Komp.) paa 790 Md. Chef Oberstløjtnant Binzer.

Artilleri. 3 Feltbatterier med ialt 6 tyvepundige Haubitser, 16 sexpundige og 8 trepundige Kanoner samt 450 Md.; af disse Batterier var det ene dannet af det 17. danske Artillerikompagni (Kapt. Brechwoldt) fra Glückstadt.

1 ridende Batteri med 4 tyvepundige Haubitser og 16 Amusetter samt 150 Md.; dette var dannet af det 10. danske Artillerikompagni (Kapt. Bielefelt) fra Kjøbenhavn, der opsendtes den 4. September og strax organiseredes som „let“ eller „ridende“ Artilleri.

Belejringsartilleri: 8 tolvpundige og 8 tredivepundige Haubitser.

Hertil kom det saakaldte Bataillonsartilleri, nemlig ved hver af de 15 Batl. 2 Amusetter, ved hver af de 4 andre 2 trepundige Kanoner, ialt 30 Amusetter og 8 Kanoner med 230 Mand.

Chef for Artilleriet Oberstløjtnant Mechlenburg.

Endvidere en Pioner- og en Pontonnerafdeling med

ialt 150 Md., samt til Tjeneste ved Hovedkvarteret en Infanteristyrke paa 160 Mand og 34 Husarer.

Hele denne Styrke kom dog ikke til at déltage i Indrykningen, idet Fastings Brigade, der bestod af 2 Batl. af Bergenhusske og 2 af Vesterlenske Regiment, og som ved Opbruddet endnu ikke var samlet, senere skulde overføres ad Søvejen til Strømstad eller Uddevalla. I den Anledning var i Frederiksværn samlet en Flotille under Admiral Arenfelt, der foruden denne Styrke tillige skulde overføre Belejringsartilleriet samt sørge for Overførslen og Konvojen af de Transporter af Proviant, Fourage m. m., der vilde blive nødvendige. De bergenhusske Afdelinger naaede imidlertid først frem til Frederiksværn — efter 27 Dages Sejlads fra Bergen — i Midten af Oktober (Melding fra Fasting af $16/10$ i Krigsm. Arkiv), og kom derfor ikke til Sverige, medens de vesterlenske overførtes til Uddevalla den 18. Oktober. Af de 12 Eskadroner vare to af det Oplandske Rgmt. ikke marschfærdige før hen i Oktober og dirigeredes da til Kongsvinger for at slutte sig til Biellards Styrke her; det samme var Tilfældet med Skiløverbataillonen.

Som Følge heraf beløb den indrykkende Hærs Styrke sig kun til c. 10,000 Md.

Angaaende de Troppesammendragninger, der samtidig foretoges i Danmark for at være rede, hvis der skulde blive virkelig Krig mellem Danmark og Sverige, henvises til Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie II, S. 243 ff. Af den saaledes sammendragne Styrke vare de aalborgske og viborgske Infanteriregimenter under General Ahlefeldt i Kantonnement i Nærheden af Sæby, det slesvigske Rytter- og jydske Dragonregiment under General Moltke i og omkring Hals; en Flotille laa rede til at overføre dem til Sverige, hvis Forholdene skulde gjøre det nødvendigt. Der foreligger fra denne Tid,

inden Regimenterne i Slutningen af Oktober vendte tilbage til Garnisonerne, adskillige Skrivelser fra Moltke og Ahlefeldt, hvori de ivrig trænge paa Prins Karl for at faa Tilladelse til at overskibes til det opererende Korps og deltage i »*la glorieuse campagne*“.

Efter Kronprinsens Ønske sendtes i de første Dage af November to Husareskadroner à 72 Mand uden Heste til Norge; de ankom den 12. Novbr. — ikke som af Vaupell 'anført i Januar 1789 — og anvendtes nu under Stilstanden til Patrouillering langs Grænsen.

46) Ordre af 17. Septbr. til Krogh og Biellart (i Krigsm.s Arkiv).

47) Holm: Hugh Elliot, S. 806 ff.

48) Yngv. Nielsen, anf. St., S. 130 ff.

49) Gustaf III's Bref till Riksdrosten Grefve Wachtmeister och Statssekreteraren Franc udgivne af Gust. Andersson, S. 25.

50) Kgl. General-Krigs-Rättens Protocoller och Handlingar uti Saken angående fiendteliga anfallet wid Quistrum och den der skedde Capitulation, med mera. Gøteborg 1788. S. 32.

51) Gustaf III's Bref o. s. v. S. 27. — Tolls Biografi S. 51.

52) Se herom udførligt hos Holm: Danmarks Politik o. s. v. S. 63 ff.; sgl. hermed samme Forfatter: Hugh Elliot, S. 806 ff.

53) Tegnér: Folkväpningen i Sverige 1788 (i Svensk historisk Tidsskrift, S. 217).

54) Generalkrigsrettens ovennævnte Protokoller, S. 452. — Hvor intet andet er anført, ere i det hele taget Forhandlingerne i denne Krigsret med tilhørende Aktstykker benyttede som Kilde til Fremstillingen af Svenskernes Forhold indtil Kapitulationen ved Quistrum; fra svensk Side er denne Kilde benyttet i Björlin's

ypperlige Afhandling, Krigsrörelserna i Bohuslän 1788 (i Tidsskriftet Bidrag till kännedom om Gøteborgs och Bohusläns Fornminnen och Historia 13—14 Hefte).

55) Mansbachs Brigade (3 Batl.), 1 Batl. af Hesselbergs Brigade, de 4 smaalenske Eskadroner under Oberst Sundt, Jægerkompagniet under Kapt. Hommel.

56) Manifestet lød saaledes: Karl, Landgreve og Prins til Hessen o. s. v. gjøre vitterligt: at da Hs. kgl. Majestæt til Danmark og Norge for at opfylde sine med Rusland indgangne Forbindelser og Traktater paa derom gjort Rekvisition har sét sig nødsaget til at overlade Kejserinden af Rusland som Hjælpetropper imod Sverige en Dæl af Sin Krigsmagt til Lands og til Vands, saa er det Allerhøjstsammes Vilje, at disse Hjælpetropper skulle iagttage den strængeste Orden og Disciplin og ingenlunde tilføje nogen, som ikke fjendtliggen maatte sætte sig til Modværge, mindste Skade, men at tværtimod enhver svensk Undersaats Ejendom paa alle Maader skal beskyttes og betrygges, og at hvis nogen maatte imod Formodning understaa sig at røve, plyndre eller udøve andre Voldsomheder, skal han uden Skaansel med al Strænghed vorde straffet, da Hs. kgl. Majestæt intet mere ønsker end, saa meget som Omstændighederne maatte tillade det, at lette Krigens Byrder og tillige at kunne bidrage til paa en sikker og varig Fod igjen at hidstille Freden. Højstbemeldte Hs. Majestæt holder sig da ogsaa forvisset om, at Sammes Tropper, i Betragtning af denne Fremgangsmaade, i Sverige ligeledes vil vederfares en god Behandling, og i Særdeleshed, at Indvaanerne, det være sig af Borger- eller Bondestand, ikke med væbnet Haand ville imodsætte sig dem eller fjendtliggen angribe samme, da de, som paa denne Maade mod Krigs-Brug maatte vorde antrufne under Vaaben, ufejlbarligen ville tildrage

sig selv og deres den skarpeste Behandling og alle Krigens strænge Følger. (Efter et i Kristiania Rigsarkiv opbevaret Exemplar; det findes paa fransk som Bilag Nr. 3 til Karl af Hessens Mémoires o. s. v.).

57) ... l'idée, qu'au moment ou nous allions nous séparer, les chasseurs, qui tenoient leurs fusils en jouë, alloient tuer ou blesser peut-être une centaine de cette petite troupe, et que mes canons détruiroient le reste, me fut si sensible, que" (Mémoires S. 35).

58) Den mindre Styrke, der var sendt for at søge Forbindelse med Schmettow, vendte paa Efterretningen om, at Svenskerne stod bag Elven, atter tilbage, og samtidig indtraf Resten af Hesselbergs Brigade.

59) Norsk mil. Tidsskr. 1883 (Dagbog over Felttoget 1788), S. 183. — I Strømstad havde iøvrigt Borgerne forberedt sig paa Modstand, nogle Batterier vare allerede tidligere anlagte for at forsvare Havnen mod russiske Kapere, og flere Kanoner kom senere fra Gøteborg. Modstanden opgaves dog hurtig, og ved Efterretningen om Indrykningen bleve Kanonerne nedgravne i Jorden; Normændene fandt dem imidlertid, og den 2. Oktbr. indberettede Strømstads Kommandant, Oberstløjtnant Moth, at man ialt havde opgravet 12 otte-pundige og 2 trepundige Jernkanoner samt en Mængde Krudt og Kugler m. m. (Rapport fra Moth til Karl af Hessen; sgl. Holmberg: Bohusläns historia II, S. 47 ff).

60) Karl af Hessens Mémoires S. 38.

61) Björclin, anf. St., S. 236.

62) Den ovenfor nævnte Dagbog i Norsk mil. Tidsskr., S. 184.

63) Generalkrigsrettens Protokoller S. 21. — Jeg har ikke andet Steds kunnet finde Bekræftelse paa, at Prins Karl virkelig har udtalt sig saaledes til

Funck, og formoder derfor, at denne, hvis Udsagn for Retten i det hele ere temmelige upaalidelige, har givet sin Fantasi frit Løb i dette som i flere andre Tilfælde.

64) Norsk. mil. Tidsskr., S. 185.

65) Bülow's Optegnelser om Felttoget (i den soranske Manuskriptsamling Nr. 85 D.)

66) Flere Aar efter synes Spørgsmaalet om vore Amusetters Optræden ved Quistrum at være rejst af Prins Karl og i Oberstløjtnant Mechlenburgs Svar herpaa af ²⁹/₁₂ 1791 (i Gehejmearkivet, Aflevering fra Sorø Nr. 85, A. 79) hedder det: „Im Grunde gereicht dies unserer Artillerie so viel weniger zur Ehre wenn man bedenkt, dasz in der Kriegsgeschichte der Fall wohl noch nicht gewesen ist und wahrscheinlich nie wiederkommen wird, dasz eine so beträgliche Anzahl Kanonen wie hier gesammelt war in einer Distanz, wo kein Schuss fehlen müsste, gegen einen Haufen Leute auffährt, die auf einem Chaussee und einer Felsenwand beschränkten Platz eingeschlossen so lange fortwährend auf das lebhafteste beschossen worden, und doch durch diese Feuer so wenig verlieren, obgleich man sehr kaltsinnig zugegeben, dasz alle diese Kanonen, nachdem sie aufgefahren, sich mit aller möglichen Weile zum sicheren Schusz einrichten könnten.“ Han tilskriver hverken Kanoner eller Lavetter Skylden, men udelukkende den slette Betjening, og beklager sig herved over de Kabaler, der bleve lagte mod ham fra Kammeraters og Undergivnes Side, og hvis Følger viste sig den Gang.

67) General Mansbachs Rapport om sin omgaaende Bevægelse (i Gehejmearkivet, Aflevering fra Sorø Nr. 85, F. 5).

68) Norsk. mil. Tidsskr., S. 188.

69) Gustaf III's Bref o. s. v., S. 33.

70) Ifølge Skrivelse fra Prins Karl til Mansbach af 4. Decbr. 1788 (Krigsm. Arkiv).

71) Björclin, anf. St., S. 294.

72) Dette fremhæver han i sin ovennævnte Rapport. Forøvrigt blev Rygtet om, at en tidligere deserteret norsk Soldat, Lars, som nu tjente i Quistrum, havde vist Mansbach Vejen, meget almindeligt i Sverige (sgl. General-krigsrettens Protokoller S. 380 og Daa, Norske Bygdesagn II. S. 64).

73) Rapport fra Mansbach af 4. Oktbr. (Krigsm. Arkiv). Han fortæller bl. a. heri, at Indbyggerne i Vänersborg alle ere „store Antiroyalister“. — I Dagbogen i Norsk mil. Tidsskr. 1883 S. 190 opgives Værdien af Magasinbeholdningerne til 25,000 Rdl.; disse maa i hvert Fald have været meget betydelige, da Mansbach ved sin Tilbagemarsch havde saa stort et Forraad af Korn tilbage, at han maatte lade det sælge ved Auktion.

74) Tegnér: Gustaf Mauritz Armfelt (Stockholm 1883), I. S. 250. Dette Værk har i Forbindelse med samme Forfatters ovennævnte Afhandling Folkväpnningen i Sverige 1788 (sé Anm. 53) været Hovedkilden til min Fremstilling af Gustav III's og Armfelt's Folke-rejsning.

75) Som Kuriosum skal anføres, at i et Brev fra Generalløjtnant Krogh til Karl af Hessen fra Oktober Maaned (i Krigsm. Arkiv) er som Bilag vedlagt et Papir med Overskrift „Der König v. S. soll neulich gesagt haben“, hvori Kongen beskriver sin Stemning i Sommeren 1788 inden den danske Erklæring og efter denne; han slutter saaledes: „Die Türeken opfern mich ihre Schätze, Preussen ist auf meiner Seite, Engelland sucht meine Freundschaft, Frankreich meine *alliance*, und Spanien kann ich haben wenn ich will. Was können nun meine

Feinde? An Dänemark räche (ich) mich, und die Kayserin von Rusland soll so gedemüthigt werden, dasz Sie, mit der Aufopferung von der Krim, Selbst mich um den Frieden mit den Türcken bitten, und auch nicht eher haben soll. Den Kayser — oh! den Kayser den lache ich von.“

76) Gustaf III's Bref o. s. v., S. 30.

77) At Armfelt ogsaa har været i en nedtrykt Stemning efter Underretningen om Nederlaget ved Quistrum, røber følgende Brev til hans Hustru (²/₁₀): „Grand Dieu! dois-je survivre à tant de honte pour ma patrie. qui paraît s'accumuler à chaque instant! Tranfelt et les autres n'ont pas manqué de bravoure, mais ils se sont laissés tourner comme des sots. Enfin, la première nouvelle que nous aurons, sera probablement la prise de Gothenbourg“ (Tegnér: Folkvåpningen i Sverige 1788, S. 222, Anm. 3).

78) Haxthausens Rapport til Karl af Hessen om hans Sendelse til Göteborg findes i Udenrigsminist. Arkiv (førnævnte Pakke).

79) Denne Fremstilling er i Uoverensstemmelse med den i Schinkel-Bergmann, Minnen ur Sveriges nyare Historia II, S. 58 givne. Ifølge denne toges Bindet først fra hans Øjne, da han stod overfor Kongen, hvorpaa denne strax udtalte sig omtrent, som af Haxthausen anført, dog kun med meget færre Ord. Derefter hedder det: „Konungen väntade, att Haxthausen härpå skulle svara: men denne, ehuru en annars fin och slug herre, blef så förbluffad så väl af konungens närvaro, som hans stolta språk, att han ej kunde framkomma med ett enda ord, utan bockade sig och gik.“ Samtalen havde ingen Vidner, og den Schinkel-Bergmannske Fremstilling er altsaa en Andenhaandsberetning. Da Haxthausen ikke kan have haft nogen Grund til at farve sin Beret-

ning, medens det vel i Gøteborg kan have været af Betydning for Kong Gustav at fortælle, hvilket overvældende Indtryk hans Nærværelse gjorde paa den danske Udsending, tør man sikkert ansé H's Rapport for temmelig korrekt.

80) Sé herom nærmere Holm: Danmarks Politik o. s. v., S. 68 ff.

81) Holm: Elliot, S. 809.

82) Som Følge heraf vare de diplomatiske Forbindelser mellem Danmark og Sverige ikke afbrudte, og den svenske Generalkonsul i Kristiania, Martinau, opholdt sig i lang Tid i det danske Hovedkvarter, hvilket selvfølgelig aldrig var skét, hvis Danmark havde betragtet sig som krigsførende Magt (sé Yngv. Nielsen, anf. St., S. 153 ff). At denne Skælden mellem „partie intégrante“ og „partie auxiliaire“ ikke kunde vinde almindelig Forstaaelse blandt det svenske Folks store Masse, er saare naturligt; „Juten“ betragtedes nu som før som den gamle Arvefjende (Tegnér: Folkväpningen, S. 236).

83) Afskrifter af Elliots Brev og Karl af Hessens Svar derpaa (i Gehejmarkivet, Aflevering fra Sorø Manuskriptsamling Nr. 85 A 22—24); sgl. Holm: Elliot S. 818.

84) Karl af Hessen, Mémoires o. s. v. S. 71 ff.

85) Holm: Elliot S. 817. — I et Brev af 16. Septbr. skriver Bernstorff: „Le plus grand menagement est nécessaire et mon devoir et ma conscience me forcent de m'opposer absolument à tout ce qui y contrediroit“, men den 30. Septbr. hedder det: „Mon devoir me force par consequent d'estre dans ce moment de l'opinion que même une entreprise sur Gothenbourg ne seroit plus de saison malgré tous ses cotés d'ailleurs si avantageux et si evidents.“

86) Gehejmearkivet, Aflevering fra Sorø Nr. 85, A 27.

87) Til Belysning af den skuffede Stemning i Norge i den Anledning indeholder Yngv. Nielsens oftnævnte instruktive Afhandling mange Bidrag; hvad Martinau indberetter til Kong Gustav herom, maa dog betragtes som i høj Grad overdrevent.

88) Denne Beskyldning er bl. a. fremdraget af den anséte svenske Forfatter v. Beskow i dennes: Om Gustaf III såsom konung och menniska (Svenska Akademiens handlingar 42. Bd.) 4. Dél, S. 265 ff., hvori han har givet en højst sympatetisk Fremstilling af Kongen, men i sin Iver for at give Billedet dets fulde Glans adskillige Steder er gaaet altfor vidt. Hans Udtalelser om Prins Karls Higen efter at blive svensk Konge ligesom ogsaa Paastanden om, at han søgte at modarbejde Afslutningen af Vaabenstilstandene, ere løse Gisninger uden Bevisgrunde (sgl. Holm, Danmarks Politik o. s. v. S. 41, Anm. 1). Udtalelser af samme Natur af den samvittighedsløse Æventyrer, Manderfelt, en af de ob-skure Personer, med hvilke Kong Gustav mod Slutningen af sin Regéring nedværdigede sig til at træde i Forbindelse for at fremme sine Planer, kunne ikke tages i Betragtning (sé disse Udtalelser hos Yngv. Nielsen, anf. St., S. 256 ff).

89) Oberst Nicolaj Tidemands Optegnelser om sit Liv og sin Samtid i Norge og Danmark 1766—1828, udgivne (1881) af C. J. Anker.

90) Generalmajor W. N. de Seue's Levnetsløb og Tidshistorie. Kristiania 1811.

91) Da jeg senere vil faa Lejlighed til paa anden Maade at komme udførlig ind paa disse Forhold, forbeholder jeg mig paany at optage Æmnet om Tidemands m. fl. Angreb paa Prinsen for hans Forhold i 1788.

Man kan naturligvis — med Hensyn til Karl af Hessens Forhold som Chef for den indrykkende Hær — indvende, at Prinsen under saadanne Omstændigheder aldrig burde have paataget sig Ansvaret for Ledelsen, men man glemmer da, at Krigshistorien viser mange Exempler paa Generaler, der uden Betænkning have paataget sig Kommandoen over lige saa slet udrustede Tropper som de norske i 1788. Der er vel heller næppe nogen Tvivl om, at der, om det var lykkedes Prinsen at besætte Gøteborg og derved bringe Kong Gustav i en yderst farlig Stilling, ikke vilde være bleven Tale om at kalde denne Indrykning et „Abderittog“, og det er vel endog muligt, at Prinsen da vilde have erhvervet sig Navn som Feltherre, og at et dækkende Slør var bleven kastet over Manglerne ved Armeen.

92) Det er betegnende for Tilstanden at sé, hvorledes Kollegiet klamrer sig fast til Erklæringer fra Direktionen for Varemagasinet om, at Munderingsgjenstandene skulde vare den fastsatte Termin ud. „Diese Herren beurtheilen die Sache blos nach denen oeconomischen Grundsätzen . . . nicht aber aus dem Gesichtspunct, wie der General dem die Armee anvertraut ist, der für sie sorgen und mit ihr agiren soll . . .“ skriver Prins Karl bl. a. til Kollegiet, og han tilføjer: „Überall ist jetzt in diesem kritischen Zeitpunkt nicht zu untersuchen von welcher besseren oder schlechteren Beschaffenheit die Mundierung nach den Terminen seyn sollte, sondern von welcher sie ist.“ Og da i Vinteren 1788—89, hvor man maatte forberede sig paa atter at rykke i Felten efter Stilstandens Udløb, Kollegiet atter vilde indlade sig paa vidtløftige økonomiske Betragtninger, skriver han: „Jetzt kann die erste und fürnehmlichste Frage nicht von Berechnungen, nicht von vielleicht geschehener vormaliger übele Wirtschaft einiger Regimenter seyn, sondern keine

andere als diese, was bedarf die Armee um zu 1. Mai ins Feld rücken zu können.“

93) Brudstykke af et Brev (Gehejmark. Aflev. fra Sorø Nr. 85. G. 6).

94) Om Magasinet i Vänersborg sé ovenfor Anm. 73.

95) Breve fra Stricker til Prins Karl i Oktober (Krigsm. Arkiv).

96) Mémoires S. 40.

97) Mansbach indberetter den 10. Oktbr., at hans Tropper et enkelt Sted have brugt Vold for at skaffe Fourage til Veje, og at der i den Anledning har været Uroligheder blandt Bønderne: han har derfor givet Ordre til at gaa saa lemfældig til Værks som mulig.

98) Granberg, Gøteborgs historia. I. S. 102 ff og Holmberg, Bohusläns historia, I. S. 185 ff. Ogsaa Tegnér, Folkväpningen, S. 240, indrømmer, at de svenske Beretninger ere i høj Grad overdrevne, medens der dog tillige (i Anm. 2) anføres enkelte Beretninger om strenge Udskrivninger. Det hedder samme Sted, at naar man søgte Betaling hos det danske Kommissariat, maatte Leverandørerne nøjes med en Paategning paa Anvisningssedlen, „att Fougden skal liquideret“, og at det er hertil, Omkvædet i Bellmanns Vise „Wetz kurir från Bohuslän“ sigter:

„Juten var si gn ej bang.
ropte: slaae i mere,
glasen i klang!
Fougden skal liquidere.“

I et Brev til Elliot fra Karl af Hessen (⁹/₁₁, Udenrigsm. Arkiv) skriver denne, at han har haft den Glæde, at alle de Krav paa Skadeserstatning, der ere indgaaede til ham, ikke beløbe sig til over 100 Rdl., ligesom Elliot

den 24 Oktbr. skriver til Prins Karl, at Armeens Opførsel „ne merite que des recompenses pour sa modération et sa bonne tenue“ (Mémoires, Bilag 22).

99) I Udenrigsm. Arkiv.

100) Karl af Hessen til Bernstorff (Bohus ⁹/₁₀) i Udenrigsm. Arkiv.

101) Stilstandsforslaget findes i Mémoires som Bilag 4.

102) Feltkommissariatets Kopibog (Norske Rigsarkiv). — Skrivelse fra Kommandanten, Oberstltnt. Moth, til Prins Karl af ¹²/₁₀ (Krigsm. Arkiv).

103) Schwenzens Rapport om Baadenes Opbringelse er dateret Uddevalla den 12. Oktbr. (Krigsm. Arkiv). Han skriver her bl. a. om Løjtnant Hals: „Denne Hals er ellers en meget duelig Officér, og jeg véd ikke med Grund, hvorledes kand være tilgaaed, at ingen af disse Bønder af hans Commandoe er bleven nedlagt, førend de fik bemægtige sig Jagterne.“ — Fra Akershus — „in seinem Loche“ — skrev han flere Gange til Prins Karl og udtalte sin Sorg over, at han ved at handle mod en given Ordre havde været Aarsag til dette Uheld; et af disse Breve (⁶/₁₂) slutter saaledes: „Gott gebe aber, dasz ich der gröszte Sünder bei der kgl. nordschen Armée wäre, die Fehlers begangen, so glaube, dasz die kleinsten bald unter gute Führers eben sowohl Brigaden wie Bataillons mit gutem Erfolg zu ihren Königsdienstes Wohl kommandiren würden.“

104) Sé herom Mémoires S. 85 ff og de her anførte Bilag. — Erstatningsbeløbets Størrelse er anført efter en Indberetning af 10. Marts 1789 (Udenrigsm. Arkiv) fra Overkrigskommissær Terkelsen, der fra dansk Side deltog i Forhandlingerne om Skadeserstatning; i Mémoires (Slutningsbemærkningen efter Bilagene) er Summen angivet at være 42,443 Rdl.

105) Tegnér, Folkväpningen, S. 237 øverst. — I et Brev af ¹²/₁₀ fra Karl af Hessen til Bernstorff (Udenrigsm. Arkiv) hedder det i Anledning af en Samtale med Elliot om Stilstandens Forlængelse: „Il (Elliot) ajouta, qu'il ne me falloît pas laisser duper par le Roi de Suède, que quatre ou cinq jours de prolongation n'étoient rien, mais que cinq semaines étoient un terme, et que si le Roi de Suède ne le vouloit pas, il me conseilleroit de continuer la guerre.“

106) Mémoires, S. 91.

107) Ordre af 14. Oktbr. (Krigsm. Arkiv).

108) Hos Tegnér, Folkväpningen, S. 238, hedder det, at Armfelt allerede havde begyndt at kaste Fjendens Forposter tilbage; herom forlyder dog intet i Mansbachs og Strickers Rapporter.

109) Mémoires, Bilag 15 og 17; sgl. Tegnér anf. St., S. 238 og Yngv. Nielsen anf. St., S. 172.

110) Karl af Hessens Breve til Bernstorff fra Oktober Maaned (Udenrigsm. Arkiv); sgl. Mémoires, S. 98 ff. Flaadeafdelingen, der skulde overføre Tropper og Materiel og konvoiere Transporterne, spillede en besynderlig Rolle under disse Efteraarsbegivenheder, idet den Størstedelen af Tiden laa uvirksom i en lille Bugt nord for Strømsstad, hvorfra den stadig meldte, at „kontrær“ Vind hindrede den i at løbe ud. Efter Felittogets Slutning blev Admiral Arenfelt i den Anledning stillet for en Krigsret, men døde under Forhandlingerne; Undersøgelserne fortsattes dog. men om Resultatet af dem sér jeg mig ikke i Stand til at give Oplysninger.

111) Mémoires, S. 81.

112) Tegnér, Folkväpningen, S. 226 ff.

113) Granberg, Gøteborgs Historia I, S. 105; sgl. Mémoires, S. 87. Hos Tegnér, Folkväpningen S. 233 hedder det, at Almuen i Bohuslen „förbannade lands-

höfdingen, som ej uppbådat landtvärn, som i andra provinser.“

114) Indberetninger fra Mansbach og Mechlenburg af ²⁸/₁₀ og ¹²/₁₀ (Krigsm. Arkiv).

115) Tegnér, Folkvåpningen, S. 237, Anm. 3.

116) Skrivelse af ¹⁷/₁₀ (Krigsm. Arkiv).

117) Se nærmere herom Holm, Danmarks Politik o. s. v., S. 42.

118) Noten findes som Bilag 16 i Mémoires; sgl. Holm, anf. St., S. 43.

119) Indberetning fra General Lepel af ²⁴/₁₀ (Udenrigsm. Arkiv).

120) Allerede i Juni Maaned havde Prins Karl saaledes udtalt Ønsket om at faa Binzer op til Norge, der som der skulde blive Krig med Sverige (Gehejmearkivet, Aflev. fra Sorø Nr. 85, A. 118).

121) Skrivelser fra Binzer til Prins Karl i Oktober Maaned (Krigsm. Arkiv). — B. havde bl. a. undersøgt den gamle Fæstning Bohus meget nøje og i sin Rapport om dens Tilstand erklæret, at han ikke kunde indsé, hvorledes man skulde kunne forsvare den i dens nuværende Stand. Hertil bemærker Prinsen: „Ich habe es auch gesehen und weisz wohl, dasz es nicht Gibraltar ist, aber ein braver Kerl kan sich gewiss darinnen wehren!“

122) Medens Disciplinen blandt Tropperne ellers overalt synes at have været særdeles god, var dette ikke ganske Tilfældet ved Strickers Afdelinger — i ovennævnte Skrivelse af ¹⁷/₁₀ fortæller han saaledes, at han en Dag prøvede at slaa Alarm, men der mødte ingen. Det er sandsynligt, at der har været nogen Misstemning mellem Stricker og hans Undergivne, da han i en Skrivelse af ³⁰/₁₁ søger at rense sig for en Beskyldning herfor og erklærer at være bleven bagtalt ved Hoffet i den Anledning.

123) I et Brev af ²³/₁₀ fra Prins Karl til Bernstorff (i Udenrigsm. Arkiv), hvori han udtaler sig om Sandsynligheden af Fjendtlighedernes Fortsættelse, hedder det bl. a.: „Den kære Kronprins har endnu ikke Lyst til at begive sig til Kjøbenhavn, han betragter ikke Felttoget som endt“, og han tilføjer i Anledning af, at man vel i Danmark vil skyde Skylden herfor paa ham: „men Prinsens Vilje lader sig ikke lede, som De nok véd, kære Ven: han tager en Bestemmelse, og saa rokker man ham ikke.“

124) „Ce que j'ai fait est beaucoup plus pour mon pays et pour mon peuple, que pour le Prince de Hesse. Je console le peuple en lui montrant que je m'occupe de lui.“ (Kong Gustav til Elliot, Mémoires, Bilag 22, Litra C.

125) Tegnér, Folkväpningen, S. 240.

126) Kongens Deklaration af ²⁴/₁₀, Prinsens og Elliots Brevvexling og de øvrige hertil hørende Aktstykker findes i Mémoires, Bilag 19 og følgende.

127) Denne var bleven yderligere ophidset ved de Rygter, der med Kongens Vidende og Vilje — saaledes paastaas det i hvert Fald i Granberg. Gøteborgs Historia, I. S. 84 ff — udspreddes om, at Prinsen af Hessen medførte Torturinstrumenter for at pine Befolkningen, og at „Kristian Tyrans“ Dage saa vilde vende tilbage. I en af de opbragte Baade fandt man nemlig en Kasse med forskellige Instrumenter, der forméntlig have tilhørt nogle Læger. men som bleve udgivne for at være Bøddelredskaber — 2 Skarpretterøkser i Futeral, et Jærn til Brændemærkning. Reb og Kæder til Galgen, Bøddeltænger o. s. v. —: de Personer, der undersøgte Sagen, udstedte et Certifikat om, at det virkelig forholdt sig saaledes, i Gøteborgs „Tidningar“ indførtes en Beretning herom, og Sagen vakte en Dél Opmærksomhed i

Udlandet. Det er selvfølgelig utænkeligt, at det virkelig har været Torturinstrumenter, men i den svenske Almue fandt Beretningen almindelig Tiltro, og Mindet herom levede længe, ligesom der i den Anledning udkom en Mængde Smædeviser om Prins Karl. Jeg har haft Lejlighed til at sé flere af disse. Slutningsverset i én af dem lyder:

Apropos et Res-Ap'tek
 Som Avisan sade:
 Af Tummskrufwar, galgkrok, rep
 Bilor, Prinsen hade.

Hwad för slutsats tar man an
 Af slika Instrumenter,
 Jo, at han är en Tyran
 Säkra documenter.

I en anden lyder et Vers:

Med fasa betraktades bilor och tåg
 Galgkrokar, tummskrufwar, kniptänger;
 I Christian den omildes tid man slikt såg,
 Hvarmed man halshugger och hänger.

Det tilføjes i en Anmærkning: „Förmodeligen hafwa desse Skarprättare-werktyg icke warit ämnade till något annat behof än till at hålla den norrske Soldaten uti sträng disciplin.“

Sé endvidere Mémoires, S. 88 ff.; sgl. Yngv. Nielsen, anf. St., S. 163.

128) De herhen hørende Aktstykker, hvoriblandt Landmaalerens Fremstilling af Sagen, findes i Udenrigsm. Arkiv. — Han blev ført til Frederikssten Fæstning, men løslodes næste Aar efter Prins Karls Ønske.

129) Sé herom Mémoires, Bilag 30 og Tegnér, Folkväpningen, S. 242.

130) Sgl. Tegnér, G. M. Armfelt, I. S. 276—77; Armfelt udtaler som sin Overbevisning, at en „massacre“ ikke vilde kunne været undgaaet, om Prins Karl var rykket gennem Värmland (smne Sted S. 277, Anm. 1).

131) Ordre af 1. Novbr. i Krigsm. Arkiv; fuldstændig Kopi af disse findes i Büloweske Manuskriptsamling i Sorø Nr. 85, F. 3.

132) Stilstandsforslaget er Bilag Nr. 32 i Mémoires.

133) Om Stemningen i disse Dage og de forskjellige Festligheder henvises til Norske Intelligentssedler 1788 og Yngv. Nielsen, anf. St., S. 179 ff.

134) Artikel 3 i ovennævnte Stilstandsforslag.

135) Indberetning af ²⁷/₃ 1789 om Tilstanden ved Feltlazarethet fra Felthospitalskriver Ove Hjort (Norske Rigsarkiv).

136) Meddelt mig af Arkivfuldmægtig Huitfeldt-Kaas i Kristiania.

137) Skrivelse fra General Fasting til Prins Karl af ¹⁸/₇ 1789 (Norske Rigsarkiv).

138) I sin Korrespondance med Kollegiet i Vinteren 1788—89 vender da ogsaa Prins Karl stedse tilbage til at fremhæve Lægernes Udtalelser herom.

139) Rapport af ²⁷/₁₂ 1788 fra Haxthausen til Prins Karl om Forholdene ved Frederiksstad Hospital (Krigsm. Arkiv).

140) Rapport af ¹⁰/₁₂ 88 til Kollegiet (Norske Rigsarkiv); sgl. Meddelelsen i Tidemand's Optegnelser S. 212.

141) Indberetning af ¹⁵/₇ 89 til Kollegiet (Norske Rigsarkiv). Heri beder han bl. a. om Myndighed til at ordinere Vin og styrkende Kost, da de syge i Stedet for Suppe og Kjød faa „Kavringer og Fladbrød“.

142) Ifølge Hjorts ovennævnte Indberetning.

143) I Rapporter nævnes flere Exempler herpaa; saaledes fortælles det, at en Officér fik en spansk Flue i Stedet for et Laxativ og døde som Følge af denne Forvexling.

144) Skrivelse fra General Krogh af 18/10 88 til Kollegiet (Norske Rigsarkiv).

145) Af de indsendte Lister over syge og døde ved Afdelingerne, som jeg har gennemgaaet (i Norske Rigsarkiv og Krigsm. Arkiv), ere mange meget mangelfulde og give ikke tilstrækkelige Oplysninger; men det synes dog, at Antallet af døde langt fra kan have naaet det Tal — 3—4000 —, som Tidemand opgiver.

146) Sé herom Holm, Danmarks Politik o. s. v., S. 46 ff.

147) Forhandlingerne i 1789 findes udførlig beskrevne hos Holm, anf. St., S. 49 ff.

148) Angaaende Benzelstjernas Plan tillader jeg mig at henvise til den udførlige Skildring, jeg — delvis med Benyttelse af utrykte Kilder — har givet heraf i Illustreret Tidende 1889 (Nr. 21 og 22).

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

DEN ANDEN
SLESVIGSKE KRIG.

Af
Capitain C. Th. Sørensen.

Med 6 Kort.

I—III. — 16 Kr.

Minder fra 10de Batteri 1864.

Af
Oberstlieutenant V. Edsberg.

1 Kr.

Nordsø-Eskadren
og
Kampen ved Helgoland

d. 9. Mai 1864.

Af
O. L ü t k e n ,
Premierlieutenant i Marinen.

Med to Portraiter og Træsnit i Texten.

2 Kr. 75 Øre.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

STRUENSEE.

Af

Prof., Dr. **Karl Wittich.**

Paa Dansk ved
Premierlieutenant **C. Blangstrup.**

Med et Forord af
Prof., Dr. **Edv. Holm,**
samt med Struensees Portrait.

3 Kr.

Af Pressens Udtalelser anføres:

„*Berlingske Tidende*“: . . . „Det foreliggende af Prmlt. Chr. Blangstrup bearbejdede og forøgede Skrift, hvis Paa lidelighed og Upartiskhed faar Anerkjendelse og en god Støtte i et Forord af Prof. E. Holm, er en **livlig fremstillet Skildring** af den for vort Lands Historie saa interessante Periode . . .“

„*Politiken*“: . . . „Bogen er en paalidelig Vejleder i de historiske Kjendsgæringer . . . vil læses med Udbytte og Fornøjelse af det store Publikum . . . Idet den bestemt slaar Kærlighedsforholdet mellem Struensee og Karoline Mathilde fast, er den desuden en god Modvægt mod en nylig udkommer fransk Bog, som gør et forgæves Forsøg paa at benægte et saadant Forhold . . .“

„*Dagbladet*“: . . . „Den danske Udgave er besørget med Omhu: flere Undersøgelser fra de senere Aar ere blevne raadspurgte og deres Resultater anvendte, og Forf. har tilføjet en Række Uddrag af Indberetninger fra Kjøbenhavn til det kursachsiske Hof, der bringe **adskilligt Nyt. Bogen er saaledes et fortjenstfuldt historisk Skrift, der vil læses med Interesse af Alle.**“

„*Nationaltidende*“: . . . „han (Bearbejderen) har løst Opgaven med Smag og Kritik. Wittichs Bog i Blangstrups Bearbejdelse fyldestgjør alle de Hovedkrav, der kunne rettes til en Fremstilling af Struensees Historie . . . Fremtiden vil vel kunne bringe nye Enkeltheder, men ikke noget, der i en væsentlig Grad vil kunne kaste nyt Lys over selve Hovedsagen.“

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DL
78
B6

Blangstrup, Christian
Begivenhederne i norden i
efteraaret 1788

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 09 07 05 019 2